

Dumitru Otovescu

**SOCIOLOGIA CULTURII
ROMÂNEȘTI**

Colecția

Dumitru Otovescu

SOCIOLOGIA CULTURII ROMÂNEȘTI

Structuri teoretice și realizări publicistice

Ediția a II-a, revăzută și adăugită

Editura Scrisul Românesc
Craiova, 2017

Corectura aparține autorului.
Coperta și tehnoredactarea: M. Pretorian.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
OTOVESCU, DUMITRU

Sociologia culturii românești: structuri teoretice și realizări publicistice / Dumitru Otovescu; editor: Florea Firan. - Ed. a 2-a, rev. și adăug. - Craiova : Scrisul Românesc Fundația - Editura, 2016
ISBN 978-606-674-134-7

I. Firan, Florea (ed.)

316.7

Redactor: Mihail Pretorian

Printed in Romania
Copyright ©
Fundația–Editura Scrisul Românesc
Craiova, 2017
Tel./fax: 0722.753.922; 0251/413.763
Email: scrisulromanesc@yahoo.com

© Dumitru Otovescu

CUPRINS

Notă asupra ediției a II-a.....	11
--	-----------

PROLEGOMENE.....	13
-------------------------	-----------

PARTEA I:

ORIGINILE SPIRITULUI SOCIOLOGIC ÎN CULTURA ROMÂNĂ (1821-1918)

Capitolul I:

Apariția spiritului sociologic în scrierile literare, istorice și filozofice

1. Reflecții despre conceptele de cultură și civilizație	31
2. Interpretări ale raporturilor dintre cultură și civilizație. Teoria formelor fără fond	36
3. Definirea ideii de specific național în literatură și în gândirea filozofico-sociologică	41
4. Nevoia de modernizare a școlii și a învățământului. Rolul lor în progresul culturii naționale	60
5. Metodologia cercetării sociologice a culturii	66

Capitolul II:

Realități naționale și imperative socio-culturale

1. Fundamentele sociale ale modernizării culturale	69
2. Criterii de evaluare a modernizării culturii naționale	74

PARTEA A II-A:

DIVERSIFICAREA SPIRITULUI SOCIOLOGIC ȘI AFIRMAREA TEORIILOR DESPRE CULTURĂ (1919-1944)

Capitolul III:

Direcții tematiche de evoluție a reflecției sociologice în prima jumătate a secolului al XX-lea

1. Conținutul și structura tematică a „producției”
sociologice..... 87
2. Analiza cantitativă și calitativă a „activităților
spirituale” 93

Capitolul IV:

Probleme și teorii specifice sociologiei culturii

1. Contribuții la delimitarea obiectului
sociologiei culturii..... 117
2. Cercetarea conceptelor de cultură și civilizație, a
condițiilor culturii și a raporturilor dintre cultură –
civilizație, tradiție – inovație..... 122
3. Concepții și soluții românești privind problema crizei
culturii moderne 156
4. Geneza culturii și civilizației române moderne. Teorii
ale dinamismului socio-cultural 164

PARTEA A III-A:

DE LA DIRIJISM LA LIBERTATE ÎN DEVENIREA SPIRITULUI SOCIOLOGIC (1945-2015)

Capitolul V: Cercetarea fenomenelor culturale în perioada contemporană

1. Seriile constitutive ale devenirii sociologiei culturii în epoca postbelică.....	177
2. Seria lucrărilor contaminate politic.....	178
3. Seria lucrărilor științifice.....	181
4. Seria lucrărilor traduse.....	184

PARTEA A IV-A:

PUBLICISTICA SOCIOLOGICĂ ROMÂNEASCĂ (1821-2015)

Capitolul VI: Evaluări cantitative și creații de autor

1. Lucrări de sociologia culturii – autori români	189
2. Lucrări de sociologia culturii – autori străini.....	240

TABLE OF CONTENTS

Note on the second edition.....	11
--	-----------

PROLEGOMENE.....	13
-------------------------	-----------

PART I:

THE ORIGINS OF THE SOCIOLOGICAL SPIRIT IN ROMANIAN CULTURE (1821-1918)

Chapter I:

THE EMRGENCE OF SOCIOLOGY IN LITERARY, HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL WRITINGS

1. Reflections on the concepts of culture and civilization .. 31
2. Interpretations of the ratio between culture and
civilization. The forms without substance theory 36
3. Defining the idea of a national specific in literature and
in the philosophical-sociological thinking 41
4. The modernization of school and education; Their part
in the progress of the national culture 60
5. The methodology of the sociologic research in culture .. 66

Chapter II:

NATIONAL REALITIES AND SOCIOCULTURAL IMPERATIVES

1. The social foundations of the cultural modernization..... 69
2. Estimated criteria in the process of modernization of
the national culture 74

PART II:

THE DIVERSIFICATION OF THE SOCIOLOGICAL SPIRIT AND THE AFFIRMATION OF THEORIES ABOUT CULTURE (1919-1944)

Chapter III:

THEMATIC DIRECTIONS ON THE EVOLUTION OF SOCIOLOGICAL REFLECTION TO IN THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

1. The contents and the thematic structure of the sociologic „production” 87
2. The quantitative and qualitative analysis of the „spiritual activities” 93

Chapter IV:

SPECIFIC ISSUES AND THEORIES IN THE SOCIOLOGY OF CULTURE

1. Contributions in delimitation of the object of the sociology of culture 117
2. The research in the concept of culture and civilization, in the culture's conditions and in the connections between culture and civilization, tradition and innovation..... 122
3. Conceptions and solutions regarding the problem of the modern culture's crisis 156
4. The genesis of the romanian culture and civilization; Theories of the socio-cultural dynamism 164

PART III:

FROM DICTATORSHIP TO FREEDOM IN THE BECOMING OF THE SOCIOLOGICAL SPIRIT (1945-2015)

Chapter V:

RESEARCH OF CULTURAL PHENOMENA IN THE CONTEMPORARY PERIOD

1. The constitutive series of becoming of sociology of culture in Romania.....177
2. The series of contaminated political works..... 178
3. The series of scientific papers.....181
4. The series of translated works.....184

PART IV:

ROMANIAN SOCIOLOGICAL PUBLISHING (1821-2015)

Chapter VI:

QUANTITATIVE ASSESMENTS AND AUTHOR CREATIONS

1. Works of sociology of culture - Romanian authors.....189
2. Works of sociology of culture – foreign authors240

Notă asupra ediției a II-a

Prima ediție a cărții de față a văzut lumina tiparului în anul 1992, la Editura Scrisul Românesc din Craiova, și s-a cristalizat ca rezultat al unei ample documentări asupra lucrărilor de teorie a culturii, publicate în spațiul românesc de-a lungul mai multor epoci (1821-1944). De fapt, prin demersul întreprins, ne-am asumat obiectivul de a demonstra că sociologia culturii are rădăcini adânci și în viața spirituală ori științifică din România, în sensul de reflecție metodică, sistematică asupra fenomenelor culturale interne. În același timp am dorit să subliniem că astfel de preocupări s-au derulat și finalizat în paralel cu alte cercetări și realizări publicistice de circulație din Europa.

De aceea, s-a acordat o atenție specială genezei procesului de cercetare a activităților culturale în spațiul românesc, începând cu anul 1821, care, în istoria devenirii noastre, semnifică începuturile modernizării societății românești și ale sincronizării generale a acesteia cu standardele de progres ale comunității europene.

Analiza întreprinsă inițial, asupra problematicii sociologiei culturii românești în decurs de 123 de ani, adică din 1821 și până în anul 1944, era necesar de a fi continuată și previzibil de a fi completată și pentru perioada postbelică (din 1945 până în 2015), deziderat împlinit prin actuala reeditare, care valorifică, astfel, pe ansamblu, informația documentară apărută pe parcursul a circa două veacuri (1821-2015).

Așadar, în formatul de față, cartea beneficiază de o revizuire a textului inițial și de o redimensionare a informației pe tema evoluției spiritului sociologic în România din 1945 și până în 2015. Nasterea spiritului sociologic este legata de aparitia si evolutia scrierilor literare, istorice, filosofice, etice si antropologice, care au fost publicate in decursul sec. al XIX-lea, în schimb, dezvoltarea și diferențierea acestuia s-au

produs ulterior, în veacul al XX-lea mai ales și îndeosebi după formarea României Mari (1918), proces care se continuă și în zilele noastre.

Deși a existat tentația de a înlocui titlul cărții, din *Sociologia culturii românești* în *Spiritul sociologic în cultura română*, acesta din urmă părând a fi mai adecvat conținutului lucrării noastre, totuși, am fost nevoiți să păstrăm titlul inițial, din considerente care țin de anumite exigențe editoriale și de natura obiectivului urmărit.

Printre informațiile adăugate, care fac obiectul capitolelor V și VI, în special, se numără și o vastă bibliografie de sociologia culturii, menită să ne dea o imagine de ansamblu (bazată pe date cantitative și calitative) asupra preocupărilor de cercetare a fenomenelor culturale din perioada comunistă (1945-1989) și apoi din perioada capitalistă de organizare și funcționare a societății românești (1990-2015).

Sperăm că, în actuala configurație, se poate afirma că s-a ajuns la o lucrare de sinteză, care reflectă, pe de o parte, principalele etape istorice ale continuității unor preocupări culturologice, iar, pe de altă parte, impactul intelectual al unor schimbări social-politice, economice și culturale din societatea noastră în răstimp de aproape două secole.

Etapele de referință ale studiului întreprins prezintă anumite particularități istorice și spirituale. Materialul documentar examinat, cu deosebire creațiile literare, istorice, filozofice, sociologice s.a. ale numeroșilor autori, ne-au condus la ideea că există patru epoci de seamă ale evoluției spiritului sociologic în cultura română, acestea fiind următoarele: 1821-1918, 1919-1944, 1945-1989 și 1990-2015.

În cuprinsul cărții sunt valorificate idei și enumerate pasaje din alte lucrări ale noastre, publicate anterior, care le-am considerat indispensabile pentru a ne forma o imagine veridică asupra structurilor teoretice ale sociologiei culturii și asupra realizărilor publicistice în acest domeniu al cercetării științifice.

PROLEGOMENE

Punerea în valoare și actualizarea creației spirituale naționale constituie un prilej de reflecție asupra identității noastre culturale. Valorile creației colective și individuale ale poporului român în domeniile literaturii, artei, filozofiei, științei etc. l-au individualizat în istoria Europei și, totodată, l-au făcut contemporan cu alte civilizații spirituale de răsunet. Unul dintre domeniile reprezentative de afirmare valorică – în timp și pe plan european – a gânditorilor români este cel al sociologiei culturii.

Lucrarea de față încearcă să ofere o imagine unitară asupra procesului de apariție și devenire a sociologiei culturii în spiritualitatea românească, conexiunile sociale și teoretice cu realizări similare din alte țări ale continentului, logica internă și structura tematică, problematica studiată și semnificațiile științifice ale teoriilor avansate de gânditorii noștri în diverse perioade de timp, cuprinse în intervalul 1821-2015.

Pentru început, trebuie precizat că geneza sociologiei culturii în țara noastră este intim legată de constituirea sociologiei ca disciplină științifică. O caracteristică fundamentală a procesului devenirii sociologiei generale în România este aceea că, „spre deosebire de alte contexte istorice și culturale, îndeosebi occidentale, la noi sociologia s-a dezvoltat în strânsă legătură cu celelalte științe sociale și chiar naturale, cum au fost istoria, științele economice, medicina, științele agricole, arhitectura, statistica, demografia ș.a., ceea ce i-a conferit un caracter deschis, public, sociologia fiind îmbrățișată de un mare număr de specialiști din alte discipline științifice și, în general, de un public mai larg, opinia publică românească fiind permanent sensibilă la problematica socială și la lucrările științifice care au abordat și au reflectat într-un fel sau altul această problematică. O asemenea audiență publică a sociologiei își are explicația în

faptul că, datorită particularităților dezvoltării istorice a societății românești, la noi s-a menținut perioade mai îndelungate de timp un anumit decalaj între instituțiile moderne de guvernare și realitățile, economice, sociale, politice și culturale concrete. Ca urmare, promovarea sociologiei și a cunoașterii sociologice presupunea utilizarea acesteia de către toți cei implicați în activitatea consacrată soluționării problemelor sociale acute din fiecare etapă a evoluției sociale”¹.

Sociologia culturii – ca ramură reprezentativă a sociologiei generale – a înregistrat și ea aproximativ aceleași particularități ale devenirii sale în țara noastră, cu deosebirea că a fost conexasă, precumpănitor, de domeniile reflecției filozofice, literare, istorice și chiar economice, și a beneficiat, datorită unei îndelungate tradiții specifice de gândire, de o autonomie mai mare de exprimare.

Așa cum se cunoaște, preocupările pentru dezvoltarea culturii și reflecțiile despre cultură au o vechime apreciabilă în România și se asociază cu principalele momente și curente tradiționale de gândire: umanismul, iluminismul, raționalismul, istorismul etc. Încercări de abordare teoretico-sociologică a problemelor culturale s-au conturat înainte de epoca modernă, datorită, pe de o parte, unor perioade de relativă stabilitate politico-socială (care au permis o mai accentuată dezvoltare și maturizare a climatului intelectual intern), iar, pe de altă parte, consolidării culturii sud-est europene și contactelor ei tot mai strânse cu viața spirituală a societăților occidentale.

Începuturile teoriei culturii românești sunt legate, fără îndoială, de opera savantului D. Cantemir. O intensificare, fără precedent, a preocupărilor de cercetare a fenomenului cultural, a culturii ca fapt social, are loc în perioada făuririi României moderne. Acestea se diversifică și devin tot mai sistematice, la un

¹ Ștefan Costea, *Cercetări contemporane de istoria sociologiei. Contribuția lor la valorificarea moștenirii sociologiei românești*, în rev. „Arhivele Olteniei”, serie nouă, nr. 5, București, Editura Academiei, 1986, p. 216.

nivel conceptual indiscutabil mai elevat, în condițiile accelerării ritmului prefacerilor înnoitoare și a intrării spațiului românesc într-o fază superioară a evoluției sale economice, politice, sociale, instituționale și spirituale.

Asistăm, astfel, cu deosebire în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea, la apariția și cristalizarea unor teorii complexe asupra culturii – reprezentate de personalități de seamă (direct implicate în istoria modernă a țării) – elaborate, fie pe baze literare, istorice sau filozofice, fie pe temeuri psihologice ori sociologice.

Pe ansamblu, constatăm că perspectivele de interpretare se contaminatează și adesea se interferează. Acestea ne oferă prilejul descoperirii unor concepții încheiate de sociologia culturii, autorii lor recurgând la examinări riguroase, dintr-o perspectivă critică fundamentată teoretic, a procesului dezvoltării istorice a culturii române și a rezultatelor evoluției sale în contextul noilor structuri economico-sociale și politice.

Coordonatele și punctele de vedere, proprii unor curenți de gândire (junimismul, poporanismul, liberalismul, sămănătorismul, socialismul etc.), sunt sintetizate în lucrări individuale, grăitoare pentru capacitatea analitică și expresia teoretică la care ajunsese cugetarea românească în această perioadă. Textul respectivelor creații este adesea expozitiv, dar și demonstrativ, concludiv și, mai ales, racordat unor cerințe aplicative.

După opinia mai multor cercetători, spiritul sociologic în România s-a născut și a evoluat într-o strânsă legătură cu realitățile social-economice și spirituale interne. „Trăsăturile sociologiei românești sunt revelatorii pentru legătura sa permanentă cu problemele sociale și naționale ale genezei «culturii naționale» românești. Receptivă la toate aspectele dezvoltării României moderne, sociologia românească s-a

dezvoltat ca o contribuție teoretică și practică originală în contextul mișcărilor de idei europene”².

În procesul de afirmare a sociologiei în cultura noastră se constată, pe lângă tendința spre interdisciplinaritate, menționată anterior, și o evoluție a acesteia spre diferențiere și sinteză globală. „În tendința ei spre diferențiere, sociologia s-a afirmat ca sociologie a problemelor sociale critice – problema Unirii, problema rurală, problema industrializării, problema formării culturii naționale etc. În intenția de a oferi răspunsuri acestor probleme, sociologia s-a apropiat, totodată, de principalele clase și forțe sociale înaintate ale epocii, legându-se de interesele acestora”³.

Atât în latura sa teoretică, fundamentală, cât și în cea empirică, descriptivă, cercetarea fenomenului cultural în perioada 1821–1918 a fost determinată, în esență, de nevoia soluționării unor cerințe obiective ale societății românești, legate de întărirea și afirmarea unitară a identității noastre spirituale, de progresul culturii naționale, astfel încât aceasta să atingă nivelul celor mai avansate culturi moderne din Europa. De aceea, punctul de plecare și fondul dezbaterilor de idei – cu o evidentă finalitate pragmatică – îl reprezintă problema căilor și a mijloacelor de înfăptuire a culturii naționale, a regenerării ei în noul context european (de formare și afirmare a națiunilor libere, independente), problemă consubstanțială procesului general de restructurare și modernizare a comunității românești.

Concomitent cu încercările de soluționare a aspectelor concrete ale dezvoltării sociale, instituționale, spirituale, întâlnim și o seamă de considerații teoretice pe marginea conceptelor de cultură, civilizație, progres, societate și a relațiilor dintre acestea. Temele favorite ale discuțiilor au vizat specificul național în cultură, raportul dintre cultura națională și cultura universală,

² Aurelian Bondrea, *Sociologia culturii*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981, p. 3.

³ *Ibidem*, p. 3-4.

dintre tradiție și inovație (aflate în centrul atenției mai multor gânditori și în perioada interbelică), dintre cultura populară și cultura modernă, de specialitate, comunicarea și modul de asimilare a valorilor străine, rolul cultural al școlii și învățământului etc. Reflecții interesante există și în ceea ce privește: geneza și factorii culturii; destinul social al creatorilor de valori; raporturile dintre cultură și clasele sociale, suprastructura politică, personalitatea umană; evoluția în timp a culturii naționale și europene ș.a.m.d.

Una dintre trăsăturile distincte ale discursului sociologic în problemele culturii este caracterul său ambivalent: pe de o parte, tendința de autonomizare conceptuală și diferențiere internă; pe de altă parte, implicarea activă și sistematică în cercetarea empirică a fenomenelor, în dezbaterile stărilor și aspectelor economice, politice etc. ale societății românești – „periferiale” obiectului său intrinsec de studiu. De aici rezultă și o nouă caracteristică a concepțiilor – mai mult sau mai puțin relevante de sociologia culturii – anume aceea a rolului lor angajant, politic și ideologic, în viața socială. Astfel se explică, în bună parte, cristalizarea domeniului aparte – de politică a culturii – ilustrat prin lucrări, individuale ori colective, de notorietate în ambianța spirituală națională. Teoria culturii devine un teren prielnic de înfruntare a opiniilor și punctelor de vedere ale unor reprezentanți ai celor mai diferite orientări ideologice și curente de gândire din epocă.

Semnificativ este faptul că procesul de făurire a culturii moderne a devenit o problemă importantă de reflecție sociologică în contextul general al eforturilor materiale și intelectuale de restructurare a comunității românești. Acesta este și motivul pentru care preocupările de teoria culturii în țara noastră sunt dictate de solicitările practicii social-economice și politice, de maniera specifică în care a fost concepută și implicată direcția procesului renovării culturale. Paralel, însă, au fost valorificate și o serie de informații, contribuții teoretice existente în gândirea europeană a timpului respectiv, față de care gânditorii români au

dovedit o receptivitate constantă, cu atât mai mult cu cât majoritatea își făcuseră studiile universitare și doctorantura în „citadelele” intelectuale ale țărilor occidentale avansate.

Dezbătând anumite probleme ale societății românești și propunând, în consecință, un anumit tip de raționalitate social-istorică, diferitele concepții sociologice românești (evoluționiste, istoriste, socialiste, pozitivistice etc.), de la confluența veacurilor al XIX-lea și al XX-lea, au încorporat și exercitat o funcție critică, atitudinală expresă, concomitent cu asumarea unui rol terapeutic, de îndreptare a diverselor infirmități ale vieții sociale ori de transformare structurală, calitativă a realităților sociale și naționale.

Dacă acceptăm ideea că orice critică la adresa rânduielilor noastre avea ca rațiune depășirea sau înlocuirea stărilor de lucruri existente (considerate improprii ori disfuncționale), și căreia sociologia românească i-a dat o expresie, deopotrivă, teoretică și pragmatică, atunci trebuie evidențiat că această sociologie a fost, prin structura ei intimă, conexată la cerințele prezentului acelor vremuri, la nevoile firești ale progresului, slujind interesele de ansamblu ale comunității naționale. Astfel, spiritul critic explică, prin scopurile sale, nevoia de schimbare (căile și agenții preconizați ducând la diferențierea concepțiilor sociologice), el nefiind altceva decât forma de obiectivare a spiritului novator. Mai trebuie precizat că afirmarea spiritului critic în sociologia românească modernă a îmbrăcat, datorită bazei sale teoretico-ideologice contradictorii (opțiuni conservatoriste, liberaliste, socialiste ș.a.), forme, expresii, soluții ori tendințe constructive, dar și nihiliste (parțial sau integral).

Spiritul enciclopedic și, apoi, cel critic, de selectare valorică a caracterizat, în fond, întreaga noastră cultură, mai cu seamă în domeniul literaturii din a doua jumătate a sec. al XIX-lea și în primele decenii ale veacului al XX-lea. Punctul de plecare și suportul material era problema fundamentală a societății românești: aceea de modernizare și dezvoltare pe baze noi,

capitaliste. Ea presupunea rezolvarea unor probleme determinate (unele, amintite anterior), dintre care desăvârșirea procesului de formare a comunității naționale apărea ca primordială.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea este momentul când se realizează, de către diverși autori, o analiză teoretico-metodologică sistematică și o evaluare calitativă (semn al maturizării conștiinței de sine a culturii naționale și a disciplinelor sale sociale) a genezei și rezultatelor modernizării societății noastre, a evoluției spiritului critic în cultura și gândirea sociologică din România modernă. Problematika sociologiei se adâncește și se diversifică tot mai mult.

În perimetrul preocupărilor sociologice și psihosociologice despre cultură apar – după studiile și articolele publicate de I. H. Rădulescu, M. Kogălniceanu, A. Russo, N. Bălcescu, G. Barițiu, I. Ghica, Alex. Hașdeu, B. P. Hașdeu, T. Maiorescu, A. D. Xenopol, C. Dobrogeanu-Gherea, M. Eminescu ș.a. – lucrări noi, semnificative pentru conținutul lor critic, cum ar fi cele semnate de o serie de autori remarcabili, cum ar fi:

- Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România* (Paris, 1898);

- C. Rădulescu-Motru, *Cultura română și politicianismul* (1904), *Puterea sufletească* (1907), *Sufletul neamului nostru. Calități bune și defecte* (1910);

- Dimitrie Drăghicescu, *Din psihologia poporului român* (1907);

- Octavian C. Tăslăuanu, *Două culturi – cultura domnilor și cultura țăranilor* (1908);

- Garabet Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească* (1909) etc.

Dezbaterile culturologice au dat un impuls considerabil afirmării spiritului critic în sociologie. Odată cu momentul Kogălniceanu, în special, se dezvoltă o conștiință critică și o

atitudine valorizatoare asupra procesului de modernizare a culturii în România – care vor ajunge la un nivel fără precedent datorită mișcării junimiste și vor lăsa urme adânci în posteritatea spirituală. Viziunea istorică asupra culturii, organic legată de cea critică, devine o dominantă teoretică a epocii.

Pentru acea vreme, „cultura critică românească”, socotită printre primele de acest gen din spațiul european⁴, era mai mult decât un curent de idei: ea funcționa și ca o veritabilă instituție în cadrul culturii naționale, impunând o atitudine critică la nivel macrosocial. Numai așa se explică puternicul ecou ce l-a avut în epocă și influența exercitată asupra formării unor întregi generații de intelectuali.

Departa de a fi apărut ca o replică doar la tendințele de aservire economică a țării, cum au crezut anumiți cercetători ai problemei, „cultura critică” sau, mai bine spus, „seria critică” s-a născut, inițial, în cultura română din necesitatea de a păstra și dezvolta originalitatea acesteia, denunțând, în consecință, fenomenul plagiatului, impostura și incompetența, împotriva tendințelor de expansiune socială a pseudovalorilor și semivalorilor. Ulterior, însă, ea și-a asumat și răspunderea atingerii unor obiective politice, economice și sociale, devenind, ca să folosim expresia unor sociologi contemporani, o „primă sursă de soluții în problema orientării”⁵. Critica culturală s-a conjugat, astfel, și cu o critică socială.

Seria critică ne apare, în esență, ca o atitudine fermă față de o concepție limitată cu privire la modernizarea societății noastre – care nu lega neapărat înnoirea de efortul original, valoric și de munca productivă, eficientă. Totodată, trebuie să

⁴ Ilie Bădescu, *Sincronism european și cultură critică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 11. Vezi și Tudor Nedelcea, *Geneza ideilor social-politice și filosofice în literatura română veche*, Craiova, Scrisul Românesc, 1987, p. 112—113.

⁵ James T. Borhek, Richard F. Curtis, *A Sociology of Belief*, New-York, London, Sydney, Toronto, by John Wiley Sons, 1975, p. 50.

amintim că, dacă pe plan teoretic, spiritul critic s-a manifestat necruțător, în practica social-culturală promotorii lui nu s-au mai dovedit la fel de intoleranți, cazurile lui Maiorescu, Eminescu ori C. Rădulescu-Motru, de exemplu, fiind elocvente în acest sens.

După aceste considerații preliminare, se poate aprecia că, atât istoric, cât și valoric, premisele constituirii sociologiei culturii în România trebuie căutate în epoca modernă a dezvoltării societății noastre, fiind ilustrate de anumite delimitări conceptuale și dezbateri privind rolul social al unor instituții culturale. În intervalul dintre cele două războaie mondiale, ea ajunge la stadiul deplin al maturizării sale, ca disciplină unitară, cu un statut științific bine delimitat, ca activitate sistematic desfășurată.

Saltul valoric înregistrat era rezultatul unor acumulări istorice de netăgăduit, a unor preocupări mai vechi, materializate în studii, articole și lucrări de sinteză – apărute îndeosebi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – care reflectau aportul științific al unor cugetători ce au îmbrățișat multiple compartimente ale creației spirituale. Astfel, putem considera că în primele două decenii ale secolului al XX-lea se încheiase o etapă hotărâtoare în ceea ce privește contribuția gânditorilor români la progresul sociologiei culturii.

Drept mărturie stau în acest sens:

- teza sincronismului cultural și civilizatoric (I. H. Rădulescu);
- concepția despre civilizație și locul tradiției în istoria poporului (M. Kogălniceanu);
- concepția despre necesitatea renovării culturale (N. Bălcescu);
- teoria „autonomiei valorilor” și a „fundamentului dinlăuntru” (T. Maiorescu);
- concepția asupra modernizării culturale (M. Eminescu);
- concepția asupra valorilor estetice (C. Dobrogeanu-Gherea);

- teoria privind logica științei istorice și structura, specificul culturii naționale (A. D. Xenopol);
- teoria asupra politicianismului românesc și a etapelor devenirii culturii noastre (C. Rădulescu-Motru);
- concepția asupra rolului tradiției și inovației în dezvoltarea culturii interne, despre geneza culturii moderne în Principate (G. Ibrăileanu);
- concepția despre rolul social al „idealului creator” (D. Drăghicescu) ș.a.m.d.

Sunt realizări teoretice de referință în perioada modernă, unele fiind deja cunoscute, în epocă, și pe plan european datorită publicării lor în limba franceză (cum ar fi cărțile lui D. Drăghicescu, de exemplu) ori în limba germană, prin care se legitimează reflecția sociologică românească în domeniul culturii. Acestea sunt semnificative nu numai pentru procesul de naștere istorică a sociologiei culturii în România, ci și pentru ceea ce avea să devină, ulterior, o atare disciplină în ansamblul vieții spirituale interne.

Teoriile și concepțiile menționate au reprezentat un suport reflexiv temeinic pentru dezvoltarea sociologiei culturii românești, în noua etapă istorică – 1919-1944 –, când preocupările culturologice au dobândit o frecvență considerabilă. Ele au constituit, totodată, în intervalul dintre cele două războaie mondiale, obiect de analiză și interpretare pentru gânditorii afirmați în această epocă, iar unele dintre problemele abordate înainte de 1918 (cum ar fi aceea a constituirii culturii naționale sau conceptele de cultură și civilizație, raportul între acestea, rolul social al culturii, specificul național în cultură, factorii progresului cultural etc.) au deschis noi orizonturi de cercetare, soluțiile preconizate anterior devenind motivul unor noi analize și prilejul unor noi judecăți de valoare. Și în perioada interbelică, o temă preferată a dezbaterilor a fost cea relativă la căile, esența și rezultatele procesului de modernizare a culturii românești în cursul secolului al XIX-lea. Așa cum am precizat,

o astfel de problemă științifică de cercetare reținuse atenția a numeroși gânditori din perioada modernă, găsindu-și reflectarea specifică într-o serie de lucrări cu caracter literar, filozofic, sociologic, istoric etc. apărute în epocă (1821-1918).

Astfel, transformarea culturii pe baze moderne presupunea, în ultimă instanță, realizarea pe alte temeuri a unității și a specificului ei național, propulsarea acestora pe culmile dezvoltării culturale occidentale. Într-o asemenea perioadă, de transculturație, de tranziție de la o cultură veche, caracteristică societății tradiționale, la o cultură nouă, specifică noilor rânduieli capitaliste, este de subliniat contribuția unor gânditori ca Titu Maiorescu, C. Dobrogeanu-Gherea, A. D. Xenopol, M. Eminescu și, mai târziu, C. Rădulescu-Motru la dezbaterile căilor concret-istorice ale „europenizării” culturii și societății românești, la explicarea mecanismelor procesului de înnoire și evaluarea rezultatelor sale parțiale, precum și la conturarea unor soluții, corelate cu intenții aplicative, privitoare la dezvoltarea în viitor a țării noastre. Continuând seria acestor preocupări tematice, Eugen Lovinescu va da la iveală – la începutul deceniului al treilea al secolului al XX-lea – controversata sa lucrare sociologică referitoare la legile de formare ale civilizației române.

Revenirea în actualitate a problemei căilor dezvoltării culturii naționale, după desăvârșirea unității statului român (1918), se explică prin aceea că, pe plan intern, era momentul când trebuia să se definească noul ideal de progres al României întregite, iar, pe plan european, se semnalează controverse de amploare în legătură cu destinul civilizației, al raporturilor ei cu omul, societatea, cultura. Problema crizei culturii se detașează, ca importanță, în circuitul de idei al conștiinței europene, la dezbaterile acestora luând parte, în măsuri diferite, și gânditorii noștri.

Putem aprecia că, în procesul constituirii și dezvoltării sociologiei culturii în România, temele dominante de studiu au

avut ca punct de plecare fie idealul regenerării culturii naționale, fie, în epoca interbelică, problemele definirii noului ideal – după făurirea deplină a unității statale –, ale crizei culturii și rostului civilizației. Ele demonstrează implicarea activă a sociologiei în soluționarea unor probleme care țineau nu numai de speculația teoretică, ci, mai ales, de îndreptarea practică a unei ordini sociale necorespunzătoare.

De asemenea, s-a lărgit și adâncit cadrul conceptual al gândirii sociologice a culturii, determinând o amplificare a confruntărilor de idei și afirmarea unor personalități de prestigiu în spiritualitatea europeană a timpului. Paralel cu continuarea activității de către unii teoreticieni ai culturii, afirmați înainte de 1918 (C. Rădulescu-Motru, C. Ibrăileanu, N. Iorga, D. Gusti ș.a.), în deceniile următoare își manifestă interesul pentru cultură, debutând cu lucrări sau reflecții de specialitate, o serie de autori, precum E. Lovinescu, N. Bagdasar, Șt. Bîrsănescu, Gr. Antipa, P. P. Negulescu, L. Blaga, T. Vianu, G. Călinescu, M. Ralea, I. Petrovici, S. Mehedinți, P. Andrei, I. C. Filitti, Alex. Claudian, V. Bărbat, E. Speranția, Șt. Zeletin, C. D. Scraba, G. Em. Marica, G. Vlădescu-Răcoasa, Ath. Joja, P. Pandrea ș.a.

De menționat și faptul că, deși diferite sub raport istoric și, în unele privințe, chiar sub aspectul problematicii culturale dezbătute, momentele cristalizării sociologiei culturii în România sunt unitare, fiecare purtând în sine germele momentului următor. În fond, structura sociologiei culturii românești ne dezvăluie existența anumitor serii constitutive de teme, preocupări și concepții specifice, care îi conferă acestei științe continuitate și o dinamică proprie. O astfel de continuitate se explică și prin faptul că scrierile despre cultură au avut, aproape întotdeauna, un suport practic, au pornit de la cercetarea realităților particulare ale societății noastre sau de la unele probleme ale comunității europene, și au urmărit scopuri aplicative, fără a le lipsi, însă, substratul ideatic și deschiderea

teoretică, mai cu seamă la cele din prima jumătate a secolului al XX-lea.

Apoi, unii gânditori, precum C. Rădulescu-Motru ori G. Ibrăileanu, de exemplu, și-au desfășurat activitatea atât înainte de 1918, cât și după aceea, ocupându-se de aceleași chestiuni, cum ar fi, de pildă, explicarea raportului cultură-civilizație, a genezei culturii moderne în România, definirea specificului național al culturii, dar în contexte istorice diferite.

Parcursând lucrările sociologice sau cu informație sociologică relevantă, suntem îndrituiți să afirmăm că acestea se înscriu în perimetrul a două genuri de abordare sociologică a fenomenelor vieții culturale: teoretică și de teren, în cadrul cărora s-au conturat, implicit, și contribuții de natură metodologică. În unele cazuri, analiza teoretică și cercetarea empirică sunt complementare, alteleori avem de-a face numai cu lucrări strict teoretice sau integral empirice (îndeosebi din seria celor cu caracter monografic, axate pe datele unor cercetări de teren).

Ca fenomen social complex, cultura are un pronunțat caracter istoric. Coordonatele sale istorice sunt puse în relief de raporturile complexe dintre tradiție-inovație, național-universal, continuitate-discontinuitate, general-particular, conținut-formă, aspirație-împlinire etc.

Operaționalizarea acestor concepte într-o investigație concretă ridică o serie de dificultăți metodologice. Ele au fost resimțite și de sociologia culturii românești din perioada interbelică. De aceea, sociologia culturii se va desfășura, în ceea ce are ea mai de preț, pe planul predominant teoretic al cercetărilor (în condițiile în care investigațiile concrete se rezumă, de regulă, la o simplă „fotografiere” a cadrelor și manifestărilor culturale).

O asemenea particularitate se mai explică și prin faptul că, la noi în țară, sociologia culturii s-a întrupat, inclusiv, prin fructificarea analitică a datelor furnizate de alte discipline, cum ar fi literatura și filozofia, de exemplu, al căror mijloc de exprimare este, precumpănitor, discursul teoretic. Aceasta nu

înseamnă, deci, că în perioada la care ne referim nu au existat și preocupări de cercetare sociologică directă a fenomenelor culturale. Cele mai grăitoare sunt, fără îndoială, cele cuprinse în investigațiile monografice ale satelor, orașelor și provinciilor românești. Dar, ținem să precizăm, aportul lor valoric, comparativ cu analizele teoretice, este indiscutabil mai redus. Acestea din urmă au avut și un ecou mai larg, datorită abordării unei arii tematice extinse, a generalizărilor conceptuale realizate (depășind nivelul studiilor descriptive, tipic factologice), a originalității gândirii autorilor lor și valorii științifice intrinseci a operei acestora.

Literatura românească apărută în intervalul 1918–1944, consacrată cercetării problematicei teoriei culturii și civilizației, cuprinde o bibliografie impresionantă. Se poate observa că, și în această etapă a devenirii sociologiei culturii în țara noastră, se păstrează nota caracteristică de contaminare și interferență a perspectivelor literare și teoretico-științifice de abordare a fenomenelor culturale.

Așa, de exemplu, în lucrări concepute de pe poziții literare, filozofice, etnografice sau istorice, întâlnim analize care țin de domeniul reflecției sociologice, după cum în lucrările unor sociologi de marcă, precum D. Gusti ori P. Andrei, de pildă, este masiv valorificată informația de strictă semnificație filozofică și chiar psihologică. De aici și dificultatea, în nici un caz insurmontabilă, a delimitării discursului sociologic de cel specific altor discipline, sociale și umaniste.

În lucrarea de față ne-am propus o evaluare critică și o fructificare a tradițiilor semnificative ale moștenirii spirituale românești, în scopul cunoașterii, într-o formă sintetică, a contribuției acestora la formarea, dezvoltarea și afirmarea sociologiei și teoriei culturii în țara noastră. Pentru aceasta am întreprins o analiză cantitativă și calitativă, de conținut, a producției sociologice, stăruind asupra aspectelor de ordin calitativ ale dezvoltării sociologiei culturii în România, care ni se relevă, în special, prin valoarea diferitelor

contribuții ale gânditorilor noștri, prin viabilitatea unor idei, soluții, puncte de vedere emise într-o epocă revolută.

Drept urmare, s-a încercat o delimitare a problematicii specifice dezbaterilor de sociologie a culturii în perioada modernă, interbelică și contemporană, pornind de la ipoteza că preocupările românești pe linia cercetării sociologice a culturii se prezintă ca o suită de acumulări cantitative și realizări calitative. Acestea au nu numai o logică internă, dar și o continuitate neîntreruptă și o dinamică ascendentă, reprezentând un tip aparte de cunoaștere socială, angajată valoric, politic și științific în cadrul unei realități naționale determinate.

De asemenea, preocupările noastre au vizat și caracterizarea statistică a unor categorii sau componente ale structurii tematice a sociologiei culturii românești interbelice, descifrarea relevanței cantitative și științifice a producției sociologice destinate examinării problemelor de ordin cultural (în decurs de un secol: 1901-2000).

Altfel spus, vom încerca să răspundem la întrebările legate de geneza teoriei sociologice a culturii în România, să dezvăluim ceea ce a fost ea în epoca interbelică și cum a evoluat, apoi, pe plan științific, tematic, social, ideologic, după 1945 și până în 2015. În forma actuală, lucrarea a fost concepută ținând cont de coordonata istorică a devenirii sociologiei culturii în România, cât și de coordonata sa logică, de structura sa internă, ca știință, care se justifică printr-un obiect propriu de studiu, printr-o problematică distinctă, o metodologie și o arie tematică adecvate.

Universul cercetării l-a constituit lucrările propriu-zis sociologice sau cu informație sociologică semnificativă pentru obiectul de studiu al sociologiei culturii.

În partea finală a lucrării noastre ne-am oprit, cu precădere, asupra unor concepții, idei și interpretări ale unor personalități de prestigiu, cum ar fi: N. Iorga, C. Rădulescu-Motru, D. Gusti, P. Andrei. D. D. Roșca. L. Blaga, P. P. Negulescu, T. Vianu. N.

Bagdasar, S. Mehedinți, E. Lovinescu etc. Scopul urmărit a fost acela de a fructifica anumite contribuții ale acestor gânditori la dezbaterile problematice ale culturii și, implicit, la dezvoltarea, în acest context, a teoriei sociologice a culturii (întemeierea literară, istorică și filozofică a sociologiei culturii).

Multiple referințe s-au făcut și la alți autori și lucrări publicate în aceeași epocă, fiind impuse, pe de o parte, de complexitatea temei pe care o cercetăm, iar, pe de altă parte, de exigențele firești ale procesului cunoașterii teoretico-analitice (în cazul diferitelor subiecte și probleme), care presupun comparația, explicația cauzală, evaluarea locului și a rolului științific ori social al unui gânditor sau teorii sociologice.

În paralel cu analiza cantitativă și calitativă, în cursul cercetării am mai utilizat și metodele istorică, logică, structurală și comprehensivă de analiză și interpretare a datelor.

Ultimul capitol, adăugat în actuala reeditare, reflectă evoluția gândirii sociologice despre cultură în perioada construcției și afirmării societății comuniste în România (1945-1989), precum și în perioada imediat următoare (1990-2015), de instalare și funcționare a rânduinelor democratice. Principalul indicator de analiză a sociologiei culturii în etapa contemporană (1945-2015) l-a constituit producția de carte, studii și articole publicate, pe care l-am considerat reprezentativ pentru devenirea acestui domeniu de cercetare științifică.

PARTEA I:

**ORIGINILE SPIRITULUI SOCIOLOGIC
ÎN CULTURA ROMÂNĂ
(1821-1918)**

Capitolul I:

APARIȚIA SPIRITULUI SOCIOLOGIC ÎN SCRIERILE LITERARE, ISTORICE ȘI FILOZOFICE

1. Reflecții despre conceptele de cultură și civilizație

Cercetarea culturii a înregistrat, în perioada modernă de dezvoltare a societății românești, o mișcare de maturizare, consolidare și afirmare continuă.

Pe plan teoretic, asistăm la trecerea de la schițarea unor determinații și note specifice afle unor concepte la caracterizarea lor complexă și elaborarea de teorii încheiate. Scrierile lui D. Bojincă, Gh. Asachi, Șt. L. Roth, G. Barițiu, Gh. Săulescu, Alexandru Hașdeu, B. P. Hașdeu ș.a. pot fi considerate printre cele dintâi contribuții moderne românești la cristalizarea conceptului de cultură, iar cele ale lui S. Marcovici, M. Kogălniceanu, I. Ghica, în parte cele ale lui Gh. Asachi ș.a. sunt concludente sub aspectul descifrării conceptului de civilizație. Explicațiile lor accentuează rolul civilizator al culturii, evidențiază multiple funcții social-ideologice și spirituale ale acesteia: de instruire și educație, de asigurare a unui climat de ordine și legalitate socială, de prosperitate economică, de formare a conștiinței naționale și întreținere a idealurilor de libertate ale poporului, de cunoaștere a adevărului și de emulație creatoare etc.

Astfel, de exemplu, D. Bojincă, într-o manieră tipică pentru luminismul românesc, va defini cultura (într-o lucrare din 1830) drept „luminarea minții” și o socotește „cea dintâi cauză și fundamentul cel de căpetenie a bunei norociri omenești cei adevărate”. Dintr-o optică predominant filozofică, el stabilește cinci funcții ale culturii, dintre care amintim: a) „îmbunătățește, înfrumusețează și mărește sufletul omului, crește și dă nutreț

înțelegerii, iară prin virtutea judecării și a minții omenești o ascute”; b) „dezrădăcinează dintre oameni credința deșartă și frica sclaviei (robiei) (...). Unde înfloarește odată cultura, acolo dispare superstiția (...)” etc.⁶

Demonstrând, concomitent, și virtuți sociologice, autorul sesizează importanța efectelor culturii pe plan social, apreciind rolul umanizator al acesteia, faptul că prin „cultivarea” întregii „nații” se instaurează relații de solidaritate morală între oameni, de ordine, în viața societății. El conștientizează și alte cerințe sociale, formulând, în consecință, unele idei prețioase, cu privire la organizarea învățământului general, la înființarea unui sistem educațional global cu caracter democratic, în care să fie incluși toți oamenii, indiferent de starea lor socială.

În același spirit luminist, G. Barițiu scria și el că a cultiva „însemnează a învăța pe oameni să cugete bine; a lumina ce fusese întunecat (...). Cultura este prețuirea lucrurilor după temeiurile minții cei sănătoase, nu după obiceiul vechi”. Sesizând nevoia modernizării culturale prin efort propriu, gânditorul preciza în continuare: „Nu necredința, ci întrebuițarea credinței cu adevărat, nu lucruri nouă ce vin de la străin, dar aceea ce învață pe oameni la bine după niște temeiuri mai sănătoase aceea este cultura (...)”⁷. Semnificativ este și faptul că Barițiu a privit cultura atât din punct de vedere al moralei, subliniindu-se, în acest caz, funcția educativă a acesteia, cât și din punct de vedere al politicii, al ideii de libertate a unui popor.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, conceptul de cultură este frecvent definit – sub influența unor teoreticieni germani ai culturii – prin notele de individualitate, originalitate și actualitate (T. Maiorescu, M. Eminescu, N. Iorga, C. Rădulescu-Motru etc.), iar în sfera

⁶ Damaschin Bojincă, *Scrieri*, Studiu introductiv, selecție de texte și note de Nicolae Bocșan, Timișoara, Editura Facla, 1978, p. 100.

⁷ A se vedea *Viața și ideile lui G. Barițiu*, Studiu și antologie de Radu Pantazi, București, Editura Științifică, 1964, p. 69.

acestui sunt înglobate limba, datinile, religia, obiceiurile, instituțiile, arta, morala, literatura ș.a. La unii gânditori, cultura este identificată, de pe poziții neoromantice, cu tradiția națională și explicată prin raportare la valorile comunității rurale, la existența vechilor clase sociale (țărâtimea și boierimea autohtonă).

Cercetarea teoretică a culturii are drept bază istoria neamului nostru, datorită înțelegerii, pe de o parte, a legăturii indisolubile dintre cultură și societate, iar, pe de altă parte, a condițiilor proprii de dezvoltare națională a României în ansamblul popoarelor europene. Ca urmare, în conștiința epocii se impune o puternică viziune istorică asupra culturii, fiind intens cultivată de mișcarea junimistă și lăsând urme adânci, datorită lui Maiorescu și Eminescu, îndeosebi, în posteritatea spirituală. Pe plan sociologic, istorismul a alimentat concepția dezvoltării evolutive, unitare și treptate a structurilor socio-culturale naționale – ca principiu teoretic explicativ și model proiector al devenirii societății noastre moderne.

Preluând distincția, curentă în epocă, între popoarele „culturale” și cele „naturale” – amplu teoretizată de A. Vierkandt în „Naturvölker und Kulturvölker” (1896) – Rădulescu-Motru a ilustrat cel mai elocvent orientarea istorică în gândirea culturologică românească de la începutul secolului XX. El a formulat, din perspectivă filozofico-sociologică următoarea definiție a conceptului: „Cultura este o condițiune indispensabilă pentru dezvoltarea popoarelor ieșite din starea de barbarie. În cultură se oglindește finalitatea conștiinței sociale; prin ea faptele omenești dobândesc un înțeles mai înalt, devin istorice. *Poporul fără cultură n-are istorie*, fiindcă n-are un criteriu care să stabilească valoarea evenimentelor petrecute [...] (subl. ns.). Prin cultură o societate dobândește rostul său istoric și prin aceasta se diferențiază de alte societăți”⁸. Până la

⁸ C. Rădulescu-Motru, *Cultura română și politicianismul*, București, Socec, 1904, p. 5.

Rădulescu-Motru, cultura a fost definită, în bună parte, oarecum pre-categorial și nu întotdeauna într-o manieră distinctă față de civilizație.

În privința conceptului de civilizație, o contribuție însemnată la clarificarea acestuia aparține unui om de literă – Simeon Marcovici (pe numele adevărat, Simion Marcu), într-o perioadă când termenul avea o circulație restrânsă în limbajul românesc. Studiul său a apărut în anul 1837, fiind elaborat în spiritul luminismului francez.

Procedând sistematic, în analiza pe care o întreprinde, gânditorul stabilește șase etape în istoria constituirii civilizației și relevă, în acest context, elementele ei de specificitate. În optica autorului, civilizația este înțeleasă ca fiind „cea mai mare prin puțină dezvoltare a puterilor omului pentru binele tuturor de obște și numai printr-această dezvoltare, de care omenirea se pare a nu fi departe, se va putea dobândi acel rezultat, adică fericirea omului”⁹. S. Marcovici a evidențiat sensul etic al civilizației și a făcut precizarea importantă că, sub aspect genetic, ea apare în contrast cu stadiul de barbarie – devenită, ulterior, o idee comună în lucrările culturologice românești și străine.

Publicist, traducător, profesor la Liceul „Sf. Sava” din București și primar al Capitalei, S. Marcovici a elogiât rolul școlii în luminarea nației, prin cultivarea literaturii, limbii, științei etc. și eradicarea mentalităților colective, bazate pe superstiție și prejudecăți. De asemenea, s-a pronunțat pentru creația artistică angajată.

Contribuții la dezbaterile conceptului de civilizație și elaborarea unei teorii sociologice în acest sens remarcăm la M. Kogălniceanu. Din scrierile sale reiese că civilizația reprezintă un stadiu superior de dezvoltare a societății (în domeniile economic, politic, juridic, moral, spiritual și instituțional), fiind însăși esența, rezultatul și idealul progresului social-uman.

Influențat de articolul „Civilisation” al lui Elias Regnault (pe care l-a tradus în 1845, sub titlul „Despre civilizație”),

⁹Simeon Marcovici, *Civilizația*, în „Muzeu Național”, nr. 4. 1837, p. 37.

Kogălniceanu face o serie de remarci prețioase în legătură cu modalitățile și direcțiile de înfăptuire a civilizației moderne în România. Pe un plan mai larg, gânditorul sesiza, îndreptățit, faptul că „popoarele nu pot ajunge la adevărata civilizație decât prin cultivarea și dezvoltarea facultăților naționale și sporirea bunei stări materiale; că toate acele instituții, menite spre a da claselor de jos un trai mai bun, un confort mai mare, spre a le înlesni îndeșularea trebuințelor, sunt, totodată, însușite de a izgoni și ignoranța și de a îmbunătăți și soarta morală a oamenilor, și prin urmare a le pregăti o adevărată civilizație”¹⁰. Fără a fi *de jure* împotriva împrumuturilor civilizatorice, Kogălniceanu a evidențiat necesitatea adaptării lor, în practică, la specificul și destinul istoric al poporului nostru, simultan cu reformarea și constituirea, pe baze moderne, a instituțiilor trecutului.

O notă aparte a conceptului de civilizație este pusă în lumină de Ion Ghica, într-o lucrare de factură literară care cuprinde multiple analize ale evoluției societății românești din aceea vreme și în care își mărturisește prietenia care îl leagă de Vasile Alecsandri. Autorul are meritul de a fi dezvăluit și accentuat latura utilitară a civilizației în viața socială, de a fi subliniat nevoia unei largi circulații a roadelor științei în cuprinsul societății, convingeri pe care și le formase cu ocazia studiilor efectuate în capitala Franței.

Astfel, pentru gânditorul pașoptist, civilizația semnifica „funcționarea activă și completă a legilor și a cunoștințelor omenești, religioase, morale, fizice, industriale și estetice”¹¹. De subliniat că I. Ghica a studiat în Franța, la Universitatea Sorbona, după care s-a întors în țară, devenind profesor la Academia Mihăileană din Iași și, apoi, prim-ministru în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza și a lui Carol I.

¹⁰ M. Kogălniceanu, *Tainele inimii*, în *Scrieri alese*, Ediția a II-a, București, E.S.P.L.A., 1956, p. 152-153.

¹¹ I. Ghica, *Introducere, Scrisori către V. Alecsandri*, în *Opere*, vol. I, București, Editura Minerva, 1967, p. 140.

Tendința dominantă, care se conturează în scrierile epocii, mai ales după revoluția de la 1848 și Unirea Principatelor – în condițiile avântului forțelor de producție în România și a generalizării relațiilor economice capitaliste în Europa – este aceea de asimilare a civilizației cu perioada modernă și de includere în sfera acesteia a elementelor de factură materială, utilitare (de ordin economic, tehnic, științific), a celor cu caracter normativ (de natură politică, juridică și morală) – rezultate ale progresului industrial, care au impus un nou mod de viață și de comportament social.

De asemenea, este de remarcat încercarea unor gânditori de a ne oferi o viziune axiologică în fundamentarea conceptului de cultură, sfera acestuia fiind restrânsă la domeniul valorilor spirituale și subliniindu-se rolul lor instructiv-educativ, de formare a conștiinței naționale unitare, de impulsionare a progresului social pe linie modernă.

2. Interpretări ale raporturilor dintre cultură și civilizație. Teoria formelor fără fond

La sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, în anumite lucrări literare și istorice ori filozofice se conturează un domeniu tot mai distinct de studiu: acela al raporturilor dintre cultură și civilizație. H. St. Chamberlain, a cărui concepție este considerată drept reprezentativă pentru întreaga spiritualitate germană din acea vreme, a fundamentat raportul cultură-civilizație pe ideea de opoziție.

În gândirea românească a epocii există puncte de vedere care scot în evidență atât unitatea, cât și contradicția dintre cei doi termeni. Un larg ecou în epocă îl are ideea opoziției (absolute sau relative), ea fiindând în registrul teoretico-ideologic al curentelor junimist, poporanist, sămănătorist și, mai târziu, gândirist, circulând, îndeobște, sub denumirea, lansată de corifeii *Junimii*, a teoriei *formelor fără fond*. Cei care au îmbrățișat o asemenea idee au adoptat, îndeobște, și o atitudine critică față de civilizația

modernă în general (gânditorii care aparțin orientării tradiționaliste) sau numai față de modul defectuos de funcționare a structurilor sale în România (poporanismul, cu deosebire).

Dacă în opera lui N. Iorga și a altor autori, teza opoziției era pe un plan secundar și mai mult subînțeleasă (istoricul nostru identifica civilizația cu viața materială a societății, iar cultura o reducea la valorile morale, în special tradiționale), la A. C. Popovici, junimiști, C. Rădulescu-Motru etc. ea ocupă un loc central. În lucrarea *Principiul de naționalitate* (1894), Popovici atribuia civilizației același înțeles, întâlnit și la Iorga, iar cultura o definea prin dimensiunea ei exclusiv națională (e „cultul” fiecărui popor pentru „idealurile naționale”). De aici și critica pe care o aduce civilizației capitaliste din România – considerată a fi integral de import – (socotind că ea periclitează existența culturii, și, prin urmare, a națiunii).

La alți gânditori, ideea antagonismului este fundamentată pe raporturile dintre civilizația rurală (tradițională) și civilizația urbană (apreciată ca fiind de import în societatea românească), cum apare la Constantin Stere, dintre civilizația Apusului (valorizată pozitiv) și civilizația Orientului (pusă sub semnul „defectelor firești”), ca în cazul lui Gr. Tăușan. În gândirea junimistă, antinomia este stabilită între vechile structuri ale societății, socotite a fi de natură organică și formele suprastructurale noi, apreciate ca incompatibile cu realitățile noastre naționale, deoarece au fost introduse mecanic din afară (în acest cadru teoretic, cultura este asimilată cu „fondul”, iar civilizația cu „forma”).

În continuare, ne vom opri la concepția lui C. Rădulescu-Motru, întrucât gânditorul este cel dintâi care a elaborat o sinteză conceptuală, filozofico-sociologică, de pe poziții junimiste, în problema formelor fără fond și a realizat, în pragul sec. al XX-lea, o analiză teoretică riguroasă, cu ample trimiteri în bibliografia culturologică străină, a procesului de modernizare

socială, în general, culturală, în special, a României din veacul trecut al XIX-lea.

Reflecțiile lui C. Rădulescu-Motru pe tema raportului cultură-civilizație, sistematic prezentate, inițial, în *Cultura română și politicianismul* (1904), i-au influențat și inspirat pe N. Iorga și C. Antoniadă, care, în esență, au puncte de vedere apropiate sau identice cu cele emise de autorul lucrării amintite. Explicațiile și concluziile oferite de profesorul Rădulescu-Motru au stârnit, în epocă, nevoia de replică, de pe alte poziții teoretico-ideologice, a lui G. Ibrăileanu (așa cum rezultă din partea de început a *Spiritului critic în cultura românească*, 1909), a lui Eugen Lovinescu ș.a.

Distincția pe care o operează Rădulescu-Motru între cultură și civilizație se sprijină, teoretic, pe următoarele cupluri de categorii antinomice: esență-fenomen, individual-colectiv, originalitate-imitație, durabil-efemer, intern-extern, organic-mecanic, ilustrate adesea prin fapte și realități extrase din viața societății românești și a altor formațiuni sociale, europene ori afro-asiatice. Astfel, în interpretarea sa: „cultura pătrunde *adânc* în firea poporului, pe când civilizația stă numai la *suprafață*” (subl. ns.)¹².

Ca și unii dintre contemporanii săi, în special din aria teoreticienilor germani ai culturii, precum Alfred Weber, H. St. Chamberlain, Henri Schurtz, Wilhelm Wundt, C. Rădulescu-Motru atribuie culturii sensul de depozitar al sufletului unui popor, producător de creații spirituale. Ea este o „deprindere săpată în suflet”, formează un tot unitar („organism”). Civilizația, în schimb, este o „haină pentru corp”, o „îngrădire” de elemente tehnice, materiale, având o circulație universală. În optica lui, formată pe tărâmul problematicei psihologice a culturii, nu se poate vorbi de cultură autentică decât atunci când între manifestările exterioare și dispozițiile psihice, interne ale unui popor, există o corespondență. Dacă se întâlnesc numai formele obiectivate ale

¹² C. Rădulescu-Motru, *op. cit.*, p. 65.

culturii, fără izvorul lor lăuntric, avem de-a face cu civilizația sau „pseudocultura”.

C. Rădulescu-Motru a evidențiat, în prima fază a activității sale (la începutul sec. XX) și legătura (unitatea) dintre cultură și civilizație, dar numai în cazul societăților occidentale avansate, unde „formele” existente, aprecia el, sunt produsul nemijlocit al fondului intern (chiar și achizițiile de la alte popoare fiind adaptate „individualității” lor). Mai trebuie precizat că, inițial, el a întrevăzut, în anumite condiții istorice concrete, și o evoluție de la forme la fond, fără a o socoti, însă, rațională și în România din veacul trecut. Mai târziu, în teoria vocației (1932), C. Rădulescu-Motru se va dovedi, de pe poziții realiste, autentic umaniste, un critic intolerant al tezei antagonismului dintre cultură și civilizație, respingând ideea excluderii lor reciproce – care, prin O. Spengler, H. Keyserling, N. Berdiaev ș.a., devine obiectul unor controverse fără precedent în spiritualitatea europeană interbelică.

În scrierile culturologice românești din epoca modernă, raportul antagonic cultură-civilizație rezultă, în principal, din următoarele contexte:

1. Atunci când cultura este înțeleasă, din perspectivă istorică, ca determinatie națională specifică, expresie a originalității creatoare a unui popor (fiind, deci, proprie, incomunicabilă), iar civilizația este definită prin caracterul ei universal, colectiv și imitabil, produsele sale circulând de la o societate la alta. Aceste accepții le întâlnim la junimiști și sămănătoriști, la C. Rădulescu-Motru și G. Ibrăileanu etc.;

2. Acela al asocierii pe care o fac, în special, poporaniștii și, în genere, adepții dezvoltării istorice organice între cultură și sat – considerat leagănul valorilor naționale autentice –, între civilizație și oraș – perceput drept un mediu social cosmopolit, deschis fără măsură tuturor influențelor tehnice și spirituale moderne;

3. Din definierea, în sens restrâns, a culturii și civilizației (prima fiind identificată cu valorile spirituale, iar, cea de-a doua, cu domeniul aplicațiilor tehnice, materiale – accepții cu largă audiență în teoria culturii pe plan european);

4. Din analiza diferențiată a procesului de modernizare a unor societăți, în funcție de nivelul progresului economic, și acreditarea ipotezei că țările mai puțin dezvoltate împrumută obligatoriu „forme” din țările avansate (fără a le corespunde celor dintâi un „fond” propriu).

De aici și formularea legii evoluției „țărilor înapoiate în orbita celor dezvoltate”, de către C. Dobrogeanu-Gherea¹³, a teoriei rolului determinant al culturii și civilizației din țările mai dezvoltate asupra spiritualității românești, de către G. Ibrăileanu, variatele interpretări (soluții) ale problemei raportului dintre „formele” externe și „fondul” intern.

Dacă unii gânditori (precum T. Maiorescu, M. Eminescu. N. Valenti, C. Rădulescu-Motru ș.a.) consideră *naturală* evoluția social-culturală de la fond la forme și subliniază necesitatea unității lor organice - în cazul societăților abia intrate pe drumul modernizării capitaliste (validată de însăși practica istorică a devenirii culturii și civilizației țărilor apusene avansate din Europa), alții, în schimb, apreciază normală (în condițiile particulare ale dezvoltării societății românești) și evoluția de la forme la fond (A. D. Xenopol, C. Dobrogeanu-Gherea, G. Ibrăileanu ș.a., la început, E. Lovinescu ș.a., mai târziu) sau afirmă concordanța lor, pe exemplul societății noastre (o demonstrație teoretică în acest sens aduce, după Primul Război Mondial, Ștefan Zeletin).

Autorii din prima categorie preconizau desființarea formelor fără „fundament solid”, cum scria Maiorescu, în timp ce

¹³ „In țările înaintate, capitaliste, formele sociale urmează fondului social, în țările înapoiate fondul social e acela care urmează formelor sociale” (C. Dobrogeanu-Gherea, *Asupra socialismului în țările înapoiate*, postfață la K. Kautsky, *Bazele social-democrației*, București, 1911, p. 247).

reprezentanții celei de-a doua categorii susțineau, de pe alte poziții ideologice, necesitatea împrumuturilor din afară și posibilitatea perfecționării „formelor”, instituțiilor sociale importate

Ceea ce îi unește pe toți cugetătorii, care s-au ocupat de cercetarea problemei raportului dintre cultură și civilizație, este dorința fermă de a se făuri în România o cultură și o civilizație modernă, la un înalt nivel de expresie națională, capabile să rivalizeze cu cele mai dezvoltate din Europa. Edificarea unei culturi românești și a unei civilizații corespunzătoare acesteia reprezenta, fără îndoială, o condiție indispensabilă realizării și consolidării specificului nostru național.

3. Definirea ideii de specific național în literatură și în gândirea filozofico-sociologică

Lupta politică pentru formarea și dezvoltarea națiunii române a găsit în viața culturală un mediu propice de afirmare. Modernizarea culturii – ca parte integrantă a procesului de modernizare a întregii societăți românești pe parcursul a aproape o sută de ani (1821–1918) – și diferitele sale aspecte concrete, particulare au constituit obiect de reflecție și dezbateră pentru numeroase lucrări cu caracter literar, filozofic, sociologic, istoric etc. apărute în epocă.

Transformarea culturii, în noul context istoric presupunea, în ultimă instanță, realizarea unității și a specificului ei național, propulsarea acesteia pe culmile dezvoltării culturale occidentale. Astfel, cultura națională devine o problemă socială de interes general.

Așa cum se admite în sociologie, „problema socială” este determinată de o „stare critică” obiectivă sau de o „stare socială caracterizată prin conservatorism” și se formulează în știință

sub formă de întrebări¹⁴. Într-o țară puternic grevată de structurile feudale – cum era România –, cu o cultură predominant populară și un nivel economic inferior altor state din Europa occidentală, făurirea și desăvârșirea comunității naționale apăreau ca o necesitate fundamentală și primordială. În acest context, înfăptuirea culturii moderne era socotită o problemă de emancipare națională, de diferențiere în rândul popoarelor continentului nostru, un semn incontestabil de progres și un mijloc de susținere a acestuia. Care este specificul culturii românești și cum trebuie dezvoltat acesta pe temeiul cerințelor vieții noi, moderne – reprezintă întrebările esențiale la care a căutat răspuns o întreagă pleiadă de gânditori români. Ele au alimentat confruntările de idei în perioada 1821–1918, favorizând apariția și cristalizarea unei teorii complexe asupra specificului național, în general, asupra identității noastre culturale, în special.

Preocuparea pentru delimitarea specificului național al culturii se naște în momentul în care o cultură dobândește conștiință de sine. Deși tentative pe această linie întâlnim frecvent în cadrul mișcării luminate din România, realizări conceptuale deosebite se cristalizează după constituirea statului național modern. Trebuie să amintim, totuși, că, în climatul spiritual al începutului de veac XIX, sunt lansate unele idei prețioase cu privire la afirmarea specificului cultural, cum ar fi aceea despre organizarea școlii și dezvoltarea învățământului pe baza limbii române – considerate drept principalele pârgii de formare a unei culturi autentic naționale. Teza rolului major al limbii va fi îmbrățișată și susținută de numeroși gânditori: I. H. Rădulescu, B. P. Hașdeu, A. D. Xenopol, M. Eminescu, G. Ibrăileanu ș.a.

Edificarea culturii naționale și afirmarea ei universală au reprezentat un imperativ major în cursul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale veacului nostru, dobândind o formulare

¹⁴ Ion Iordăchel, *Teoria sociologică și strategia dezvoltării sociale*, în rev. „Viitorul social”, iulie-august, 1986, p. 316.

programatică în activitatea unor reviste, precum: „Dacia literară”, „Convorbiri literare”, „Contemporanul”, „Sămănătorul”, „Viața Românească” etc.

În deceniile patru și cinci ale secolului al XIX-lea, Al. Hașdeu considera că problema timpului său era „problema culturii ca o problemă a posibilității, a realității și a necesității”¹⁵. „Posibilitatea” viza caracterul universal („umanitar”) al culturii, pe când „realitatea” privea caracterul ei „național” – dat de ideile și faptele „fiecărui popor”, „neam”.

Chiar și mai târziu, la începutul veacului al XX-lea, N. Iorga aprecia ca o necesitate imperioasă înnoirea generală a poporului nostru și afirma, cu oarecare exagerare, că „noi suntem lipsiți de cultură națională, că avem elemente răzlețe din care ea se poate alcătui, că pe această cultură națională, însă, trebuie să ne întemeiem dezvoltarea, să scoatem dintr-însa toate foloasele pe care poate să le dea”¹⁶. Iar D. Gusti considera, după aproape două decenii (1924), că „noi nu avem o cultură națională unitară”. Faptul este explicabil prin aceea că unirea politico-administrativă a celor trei Principate s-a realizat abia în decembrie 1918, dată de la care a început și construcția instituțională a culturii naționale.

Accepția cvasigenerală a specificului național în cultură, așa cum rezultă din scrierile și dezbaterile de idei ale epocii, este aceea de originalitate, în sensul de autenticitate, dar și de noutate, inovație. Sintetizând diferitele contribuții cu privire la definirea specificității culturii românești în epoca modernă, am desprins patru dimensiuni ale conceptului:

- *lingvistică* – axată pe relevarea specificului limbii și cultivarea acesteia ca mijloc de afirmare a națiunii noastre;
- *istorică* – centrată pe imperativul continuării tradiției și fructificarea ei în noile condiții sociale;

¹⁵ Al. Hașdeu, *Problema timpului nostru*, București, 1936, p. 33.

¹⁶ N. Iorga, *Cultură națională și politică națională*, Discurs, 1908, p. 6.

- *axiologică* – fundamentată pe sublinierea semnificației valorice a produsului cultural;
- *sociologică* – bazată pe accentuarea rolului factorului etnic și a mediului societal.

Aceste dimensiuni sunt fie integral avute în vedere de anumiți autori, fie doar unele sunt analizate, ponderea lor fiind inegală de la un gânditor la altul, care s-a ocupat de descifrarea specificului național. Astfel, de exemplu, I. H. Rădulescu, remarcând funcția educativă, terapeutică a unor instituții culturale (școala, presa, teatrul etc.) – „de a păstra sănătatea soțială” – milita ca acestea să-și desfășoare activitatea în „limba nației”, căci, sublinia autorul: „Limba singură unește, întărește și define națiunea; ocupați-vă de dânsa mai nainte de toate și nu veți face prin aceasta decât cea mai fundamentală politică, veți pune fundamentele naționalității”¹⁷.

În concepția lui M. Eminescu, „cultura publică sau națională” este înțeleasă drept „suma” vieții spirituale a unui popor, rezultatul activității colective, și nu „opera oamenilor singuratici”. Definitorii pentru „spiritul poporului” sunt, după părerea marelui poet, moravurile, religia, „maniera de-a privi lumea și, îndeosebi, limba, care-i *oglindea tuturor acestora*”¹⁸.

În scrierile pașoptiștilor, mai ales în cele ale lui Nicolae Bălcescu, se pune în evidență cerința transformării revoluționare a culturii și se optează pentru construirea unei culturi naționale, care să oglindească problemele proprii societății noastre și să slujească interesele și aspirațiile noilor clase și pătri sociale. Reprezentanții orientării istorist-evoluționiste accentuează necesitatea recursului la particularitățile și legile istoriei neamului pentru făurirea culturii naționale, la valorile ei perene. Dezvoltarea culturii românești pe baze moderne este unanim conștientizată. Căile preconizate, agenții sociali invocați, ritmul

¹⁷ I. H. Rădulescu, *Scrieri alese*, București, Editura Albatros, 1984, p. 195.

¹⁸ M. Eminescu, *Despre cultură și artă*, Ediție îngrijită de D. Irimia, Iași, Junimea, 1970, p. 275.

prefacerilor sunt principalele criterii care îi demarcă pe diverșii autori preocupați de soluționarea acestei probleme.

Ca ideal, observăm că majoritatea gânditorilor se pronunță pentru înfăptuirea unei înalte culturi naționale în România, care să rivalizeze cu aceea a societăților occidentale înaintate. În acest scop, este reliefată nevoia de originalitate, ce nu putea fi împlinită decât în condițiile stimulării forțelor creatoare interne și a realizării unor opere valorice autentice. Specificul național al culturii este întemeiat axiologic și postulat ca țel al progresului și civilizației. „Naționalitatea, dacă acest cuvânt vrea să aibă un merit și o valoare – scria T. Maiorescu – nu poate fi un pretext care să ascundă lenea și barbaria, și ținta noastră în viitor nu este numai de a ne păstra limba și sângele și teritoriul brut... Limba și sângele, și teritoriul sunt elemente prețioase ca mijloc spre un scop mai înalt, și acest scop nu poate fi altul decât progresul civilizației omenеști prin toleranță și știință, prin bunăstarea materială și morală potrivită totdeauna cu gradul culturii unui popor”¹⁹.

Într-un studiu din 1882, mentorul *Junimii* întrevedea accesul universal al poeziei românești (și culturii, am adăuga noi) în valoarea estetică și originalitatea națională a acesteia – explicată prin renunțarea la „oarba imitare a concepțiilor străine” și crearea unor produse valorice inspirate din „viața proprie a poporului”, care să redea „ceea ce este, ceea ce gândește și ceea ce simte românul în partea cea mai aleasă a firei lui etnice”²⁰

Ideea întemeierii culturii naționale pe valorile culturii populare românești și înscrierea lor în circuitul spiritualității europene a fost pregnant susținută în epocă. Acestei idei, de factură istoristă (cenzurată, în unele cazuri, de accente romantice, tradiționaliste), i se asociază, constant, și aceea luministă – de culturalizare

¹⁹ T. Maiorescu, *Contra școalei Bămuțu*, în *Critice*, vol. II, București, 1928, p. 253.

²⁰ T. Maiorescu, *Literatura română și străinătatea*, în *Din «Critice»*, București, Editura Tineretului, 1967, p. 241.

sistematică a maselor –, împreună formând termenii unei ecuații cunoscută sub denumirea de idealul regenerării culturale.

Istorismul tradiționalist – ca model de explicare și dezvoltare a culturii românești moderne – a avut o bază teoretico-ideologică mai complexă, găsim teren prielnic de afirmare (cu ponderi variabile și deplasări de accent de la un autor la altul) în cadrul curentului sămănătorist, ai cărui promotori au fost Nicolae Iorga, Ilarie Chendi, Ion Scurtu, Sextil Pușcariu, A. C. Popovici, Alexandru C. Cuza ș.a.

În ton cu critica unor fruntași ai mișcării junimiste, N. Iorga considera că „viața răzimată pe o tradiție de mai multe secole a fost înlocuită printr-o alta, care-și găsea îndreptarea nu în amintirea locală, ci în inovația străină”²¹. Deși constatarea sa nu este integral conformă cu realitatea, deoarece nu se baza pe o analiză diferențiată a rezultatelor progresului capitalist în România, ea se dovedește a fi semnificativă prin prisma tezei la care ajunge gânditorul și a măsurilor de politică a culturii ce le preconiza. Astfel, el susținea că ne trebuie o operă de cultură națională prin literatură și artă (înțelese drept produse ale vieții sociale), că adevărata cultură națională este aceea care continuă și dezvoltă valorile culturii strămoșești. Din această perspectivă, a inițiat o veritabilă campanie pentru răspândirea creațiilor culturale, pentru cunoașterea trecutului istoric, a artei populare și a datinilor străbune.

Dacă este evidentă accentuarea rolului tradiției de către Iorga, nu la fel de limpede este faptul că gânditorul ar fi valorizat și corolarul ei – inovația, neglijând semnificația importului cultural, întrucât aprecia că, în respectivele condiții sociale, ar fi putut duce la nesocotirea tradiției naționale. În orice caz, lucrările din prima perioadă a activității sale nu dovedesc că autorul lor ar fi înțeles, precum Kogălniceanu,

²¹ N. Iorga, *Alte note despre cultura și viața socială românească sub vechiul regim*, extras din „Analele Academiei Române”, seria a II-a, tomul XXXIX, Memoriile secțiunii istorice, București, Socec, 1916, p. 1.

Xenopol sau C. Rădulescu-Motru, de exemplu, nevoia realizării unui echilibru funcțional între tradiție și inovație în dezvoltarea societății românești din epoca modernă. Critica îndreptățită a imitației mecanice, a introducerii inovațiilor fără aderență la condițiile sociale și psihologice interne se conjugă, la N. Iorga, ideologul sămănătorismului, cu o atitudine de anume opoziție față de inovație în principiu, discursul său căpătând, uneori, note nihiliste vizibile.

Sfătuind scriitorii să-și găsească subiecte de inspirație la sate, unde ar domni naturaletea, comparativ cu orașul, apreciat ca un mediu viciat și cosmopolit, sămănătorii au exagerat, în genere, rolul tradiției culturale, ajungând, după opinia lui D. Micu, până la a sublinia necesitatea „pentru scrisul românesc de a se închide în carapacea unui naționalism mărginit, izolator”²².

Din literatura noastră culturologică, de la sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, nu lipsesc nici încercările de exaltare naționalistă a specificului cultural (A. C. Cuza) sau de formulare a acestuia – datorită contactului cu concepții larg răspândite pe plan european, preluate, fără discernământul critic necesar, îndeosebi din scrierile lui A. Gobineau, H. Taine, H. St. Chamberlain ș.a. – prin supralicitarea factorului rasial. Ponderea lucrărilor în care sunt exprimate puncte de vedere naționaliste ori rasiste (cum ar fi, de pildă, contestarea dreptului și posibilității unor popoare sau rase – galbenă, neagră ș.a. – de a-și făuri o cultură proprie, originală) este neglijabilă în perioada la care ne raportăm. Concepțiile de acest gen vor câștiga teren și vor dobândi o circulație intensă în epoca interbelică, pe fondul ascensiunii fascismului în Europa și al recrudescenței teoriilor elitiste.

În intervalul 1821–1918, semnalăm și tentativa diferiților reprezentanți ai vieții teologice de a caracteriza cultura română prin invocarea rolului național al bisericii ortodoxe în păstrarea

²² Dumitru Micu, *Început de secol. 1900–1916. Curente și scriitori*, București, Editura Minerva, 1970, p. 34.

spiritualității noastre tradiționale. De exemplu, într-o lucrare din 1911 se consemnează faptul că „Biserica ortodoxă a fost pentru România singura instituție culturală în trecut. Această biserică a căutat să se menție națională”²³. Autorul, C. Dron, aprecia că renașterea culturii noastre în secolul XIX s-a datorat bisericii, „care a cultivat în limita unor anumite puteri știința și arta românească”. Ea s-a îngrijit de „cărturăria satelor”, exercitându-și funcția instructivă, atât asupra păturilor sociale bogate, cât și a celor sărace; a creat opere (cronici, letopisește etc.) ce „fac faima istoriei noastre”. Prin ridicarea bisericilor, consideră același autor, s-ar fi pus bazele picturii, arhitecturii și sculpturii – activități recunoscute pentru conținutul lor reprezentativ național.

Preocuparea preotului C. Dron de a demonstra utilitatea socială a instituției religiei și bazele ortodoxiste ale culturii naționale nu eludează nostalgiile pentru trecutul istoric și atitudinea declarat ostilă „progresului laic” și manifestărilor culturale moderne. El deplângea starea de „indiferentism religios”, generată de expansiunea noilor cunoștințe științifice, și condamna, în consecință, printre alte fenomene sociale, acel „ateism grosolan ce subminează și pângărește societatea română, pervertind moravurile și distrugând ordinea socială”²⁴.

Încercările de descifrare a elementelor definitorii ale culturii noastre naționale au răspuns unor nevoi reale, având un suport social obiectiv. Ele au fost însoțite, simultan, de realizări sintetice și generalizări teoretice, fiind încununate cu contribuții conceptuale de referință din partea gânditorilor A. D. Xenopol, C. Rădulescu-Motru, G. Ibrăileanu ș.a.

Într-un studiu, intitulat sugestiv *Cultura națională* și publicat în revista *Convorbiri literare* (1868), Alexandru Dimitrie Xenopol, cel care un deceniu mai târziu avea să devină profesor la Universitatea din Iași, apoi și rector al acesteia, își

²³ C. Dron, *Rolul bisericii în viața noastră națională*, Vălenii de Munte, Editura Neamul Românesc, 1911, p. 11.

²⁴ *Ibidem*, p. 47.

începea analiza prin afirmarea unui punct de vedere axiologic de sorginte junimistă, precizând că „orice progres pe calea civilizațiunei nu are pentru noi o adevărată valoare, decât întrucât reflectează asupra naționalității noastre”²⁵.

Iacob Negruzzi ne dezvăluie că, în tinerețe, Xenopol a fost „cel mai iubit și alintat copil al Junimii”. Cu toate acestea, în anumite scrieri, el s-a delimitat de ideologia junimistă în privința soluțiilor modernizării culturii românești. Gânditorul s-a pronunțat, în principiu, pentru încurajarea înnoirilor, atrăgând atenția, concomitent, asupra necesității protejării fondului autohton. El a făcut propuneri concrete de dezvoltare a culturii noastre, a tratat problemele la un înalt nivel conceptual.

Autorul a avut o pregătire teoretică multilaterală, în special de natură juridică, filozofică, istorică și sociologică. Perspectiva de factură predominant filozofică, de analiză, l-a ajutat să caracterizeze *cultura națională* în general prin intermediul componentelor ei: limba, dreptul și moravurile, literatura și tradițiile, „artele frumoase”. Gânditorul a exclus, din corpul culturii naționale, știința și religia – înțelese ca forme ale vieții intelectuale, comerțul și industria – evaluate ca forme ale vieții materiale, apreciind că acestea sunt caracteristici universale.

Cultura națională, scria Xenopol, „consistă mai înainte de toate în păstrarea, dezvoltarea și cultivarea limbei sale, apoi în regularea raporturilor indivizilor săi, atât a celor de drept, cât și a celor de moravuri, după formele ce sufletul său a dezvoltat pentru împlinirea lor, în cercetarea trecutului său ca popor, ca existență particulară în astă lume, pentru a înțelege prezentul și a întrevade viitorul, în fine, în cultivarea artelor și a literaturii, astfel ca tot ce este frumos și original în sufletul său să se dezvolte și să

²⁵ A. D. Xenopol, *Scrieri sociale și filozofice*, Ediție, studiu introductiv, comentarii și note de N. Gogoneață și Z. Ornea, București, Editura Științifică, 1967, p. 77.

se producă în lumea exterioară”²⁶. Mai mult decât atât, autorul a valorizat cultura națională și prin prisma contribuției acesteia la realizarea unui „scop comun” – sau universal – prosperitatea umanității.

Demonstrând o înțelegere nuanțată a problemei, Xenopol va observa că făurirea culturii naționale este importantă nu numai pentru poporul căruia îi aparține, ci și pentru faptul că „favorizează însuși progresul universal”. „Istoria întreagă ne dovedește acest adevăr – sublinia gânditorul –, arătându-ne că *numai popoarele care au ajuns la o viață națională, la o conștiință clară a existenței lor au produs ceva pentru binele omenirii*”²⁷ (subl. ns.).

În suita dezbaterilor relative la specificul național al culturii, o viziune mai complexă aduce și C. Rădulescu-Motru, în lucrările publicate la începutul veacului XX. Concepția sa în această privință nu se limitează la dezvăluirea importanței tradițiilor interne, a creațiilor culturii populare. Îmbinând optica istoristă cu cea psihologică de analiză, autorul a scos în relief și a teoretizat rolul personalităților inovatoare în dezvoltarea culturii moderne. Astfel, din perspectivă istoristă, specificul național în cultură este definit de gânditor prin aceea că orice creație poartă marca individualității unui popor, exprimă valoarea fondului său propriu de originalitate – înțeles ca rod al unei evoluții organice naturale, oare îi conferă dreptul la universalitate.

Cercetând, pe temeiul metodei comparative, cultura diferitelor popoare europene, C. Rădulescu-Motru a sesizat că, în rândul celor mai avansate, cu o identitate marcantă în perioada modernă, factorul predominant în creație este de ordin individual (în contrast cu cel colectiv, al culturii premoderne). În consecință, el stabilește o legătură directă între originalitatea culturii moderne și creația valorică individuală – în *Puterea sufletească*

²⁶ *Ibidem*, p. 140.

²⁷ *Ibidem*, p. 145.

(1907) – condiționând pe cea dintâi de numărul și calitatea „inovatorilor” – „de idei” sau „de fapte”. Aceștia sunt deosebiți pe criteriul conținutului muncii, al semnificației naționale și universale a rezultatelor activității lor, dar ei se și aseamănă, având ca element comun faptul că formează tipul „omului de energie”.

Dacă primii „au deschis culturii omenesci orizonturi noi, și din ce în ce mai vaste...”, „țin facla progresului” spiritual, fiind obiect de admirație generală (Aristotel, Newton, Kant, Darwin etc. au o circulație universală), ceilalți (numiți de C. Rădulescu-Motru și „oameni de caracter”), prin „puterea exemplară a faptelor lor”, „cimentează mai puternic cultura unui popor”. Anticipând deprinderile necesare stabilității și consolidării vieții sociale în viitor, „oamenii de fapte” – rolul social și intelectual efectiv jucat de T. Maiorescu îi va fi servit, probabil, pentru formularea acestui concept – au o influență mai accentuată decât cei de idei asupra semenilor lor, transformându-le comportamentul social și asigurând un temelie solid construcțiilor culturale. De aici și concluzia că cei dintâi sunt indispensabili pentru edificarea culturii naționale (întrucât, prin faptele lor, formează deprinderi sociale de muncă și creație, fiind, astfel, nemijlocit legați de procesul înfăptuirii culturii naționale, asupra căreia își pun amprenta în mod deosebit). Prin aportul individualităților creatoare este întreținută originalitatea și, deci, se consolidează cultura națională, diferențiindu-se de cultura altor popoare.

Preferința lui C. Rădulescu-Motru, exprimată într-o vreme când România modernă trebuia să-și dureze o cultură pe măsură, se îndreaptă către „oamenii de fapte”, deoarece (considera că, în principiu, nevoia de idei putea fi satisfăcută prin împrumuturi din afară. Instituind o anume delimitare dihotomică între cele două categorii de „oameni excepționali”, gânditorul credea că „popoarele învață [...] să gândească de la oamenii universali (de

idei – n. ns.), dar nu învață să înfăptuiască decât de la oamenii lor naționali”²⁸.

La baza culturii naționale, afirma el, trebuie să se afle, deopotrivă, munca individuală și colectivă, inovația, valoarea. Concepția sa, în această privință, expusă inițial în lucrări publicate la începutul secolului al XX-lea – *Cultura română și politicianismul*, 1904; *Puterea suflătească*, 1907 –, va fi amendată în unele laturi și redimensionată prin contribuțiile precizate în scrierile apărute în perioada interbelică (teoria *personalismului energetic* și teoria *vocației*).

O încercare de sinteză asupra complexului de semnificații al specificului național în cultură realizează și Garabet Ibrăileanu, arhicunoscut critic și istoric literar, eseist și romancier. Deși a avut preocupări timpurii pe tema afirmării specificității naționale în artă și literatură, gânditorul nu și-a propus, de la început, o elucidare a problemei determinării identității culturii românești, coordonatele propriei teorii căpătând un contur definitiv abia în epoca interbelică. Pe ansamblul operei, însă, așa cum apreciază anumiți exegeți, criticul revistei (semnificativ intitulată) *Viața Românească* a reușit să ne dea „o definiție logică și cuprinzătoare a specificului, surprinzându-i note distincte: caracter popular, pe baza valorilor folclorice; garanție a originalității – operă originală sau scriitor original, condiție prielnică a realismului artistic; pregnanța specificului în genurile «obiective» (nuvelă, roman, teatru); întrepătrundere cu universalul”²⁹.

În gândirea lui G. Ibrăileanu, autorul importantei lucrări *Spiritul critic în cultura românească* (1909), specificul românesc apare ca un postulat ontologic, fiind întemeiat pe argumentul că orice creație poartă amprenta de neconfundat a personalității

²⁸ C. Rădulescu-Motru, *Puterea suflătească*, București, Casa Școalelor, 1930, p. 348-360.

²⁹ Titu Popescu, *Specificul național în doctrinele estetice românești*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, p. 147.

poporului nostru, a vieții obiective și subiective a acestuia. Spiritul său analitic îl ajută să constate, în planul valorilor culturii literare, relația indestructibilă dintre tradiția, folclorul, limba și literatura populară, cadrul natural și mediul social, pe de o parte, și opera unor mari creatori: V. Alecsandri, I. Creangă, M. Eminescu, M. Sadoveanu, G. Coșbuc ș.a., pe de altă parte. În acest fel, el a ajuns să definească cultura, din perspectivă psihosociologică, drept emanație a sufletului unui popor, expresie a vieții sale spirituale.

În același timp, el a împărtășit convingerea, ideea, relativ comună în acea perioadă, că specificul național s-a păstrat nealterat la „poporul românesc de la țară”, în timp ce „orașenii și clasele de sus au o mentalitate mai mult sau mai puțin neromânească, clasa cultă fiind în genere o parte din Cosmopolis, o mahala a cosmopolitismului european din punct de vedere al mentalității ei”³⁰.

Conceptul poporanist despre specificul național a constituit un obiect privilegiat de reflecție în cadrul *Vieții Românești*. El are la bază aceeași teză a originalității și individualității, susținută, însă, cu mijloace realiste și argumente de autentică relevanță sociologică. La membrii grupării poporaniste se constată o tendință pregnantă de caracterizare a specificului național, în general, prin dimensiunea sa culturală, motivată atât de imperative morale – conștiința datoriei pe oare o aveau pentru ridicarea nivelului intelectual al maselor în noul context istoric – cât și sociale, ei militând pentru democratizarea vieții publice, pentru protejarea valorilor populare și îmbogățirea patrimoniului românesc, pentru „naționalizarea literaturii culte” (Ibrăileanu), a artei și a întregii noastre spiritualități. Naționalul se sprijină pe factorul cultural, iar acesta din urmă este întemeiat pe social – al cărui rol este înfățișat ca precumpănitor.

Ipotezele de la care pleacă poporaniștii, în eforturile lor de soluționare a problemei delimitării specificului cultural, nu sunt

³⁰ G. Ibrăileanu, *Poporanismul*, în „Curentul nou”, nr. 5, 1906.

singulare și nici inedite. Ca și junimiștii ori sămănătoriștii, ei revendică originalitatea culturii de la forțele creatoare ale poporului și reclamă necesitatea de a nu o altera prin importuri arbitrare. Originalitatea era condiționată de legătura cu realitățile interne, și cum acestea demonstau că peste 80% din populație era alcătuită din țărani (cărora li se recunoștea rolul de depozitar a tot ceea ce este românesc), apărea ca firesc, natural să fie căutat specificul național în fondul spiritual popular (țăranesc, de fapt), valorizat ca esență a specificității. Dar, mentorii poporanismului nu s-au limitat la indicarea resurselor de originalitate a culturii (structurile sociale ale mediului rural), ci ei au relevat și necesitatea valorii („talentul”) pentru a se legitima individualitatea produsului spiritual.

O contribuție specială, de ordin sociologic și valoric, la formularea (în cadrele gândirii poporaniste) a conceptului de specific național întâlnim – după opinia unor cercetători avizați – la Constantin Stere (1865-1936). Acesta a fost un cunoscut publicist și critic literar, întemeietorul și directorul revistei *Viața Românească* (1906), care a militat neobosit pentru unirea Basarabiei cu România (fapt realizat la 1 dec. 1918). În concepția sa, limba și literatura populară sunt considerați drept factori hotărâtori ai dezvoltării culturale, căreia îi imprimă particularități inconfundabile: „în fiecare cuvânt – aprecia gânditorul – se rezumă toată istoria neamului”.

Dovedind un simț deosebit al nuanțelor în înțelegerea realității, teoreticianul C. Stere evidențiază dependența specificității culturale de viața socială în comun, viață care-și pune pecetea asupra deprinderilor de creație la nivel național. Astfel, elementele distinctive ale culturii „se manifestează mai întâi în cântecele, în baladele, în credințele, în obiceiurile populare, în toate creațiunile maselor, cari, ca pe valuri, merg de al un capăt la celălalt al neamului, crescând și dezvoltându-se odată cu el, închegându-se într-o unitate tot mai strânsă; apoi vin operele de artă, gândirea

științifică și filozofică a fiilor acelui neam, în cari se concentrează puterea creatoare a geniului național”³¹.

Și în cazul lui G. Ibrăileanu, originalitatea funcționează, cum s-a mai spus. ca un principiu definitoriu al culturii românești. În acest sens, el a dezvăluit semnificația unor factori specifici, cum ar fi limba, literatura populară, „cronicile” istorice și cadrul natural („codrul și plaiul”). Dar, concepția sa este valoroasă nu atât pentru faptul că autorul a descifrat o structură concludentă a specificului nostru cultural, cât pentru ținuta ei normativă, care se traduce în *formula echilibrului dintre spiritul critic și spiritul novator în procesul făuririi culturii moderne în România*. Astfel, gânditorul are meritul de a fi demonstrat necesitatea unei anumite căi de construire a culturii naționale și de a-și fi justificat opțiunea prin rezultatele unei sistematice analize istorice, aplicată asupra celor două provincii românești – Moldova și Muntenia.

Modul în care Ibrăileanu rezolvă problema, mult comentată, a importurilor culturale în țara noastră, adaugă noi semnificații conceptului de originalitate. Trecând peste unele aprecieri exagerate, care nu se întemeiau pe o examinare riguroasă a realității (cum ar fi acelea despre istoria culturii noastre, pusă sub semnul exclusiv al împrumuturilor din afară, sau despre rolul decisiv al Moldovei în configurarea culturii naționale), trebuie să arătăm că autorul – față de junimiști sau sămănătoriști, care respingeau influențele înnoitoare pe motivul inadecvării la „sufletul” poporului – le-a considerat imperative și folositoare, fiind dictate de „nevoile neamului”. „O cultură străină împrumutată – scria el – este ca un capital străin, merit să pună în utilitate, spre cel mai mare beneficiu, o bogăție națională, care altminteri ar rămânea neexploată”³².

³¹ C. Stere, *Social-democratism sau poporanism*, în „Viața Românească”, II, nr. 10, 1907, p. 197.

³² G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, Iași, Editura Junimea, 1970, p. 37.

Pentru stimularea specificului românesc, G. Ibrăileanu (care a stăruit asupra influențelor în domeniile limbii, literaturii și organizării politico-sociale) a indicat și metoda necesară: „Pentru a ști ce și cum să ne însușim din cultura străină trebuie o mare putere de discernământ; trebuie priceperea și a culturii străine, și a împrejurărilor sociale ale țării, și a sufletului acestui popor, și concepția clară a idealului ce avea să fie urmărit”³³.

Manifestarea simultană, cumpănită a spiritului novator și a spiritului critic este soluția pe care o acreditează Ibrăileanu pentru a dezlega problema progresului culturii românești pe linie modernă.

Concepția sociologică poporanistă asupra specificului național al culturii cuprinde un fond de idei valoros, viabil, dar și unele limite, erori, inadvertențe, a căror inventariere și analiză științifică a constituit, în zilele noastre, obiectul preocupărilor unor cercetători autorizați³⁴. Chiar în epocă, nu au lipsit reacțiile critice și ostile din literatura publicistică. Amintim pe C. Dobrogeanu-Gherea, care denunța precaritatea idealului social și național poporanist, dezvăluind că acesta își avea matca „într-o (societate rustico-idilică”.

Într-adevăr, teoreticienii de la *Viața Românească* au limitat (ca și N. Iorga, de altfel), conceptul de naționalitate la popor, și acesta din urmă a fost redus la dimensiunea țărănimii – țăranul fiind prezentat drept prototipul social al viitorului (C. Stere). Prin urmare, specificul național în cultură apare direct legat de aportul clasei țărănești și, uneori, al micii boierimi din mediul rural. De aici și îndemnurile ca literatura și arta să exprime spiritualitatea poporului pentru a fi naționale.

Valorificarea literaturii și artei populare în opere culte este, desigur, un izvor indubitabil de originalitate pentru cultura națională, dar nu singurul. În respectivul context istoric era

³³ *Ibidem*, p. 188.

³⁴ Dintre cele mai sintetice studii, semnalăm contribuțiile din *Istoria filozofiei românești*, v. II, București, Editura Academiei, 1980, p. 65-113.

nevoie și de conținuturi, de forme de expresie noi, corespunzătoare realităților moderne, evoluției structurilor economico-sociale și spirituale capitaliste. Orice cultură exprimă o spiritualitate națională specifică, care este, în fapt, rodul contribuției tuturor energiilor creatoare și al forțelor sociale interne.

O perspectivă particulară de interpretare a culturii ca fenomen social și a specificului său național au adus, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și la începutul veacului al XX-lea, scriitorii grupați în jurul revistei *Contemporanul*, cu deosebire C. Dobrogeanu-Gherea. Așa cum rezultă din diferitele sale lucrări, autorul a susținut că originalitatea literaturii fiecărei epoci, a culturii, în general, se fundamentează pe aportul „geniilor sau talentelor mari” și pe reflectarea cât mai veridică, mai în profunzime și extensivă a vieții sociale naționale. Sub înrâurirea paradigmei sociologice marxiste, gânditorul a subliniat, în esență, determinarea obiectivă, materială a creațiilor spirituale și a condiționat specificitatea acestora de conținutul lor valoric. Din gama de influențe și cauze, împrejurările cosmice („mijlocul natural”) și cele sociale („mijlocul social”) sunt cele care, în viziunea sa, își pun amprenta, în ultimă instanță, asupra creatorului și, implicit, asupra produselor spirituale realizate de el.

Ca și alți cugetători ai epocii, C. Dobrogeanu-Gherea a văzut în literatura și arta populară factorii hotărâtori de individualizare a culturii românești, sursele ei de originalitate. Din tradiția literară, el apreciază „izvoarele vii și sănătoase ale poeziei populare”. Punând accentul pe rolul condițiilor sociale concrete în explicarea produselor culturale, autorul ajunge să constate – într-un studiu din 1897 (*Poetul țărănimii*) – că *Doina* lui G. Coșbuc este o „creație de mare valoare” și să afirme, nu fără exagerare, că este „cea mai națională dintre creațiile poetice românești”, întrucât poetul oglindește cu talent necazurile clasei țărănești, problemele reale ale societății românești.

De asemenea, Alecsandri, Bălcescu, Odobescu, Eminescu, Creangă, Caragiale, Delavrancea sunt apreciați ca exponenți ai culturii literare, deoarece „au scris cel mai curat românește”³⁵. Într-un alt studiu – apărut în 1896 – Constantin Dobrogeanu-Gherea a considerat știința ca fiind un produs universal, „pe când o operă artistică se deosebește de la om la om, de la un popor la altul. O știință națională nu poate exista, o artă națională da”³⁶.

Pledând pentru modernizarea culturii din țara noastră, inclusiv pe calea importurilor multiple din Europa occidentală, gânditorul socialist nu a văzut în „inspirarea din literaturile străine” un impediment pentru „ca opera creată să fie și națională”. El o condiționează, însă, de „viața noastră socială”, care trebuie să se asemene, ca nivel de dezvoltare, cu aceea a popoarelor mai „civilizate” de la care se împrumută.

Deși există deosebiri de păreri în ceea ce privește formularea și definirea conceptului de cultură națională, trebuie să evidențiem, totuși, ca un element comun, încercarea reușită a autorilor (de care ne-am ocupat) de a desprinde specificul culturii românești prin sublinierea unor atribute esențiale – originalitatea, individualitatea (în sens valoric) – și a unor componente indispensabile. În fruntea acestora din urmă sunt desemnate limba și literatura, creația orală, nescrisă, etnicul și tradiția istorică, arta și concepția despre viață etc., în paralel cu reliefarea rolului cadrului natural și a mediului social, a factorului subiectiv, personal.

Ideea dominantă este aceea că nu poate fi construită cultura națională decât pe baze unitare și pornind de la originile ei, de la spiritualitatea poporului nostru, care trebuie fructificată în opere individuale de valoare.

Pentru făurirea „stilului românesc” în cultură s-a pus un accent deosebit pe originalitatea creatoare – prezentată în

³⁵ C. Dobrogeanu-Gherea, *Criza literară*, în *Critice*, București, Editura Minerva, 1983, p. 345.

³⁶ Idem, *D. Panu asupra criticii si literaturii*, în *op. cit.*, p. 334.

opoziție cu imitația. Din aceasta optică, personalitatea culturii românești ne pare ca însuși modul românesc de a reflecta asupra propriilor noastre bucurii și suferințe, de a simți și gândi problemele spiritualității social-umane. Iar progresul ei este dat de măsura în care a răspuns, în primul rând, nevoilor naționale, prin soluții viabile și la un „nivel mondial (sau european) de cultură”, pentru a folosi expresia unui teoretician italian.

Pornind de la legătura firească dintre viața națională a unui popor și aceea a întregii omeniri, de la procesul obiectiv de comunicare, circulație, asimilare al ideilor și valorilor culturale în epoca modernă, Ion Heliade Rădulescu, Gheorghe Barițiu, Alexandru D. Xenopol, B. P. Hașdeu, Titu Maiorescu, Mihai Eminescu, Garabet Ibrăileanu, Constantin Rădulescu-Motru ș.a. reliefează imperativul contribuției culturii noastre la îmbogățirea tezaurului european și mondial de valori.

Atitudinea generală, care se conturează din cercetarea posibilităților și a căilor de acces ale culturii noastre la universalitate, este aceea de critică și combatere a servilismului, a mediocrității, a cosmopolitismului, a împrumuturilor neraționale, oferindu-se, în schimb, ca soluții:

- mobilizarea forțelor interne, munca națională;
- valorificarea tradiției, a creațiilor populare, a valorilor proprii izvorâte din potențialul de gândire și simțire al neamului românesc, într-un cuvânt, autodezvoltarea prin cultivarea specificului autohton (teză fundamentală a concepțiilor istorist-evoluționiste).

Astfel, cei mai mulți autori considerau că se poate făuri și impune personalitatea culturii noastre naționale, cultură căreia i se rezerva rolul de a păstra și dezvolta conștiința de sine a poporului, de a fi un mijloc de afirmare (prin fructificarea spiritualității sale specifice) a poporului român pe calea modernizării în stil apusean.

Concepțiile prezentate, din perioada 1821–1918, constituie fondul de idei al gândirii românești în problema specificului

național, baza și punctul de plecare al dezbaterilor din epoca dintre cele două războaie mondiale. De altfel, actul istoric al desăvârșirii unității naționale (1918) va deschide noi perspective de cercetare a temei specificului național al culturii, cu ample rezonanțe și contribuții aparte, unele remarcabile în spiritualitatea noastră interbelică (datorate unor gânditori precum Mihai Ralea, George Călinescu, Simion Mehedinți, Eugen Lovinescu, P. P. Negulescu ș.a.).

4. Nevoia de modernizare a școlii și a învățământului. Rolul lor în progresul culturii naționale

Una dintre problemele distincte ale dezvoltării societății românești moderne – reflectată în lucrările culturologice – este și aceea a rolului școlii în pregătirea culturii naționale, a calității procesului instructiv-educativ. Învățământul este apreciat ca un factor de regenerare națională și progres, iar nivelul de instrucție al populației ca un parametru edificator al nivelului de modernizare pe plan cultural. Până la constituirea statului român modern, scria un autor, „școala ne-a făurit primul nostru ideal național”³⁷. Ea s-a dezvoltat în corelație cu situația generală a țării, fiind temelia tuturor realizărilor spirituale. Prin intermediul școlii, societatea românească a venit în contact cu cultura europeană. În cadrul ei s-a purtat, înainte de Unirea Principatelor, lupta lui Gh. Lazăr și a lui Gh. Asachi împotriva grecizării țării (care „înăbușise limba noastră”). Vorbirea limbii române era socotită o dezonoare pentru clasele avute; ea abia se auzea „în monologul plugarului ce mîna boii”³⁸.

Analiza gradului de instruire al clasei țărănești și a altor categorii sociale paupere – realizată cu mijloace preponderent

³⁷ G. Arghirescu, *Școala românească și pregătirea noastră culturală și națională*, București, Cercul de studii al P.N.L., 1916, p. 9.

³⁸ *Ibidem*, p. 4.

sociologice și statistice (remarcabile fiind cele întocmite de D. Pop Marțian) – evidenția o stare culturală „foarte înapoiată” a acestora în raport cu exigențele progresului modern. Deși organizarea învățământului pe baze naționale adusesese, pe plan juridic, drepturi egale de frecventare-a școlii pentru toți cetățenii, numeroși autori au semnalat analfabetismul ca un fenomen social îngrijorător, prezent mai cu seamă în rândul populației rurale. Spre deosebire de țările civilizate (Anglia, Franța, Germania, Elveția, Belgia, Danemarca etc.), unde numai 10% din populația rurală era neștiutoare de carte, la noi, sublinia P. Zosin, proporția este de 87%, ceea ce l-a îndrituit să afirme că eram „o țară cu totul înapoiată”³⁹.

Un alt cercetător al problemei, G. D. Creangă, fructificând statisticile vremii, releva, într-un studiu publicat în 1913, că 65% din populația adultă a României era analfabetă. El a sesizat, îndreptățit, că efectul direct al fenomenului de analfabetism era îngrădirea accesului la roadele culturii noi, cetățenii din categoria menționată fiind străini „de orice beneficiu și avantajiu ce oferă cultura modernă; însemnează a trăi complet în întuneric, a nu putea ști ce se petrece în țara lor, a nu putea beneficia de nici o lectură, de nici un sfat, de nici o inovație; însemnează a pune în imposibilitate ca virtuți și talente să iasă la iveală; însemnează ca acești analfabeți să nu poată ieși din mediul obscur al semenilor lor și cu ei nici țara din rândul țărilor înapoiate”⁴⁰. Constatând, totuși, o scădere în timp a procentului de analfabeți în rândul țăranilor – care ajunsese la 65% (1913) în grupa celor majori – autorul amintit își exprimă un crez optimist general, considerând că „în viitor va fi mai bine, că generația viitoare va fi superioară în cultură”⁴¹.

³⁹ P. Zosin, *Viitorul României*, Iași, Tipografia, „Progresul”, 1907, p. 23.

⁴⁰ G. D. Creangă, *Regenerarea noastră și datoria noastră*, București, C. Göbl, 1913, p. 21.

⁴¹ *Ibidem*, p. 20.

Încercând să explice cauzele fenomenului de analfabetism din societatea românească modernă, cercetătorii problemei pun în lumină, în primul rând, deficiențele procesului de modernizare, care, în accepția cvasigenerală, s-a făcut „de sus în jos”. Aceasta ar explica, în bună parte, deosebirea dintre starea materială și spirituală a orașelor și a satelor. Ca unul dintre inițiatorii reformelor școlare, Spiru Haret căuta să justifice (în 1891), cu virtuți de sociolog, dezvoltarea sistemului de învățământ – în sensul menționat și amplu criticat – prin „necesitatea socială”. Într-adevăr, așa cum susținea Spiru Haret, așezămintele sociale, inclusiv cele de învățământ, sunt întotdeauna și pretutindeni rezultatul firesc al trebuințelor practice resimțite de societate. Conștientizând diferența dintre „aspirațiile culturale” și „neajunsurile” reale în exercitarea „carierelor noastre comune” (faptul că nu aveam judecători, avocați, ingineri, profesori, învățători), gânditorul accentuează, de pe poziții liberale, rolul acestora din urmă, dar numai pentru mediul orășenesc.

Consecințele sociale ale dezvoltării diferențiate a învățământului în țara noastră sunt evaluate prin prisma unui anume decalaj, real, de altfel, între o minoritate socială, ce beneficia de roadele culturii moderne și majoritatea populației, privată de acest privilegiu. O atare sciziune este recunoscută oficial, cercetată mai mult sau mai puțin științific, dar amplu dezbătută în publicistica vremii. Ea este pregnant pusă în relief de reprezentanții concepțiilor istorist-evoluționiste, care legau specificul național al culturii de clasa țărănească, în special.

Cauza principală a ignoranței populare este pusă, de majoritatea cercetătorilor, pe seama lipsei ori numărului insuficient de școli, de corp didactic corespunzător, de dotări materiale necesare. Acestea, la rândul lor, se datorau unei politici bugetare defectuoase. De pildă, după 1886, 50% din bugetul instrucției revenea învățământului secundar și superior,

35% celui primar urban și numai 15% celui din mediul sătesc⁴².

Aceeași situație, de defavorizare a locuitorilor rurali, este remarcată și de G. D. Creangă. O atare realitate demonstra, cu prisosință, că cea mai mare parte a populației, în special rurale, nu putea beneficia de *Legea instrucțiunii publice* din 1864, care prevedea gratuitatea și obligativitatea instrucției primare, lege promulgată în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, care a inițiat o seamă de reforme menite să aducă modernizarea în cele mai importante domenii de activitate din acea vreme. Motivele erau nu numai de natură politică, așa cum au invocat majoritatea autorilor, sau de ordin psihologic. P. Zosin, de exemplu, aprecia că starea de incultură a țăranimii se explică și prin aceea că se înduplecă greu să învețe carte, iar, atunci când o face, nu aplică în viață ceea ce și-a însușit.

Analfabetismul, ca fenomen social, se datora, în primul rând, condițiilor economice precare, posibilităților materiale restrânse pentru efectuarea studiilor. Iar măsurile propuse, de genul obligativității celor „de sus” (adică a guvernanților și a celor „învățați”) de a fi „dascălii intelectuali” ai țăranilor, erau simple paliative. Cert este că țăranimea se afla, datorită nivelului său de instrucție și posibilităților precare de școlarizare, într-o ipostază periferică în privința consumului roadelor culturii românești moderne, în timp o parte mai mică, dar înstărită, cu deosebire de la orașe, dispunea de privilegiul instruirii și, implicit, al accesului la valorile noi.

În literatura sociologică a epocii, îndeosebi în lucrările cu caracter monografic, întâlnim, frecvent, cercetări asupra stării culturale a unor localități sau zone, ponderea cea mai ridicată având-o, firește, cele rurale. Unii autori, ca, de exemplu, P. Zosin, utilizând metoda statistică, și-au extins investigațiile și la nivelul altor categorii sociale decât țăranimea. El s-a oprit și asupra „târgoveților” (orășenimii), studiind starea culturală a acestora

⁴² C. Arghirescu, *op. cit.*, p. 12.

prin intermediul aceluiași indicator sintetic – nivelul de instrucție –, la care adaugă și o serie de concluzii reieșite din observațiile empirice pe care le-a întreprins în timp.

Din cercetările efectuate de P. Zosin a rezultat că analfabetismul era o problemă cu care se confruntau și orașele, numai că ponderea neștiutorilor de carte avea o valoare mai mică în cadrul acestora, comparativ cu cea din lumea satelor, deoarece, își explica el, prin natura îndeletnicirilor specifice mediului de viață urban, oamenii ar fi obligați să învețe carte. Așa justifică autorul de ce analfabetismul în târguri se ridică, în genere, la circa 50% din totalul locuitorilor. Proporția cea mai ridicată o dau meseriașii (25% din totalul lor), și, cu deosebire, „mahalagii” sau țărani orășenizați (75%)⁴³. În unele orașe, precizează Zosin, proporția analfabeților din rândul „populației nevoiașe” urcă până la 80%, fapt considerat surprinzător, de vreme ce nu lipsesc mijloacele de culturalizare și, înainte de toate, școlile de diferite grade.

Principala cauză a analfabetismului la cele două categorii sociale (meseriași și „mahalagii”), este socotită de P. Zosin a fi „lipsa de trageră spre carte”, fără a aduce în sprijinul acestei concluzii date verificabile sau alte elemente menite a-i demonstra propria convingere. Pe un plan mai larg, autorul, manifestând o înțelegere globală a fenomenului în viața citadină, apreciază în mod realist că direcțiile de eradicare a analfabetismului sunt următoarele: împletirea inițiativei statului cu cea privată pentru a stimula „trebuința de carte”; ridicarea condiției economice a „târgoveților nevoiași”; organizarea de cursuri serale pentru adulți și punerea la dispoziție a bibliotecilor publice⁴⁴.

Examinând problemele învățământului românesc, la aproape un deceniu după promulgarea legii din 1864, M. Eminescu s-a oprit asupra conținutului procesului instructiv-educativ, precum și asupra modului efectiv în care societatea acelei vremi se

⁴³ P. Zosin, *op. cit.*, p. 56-57.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 60.

îngrijea de funcționarea lui. Pe durata cât a funcționat ca revizor școlar, marele nostru poet a constatat faptul că numeroase localități nu dispun de școli, iar, acolo unde există, nu sunt frecventate. Față de alți cercetători ai problemei, care explicau unele dintre neajunsurile învățământului românesc prin motivații și factori care țineau de psihologia și comportamentul oamenilor, M. Eminescu insista asupra unor factori sociologici, de profunzime, indicând mediul social și calitatea intrinsecă a structurilor școlare. „Cauza relei frecventări nu este aversiunea poporului nostru contra școalei – scria el în presa vremii –, ci sărăcia”⁴⁵.

Drept argument indubitabil se aduce faptul că „școalele sunt mai frecventate (...) acolo unde a mai rămas o urmă de neatârnamare economică, anume în satele răzeșești”. În aceeași manieră realistă, Eminescu dezvăluie și explică și alte aspecte negative, cum ar fi: nefinalizarea unor construcții școlare, desființarea anumitor școli, neîngrijirea corespunzătoare a altora, retribuirea necorespunzătoare a corpului didactic etc. Alături de toate acestea, Eminescu observă „vițiuni” ale programelor școlare, „lipsa de buni profesori” și învățători („cari nu știu a scrie bine”), calitatea superficială a pregătirii elevilor și studenților, datorită, printre altele, învățării mecanice. Surprinderea acestei deficiențe majore, de reproducere fără înțelegere a cunoștințelor, îl va conduce la concluzii pesimiste și radicale. După opinia sa, „memorarea de reguli abstracte și de cuvinte”, atât în procesul de predare, cât și de ascultare, exclude „*priceperea* obiectelor predate”. Într-un atare context, de evaluări de date concrete, Eminescu va aprecia că „obligativitatea învățământului primar e curată iluzie”⁴⁶.

O parte dintre carențele dezvăluite de autor se vor perpetua, ele găsimdu-și reflectarea necesară în dezbaterele publice ale epocii.

⁴⁵ M. Eminescu, *Scrisori politice și literare*, vol. I (1870-1877), Ediția Ion Scurtu, București, Editura Minerva, 1905, p. 250.

⁴⁶ *Ibidem*.

Titu Maiorescu, C. Rădulescu-Motru, D. Gusti, Dimitrie C. Nădejde ș.a. susțin, în scrierile lor, necesitatea unei școli românești cu adevărat moderne, animată de un real spirit didactic. Referindu-se la rolul pedagogic și cultural al școlii, D. C. Nădejde afirma, de pildă, că acesta constă în „propagarea critică și metodică a cunoștințelor, adică nu numai satisfacerea tendinței de a cunoaște, ci și de a examina valoarea cunoștințelor sau de a ști adevărul”⁴⁷.

Problema organizării efective a învățământului românesc și a școlii, ca factor de cultură, pe baze moderne s-a prelungit decenii în șir. Aceasta, fiindcă trebuiau, concret, rezolvate două chestiuni esențiale: aceea a analfabetismului – fenomen cu caracter de masă – și aceea a formării și pregătirii de cadre necesare societății și civilizației moderne, capitaliste; de forțe capabile să întrețină și să facă prosperă o viață spirituală concepută după regulile de creație și aspirațiile generale ale comunității europene.

5. Metodologia cercetării sociologice a culturii

Analiza lucrărilor care au ca obiect de cercetare cultura ne-a dat posibilitatea să constatăm faptul că există mai multe modalități, optici de investigare a acesteia. Astfel, am întâlnit:

- o perspectivă monografică de abordare, cultura fiind privită ca parte integrantă a vieții unei comunități umane, deci, ca „activitate”, „manifestare sociologică;

- o optică, pe care, azi, o numim structurală, cultura fiind înțeleasă ca ansamblu de obiceiuri, tradiții, viață economică, învățământ, religie, artă, politică, știință etc. și relații specifice între acestea. Din punct de vedere instituțional, se examinează școala, biserica, societățile literare, științifice ș.a.

⁴⁷ D. C. Nădejde, *Despre știință și morală*, București, C. Göbl, 1910, p. 36.

- există, de asemenea, o perspectivă funcțională de cercetare, urmărindu-se delimitarea evoluției constelației de valori spirituale și relevându-se modelele specifice de gândire și creație, rolul lor moral și social, cultura ca posibilitate psihică.

Atunci când cultura este examinată prin prisma factorului politic, ea are sensul de ideal cu valoare națională. Interpretarea culturii prin supralicitarea uneia sau alteia dintre perspectivele menționate asigură discursului teoretic un caracter precumpănitor filozofic, sociologic, psihologic ori istoric.

Alături de contribuțiile teoretice și, implicit, metodologice în dezbaterile problemelor, de încercările de delimitare conceptuală, există și preocupări pentru analiza sociografică, de cercetare empirică (în lucrările cu caracter monografic, mai ales), pentru examinarea pe bază de date statistice și observații sistematice, în special, a unor aspecte concrete, specifice ale culturii ca fenomen social.

*
* *

Lucrările relevante de teoria culturii apărute între 1821-1918 pun în lumină, pe ansamblu, o problematică deosebită, dictată de particularitățile social-istorice ale dezvoltării țării noastre în această perioadă, de solicitările practicii social-economice și politice, de maniera aparte în care a fost gândită și aplicată concepția renovării culturale. Deoarece cadrul tematic a inclus și subiecte de meditație cu circulație europeană, gânditorii români au recepționat și valorificat o serie de informații, concepții, soluții vehiculate în gândirea continentală a timpului respectiv (cu deosebire cele de origine germană, franceză și italiană), care, fără a fi alterat fondul contribuțiilor proprii, dimpotrivă, l-a întreținut și inspirat permanent.

Literatura culturologică românească, din perioada menționată, ne oferă schițe și analize utile ale unor probleme de importanță istorică și teoretică în epocă, studii și aprecieri care

își păstrează și azi semnificația valorică, O vastă și fertilă arie problematică, care dă relief spiritualității noastre și a cărei cunoaștere profundă necesită o cercetare complexă și amănunțită.

Capitolul II: REALITĂȚI NAȚIONALE ȘI IMPERATIVE SOCIO-CULTURALE

1. Fundamentele sociale ale modernizării culturale

Dezvoltarea culturii noastre în epoca modernă a fost un factor constitutiv al înfăptuirii unității naționale și, concomitent, o expresie a acesteia, o forță majoră a progresului social și un suport trainic de redimensionare continuă a creației specifice în domeniul valorilor spirituale. Cercetarea societății românești în intervalul 1821–1918 scoate în evidență câteva cerințe fundamentale care s-au manifestat în această perioadă pentru realizarea progresului său, cum ar fi:

- restructurarea organismului social și a rânduielilor politice;
- maturizarea națiunii și făurirea statului unitar român modern;
- emanciparea națională, dobândirea independenței și desăvârșirea unității statale;
- modernizarea așezămintelor de cultură și învățământ, crearea unui climat spiritual elevat.

Toate acestea denotă că trăsătura principală a perioadei la care ne referim este aceea de schimbare, de înnoire a vieții poporului nostru sub toate aspectele, care comportă, firește, momente evolutive și ritmuri diferite de la un domeniu la altul.

Trecerea de la societatea tradițională la societatea modernă și procesul de înfăptuire a acesteia din urmă au ridicat o serie de probleme – reflectate și în literatura social-politică și filozofică a vremii –, printre care amintim: problema formării și consolidării comunității naționale, centrală în devenirea societății noastre în noile condiții istorice; problema agrar-țăărănească; problema

muncitorească; problema dezvoltării culturii românești pe baze moderne.

Tendința de modernizare a activității culturale răspundea unei duble cerințe: pe plan intern, era obligatorie pentru constituirea și afirmarea națiunii române; pe plan extern, reprezenta un mijloc de convergență și sincronism cu liniile de dezvoltare a spiritualității europene occidentale. Comunitatea de cultură – fondată pe unitatea de limbă, pe împărtășirea acelorași valori morale, artistice, simțăminte și aspirații – a fost, după cum se știe, o premisă indispensabilă și un argument indelebil al mișcării de emancipare națională, de desăvârșire a unității statale. Ca structură specifică a societății, cultura a devenit, potrivit opiniei unor autori contemporani, o „primă sursă de soluții în problema orientării”⁴⁸.

Aflată ea însăși în plin proces de înnoire (cu o dinamică autonomă și relativ mai accentuată decât a altor domenii), cultura română s-a afirmat, concomitent – prin funcțiile sale politice și sociale –, drept un important factor de schimbare și propășire în perioada 1821–1918. Realizarea unității culturale pe temeiuri moderne, consolidarea și dezvoltarea culturii naționale; dezvăluirea originii și definirea identității culturii românești; afirmarea noastră spirituală pe plan european; creșterea rolului social al culturii; delimitarea raporturilor dintre național și universal, tradiție și inovație etc. se prezintă ca laturi sau aspecte majore ale unei probleme specifice culturii – de transformare și înnoire a acesteia la toate nivelurile: instituțional, funcțional, al creației valorice etc.

Se poate aprecia că ea este o problemă constitutivă procesului de dezvoltare a societății românești și a fost formulată, până la Unirea din 1859, în termenii luptei pentru făurirea unei noi culturi, unitare, pe baze moderne, iar, după aceea, în termenii accentuării notelor individuale ale culturii noastre și

⁴⁸ James T. Borhek, Richard F. Curtis, *op. cit.*, p. 50.

afirmării specificului ei național în cadrul culturii europene și universale.

Modernizarea culturii române poate fi privită, în egală măsură, ca o problemă teoretică, metodologică și practică a epocii la care ne referim. De asemenea, o putem socoti drept o problemă generală și esențială în raport cu componentele sale – care ne apar ca o înlănțuire de chestiuni subsidiare și interdependente, ce trebuiau soluționate, fie simultan, fie în mod treptat.

Pe planul ontic, al existenței sale ca fenomen obiectiv, cultura este posibil de interpretat ca una dintre „seriile istorice” fundamentale care intră în alcătuirea societății românești. Sub aspect genetic, cultura noastră modernă a apărut pe un fond spiritual trainic și valoros. Numeroase idei din opera lui Cantemir și din scrierile cronicarilor au fost preluate și dezvoltate de iluminiști, de gânditorii pașoptiști și alte curente culturale ale vremii, constituind, alături de multe altele, elementele de continuitate și permanență ale vieții spirituale. La fel s-a întâmplat cu unele instituții de cultură, a căror perpetuare în noul context istoric a reprezentat fundalul acțiunilor înnoitoare. Apoi, realizarea unor creații novatoare conferă culturii un dinamism fără precedent, o propulsează pe trepte superioare de progres.

Din punct de vedere funcțional, cultura română a fost atât fermentul conștiinței de neam și naționale, cât și expresia spirituală a tuturor mișcărilor sociale, a aspirațiilor noastre de libertate. Teoretic și ideologic, problema culturii este direct conectată la problema unității naționale – care a polarizat interesul cvasiunanim al gânditorilor noștri timp de aproape un veac și jumătate.

Procesul de modernizare a societății românești, cu toate că are trăsături comune cu cel european, de ansamblu, prezintă unele particularități, atât la nivel global, cât și la nivelul vieții culturale. Prefacerile de ordin modern s-au derulat cu o deosebită vigoare și forță de amplitudine pe terenul vieții spirituale, al instituțiilor

corespunzătoare acesteia. Înnoirile care se petrec aici premarg, în genere și în esență, celor structural-economice și sociale, având o arie mai largă de cuprindere și un ecou prelungit în viața publică. Fenomenul se datorează nu numai poziției geografice a țării ori condițiilor sale istorice (favorabile contactelor multiple și frecvente cu alte culturi, schimburilor intense de idei), ci și maturizării climatului intelectual intern, emulației creatoare, care au dat naștere la cărturari de seamă (dintre care unii de talie universală), la veritabile mișcări de emancipare culturală (începând cu curentul de gândire luminist și încheind cu cel sămănătorist). „Ritmul înalt de dezvoltare, de asimilare și transformare a valorilor universale într-o manieră proprie a creat în interior, mereu, un decalaj, accentuat puternic mai târziu, după anul 1866, de interesele și regimul politic de clasă, între dezvoltarea economică, starea socială și ideologie, oare s-a reflectat tragic în raporturile dintre clasele societății. Antagonismul, accentuat mereu la sfârșitul secolului al XIX-lea, și-a găsit o înaltă, dar și dureroasă formă de expresie în cursul anului 1907”⁴⁹.

Perioada 1821–1918 este marcată de evenimente istorice și procese sociale de o importanță capitală pentru devenirea modernă a României. Revoluțiile din 1821 și 1848, formarea statului național în 1859 și, apoi, desăvârșirea unității de stat în anul 1918, dobândirea independenței de stat în urma războiului din 1877-1878, răscoalele repetate ale clasei țărănești, care au culminat cu aceea din anul 1907, participarea României la războiul de eliberare națională și de reîntregire a patriei etc., evidențiază caracterul profund transformator al epocii 1821–1918.

Schimbările intervenite pe fondul crizelor acute, moștenire a vechiului sistem social, au avut consecințe diferite pe terenul culturii, al vieții politice, economice ș.a.m.d. Analizând procesul

⁴⁹ Gheorghe Platon, *Istoria modernă a României*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985, p. 13.

de modernizare și organizare a societății românești – în spiritul novator al veacului al XIX-lea, care cuprinsese întreaga comunitate europeană, îndeosebi partea occidentală a acesteia – unii cercetători actuali ai problemei au arătat că, în timp ce cultura noastră a mers ascendent și autonomă, sincronizându-se cu „marile tendințe ale culturii europene”, economia, în schimb, ar fi urmat un alt „trend”, tentativele de sincronizare a acesteia cu economia occidentală ducând, paradoxal, la o desincronizare, la trecerea ei din „suburbia imperiului în suburbia metropolei”⁵⁰.

Fără a neglija anumite dependențe economice externe și decalaje reale, trebuie subliniat, totodată, că viața economică internă a înregistrat transformări radicale pe linie modernă, în condiții de autonomizare crescândă, fapt demonstrat și de alți cercetători ai problemei, care argumentează manifestarea unor „revoluții” pe plan demografic, agrar, industrial și ideologic, chiar dacă au fost „mai puțin spectaculoase” decât cele ale societății occidentale⁵¹. „În evoluția sa spre progres – remarcă un istoric cu privire la respectiva perioadă – România nu a trecut, firesc este, prin toate etapele. Adoptarea unui ritm înalt în procesul de dezvoltare a impus saltul peste unele etape, depășirea altora, ancorarea directă în realitățile compatibile cu *spiritul veacului*”⁵².

De precizat, însă, că modernizarea de ansamblu a societății noastre s-a realizat prin mijlocirea propriilor forțe și resurse interne, care au dat acestui proces o notă dominantă de originalitate, creativitate, de specific autohton și, în același timp, o perspectivă de integrare organică în cadrul comunității europene, în consens cu exigențele raționalității istorice ale acelor vremuri.

Istoria culturii moderne în România – înțeleasă ca un ansamblu unitar și dinamic de instituții, valori, norme,

⁵⁰ Ilie Bădescu, *Sincronism european și cultura critică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 10-12 și urm.

⁵¹ Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 16-20.

⁵² *Ibidem*, p. 11.

obiceiuri și componente specifice, de mișcări spirituale – are, ca orice structură, o autonomie relativă, determinată de propriile legi constitutive, funcționale și evolutive. Dezvoltându-se într-un anumit context social, cultura este condiționată de factori sociali multipli și varii împrejurări interne, care îi conferă sensul său distinctiv. Aceasta, deoarece – așa cum se relevă și în sociologia occidentală – „cultura este acumulată și transmisă pe cale socială, și raportată la societate. Fiecare cultură a unei societăți este totalitatea experiențelor unice ale grupurilor sociale care o alcătuiesc, atât pe plan material, cât și spiritual”⁵³. Societatea românească și-a dobândit atributele sale moderne cu o vigoare deosebită pe terenul activității spirituale și al instituțiilor corespunzătoare acestora.

2. Criterii de evaluare a modernizării culturii naționale

Procesul de modernizare a culturii în țara noastră nu a fost linear și nici uniform. Acesta a cunoscut aspecte și forme contradictorii de manifestare, modalități specifice de desfășurare, dar și trăsături asemănătoare cu cele întâlnite în procesul de modernizare a culturii pe plan european, occidental. O atare situație ridică problema criteriilor de evaluare a conținutului „modern” al culturii noastre în epoca 1821–1918, precum și a elementelor care îi imprimă specificul național. Criteriile pot fi obiective – verificabile statistic și istoric – sau subiective – aprecierile bazate pe judecăți de valoare, formulate de diferiți gânditori. Îmbinarea celor două categorii de criterii asigură cercetării un fundament logic și o valoare euristică, indispensabilă cunoașterii științifice. Așadar, prin ce anume se legitimează cultura română, din perioada 1821–1918, ca fiind o „cultură modernă”?

⁵³ Donald A. Hobbs, Stuard J. Blank, *Sociology and the Human Experience*, New York, London, Sydney, Toronto, by John Wiley & Sons, 1975, p. 85.

Un prim argument pe care îl putem aduce în sprijinul ideii de modernizare culturală este acela că, în perioada menționată, cultura noastră dobândește, sub raportul creației, un *caracter predominant individual*, fapt constatat în geneza tuturor culturilor moderne avansate. Această trăsătură se corelează cu o altă notă specifică: aceea de a fi o *cultură precumpănitor scrisă și tipărită*, operă a numeroase personalități distincte, față de cultura tradițională, patriarhală, care era precumpănitor orală, rod al geniului anonim, centrul său de greutate fiind dat de valorile populare.

Reflectând asupra acestei probleme, C. Rădulescu-Motru evidențiază diferența de stil dintre vechea cultură românească de la începutul secolului al XIX-lea – caracterizată de gânditor prin aceea că „le style c'est le peuple” (limba unitară, arta, tehnica instrumentală a muncii, obiceiurile pământului, organizarea juridică, statul etc. fiind realizate „aproape exclusiv prin colaborarea colectivă a mulțimei”) – și noua cultură, a societății capitaliste în formare – al cărei „le style c'est l'homme individuel”⁵⁴. Din acest motiv, C. Rădulescu-Motru, ca și alți gânditori al epocii, va sublinia importanța individualităților creatoare pentru progresul vieții culturale românești în noua etapă, modernă, de dezvoltare istorică a țării. „O cultură ieșită din colaborația anonimilor – scria autorul – se poate înțelege ca o fază de trecere, niciodată ca o fază finală”⁵⁵.

Datele istorice evidențiază că fenomenul de individualizare a creației, deși prezent în cultura noastră din vechime, s-a manifestat mai pregnant începând cu secolul al XVIII-lea. Dintre creatorii individuali ai acestui veac, amintim, pe lângă personalitatea cărturarului domnitor D. Cantemir ori a lui Samuil Kölesery, și pe reprezentanții de seamă ai curentului luminist: S. Micu, Gh. Șincai, P. Maior, I. Budai-Deleanu, Gh. Lazăr, I.

⁵⁴ C. Rădulescu-Motru, *Vocația. Factor hotărâtor în cultura popoarelor*, București, Casa Școalelor, 1932, p. 137-138. Vezi și lucrarea noastră: *Cultură, personalitate, vocație în concepția lui C. Rădulescu-Motru*, Craiova, Scrisul Românesc, 2016, p. 97 și cont.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 145.

Molnar-Piuariu, Petrache Poenaru, I. H. Rădulescu, Eufrosin Poteca, S. Marcovici, Gh. Asachi, D. Bojincă, G. Barițiu ș.a., activitatea unora dintre ei prelungindu-se și în veacul următor (XIX).

Gânditorii luminiști pot fi socotiți, în ordine istorică, primii noștri creatori și teoreticieni ai culturii pe linie modernă, agenții unei veritabile mișcări de schimbare culturală. Lor li se alătură o întreagă pleiadă de gânditori (pașoptiști, junimiști, socialiști, liberali, poporaniști, sămănătoriști etc.), care vor da personalitate, strălucire și renume culturii noastre naționale, atât prin îmbogățirea patrimoniului valorile intern., cât și prin teoriile lor de autentică relevanță culturologică.

De asemenea, tendința de *neologizare a limbii* (ca mijloc de exprimare a creațiilor spirituale), ale cărei începuturi timpurii le observăm la Miron Costin, Ion Neculce și, îndeosebi, la Dimitrie Cantemir, la Radu Popescu, Stolnicul Cantacuzino, Ienache Văcărescu ș.a.; numeroasele *traduceri* din literaturile occidentale (care circulă în Principate); înființarea unor *biblioteci publice* și particulare; *trimiterea tinerilor la studii* în diferite capitale ale țărilor din vestul Europei; realizarea de *abonamente* la diverse jurnale din străinătate – ilustrează, după. cum se pronunță George Călinescu, „intrarea în Occident”⁵⁶.

Accentuarea procesului de *laicizare* a conținutului creațiilor spirituale, organizarea de *rețele școlare* în spiritul educației umanist-raționaliste, înființarea de „*societăți*” (filosofice, științifice, literare etc.), de *ziare* și *reviste* (încă de la sfârșitul veacului al XVIII-lea), *circulația publică a cărții*, întemeierea sistematică, într-un cuvânt, a instituțiilor care exprimă necesitatea difuzării culturii moderne, sunt alte semne caracteristice existenței în țara noastră a unei culturi aflată în plin proces de modernizare.

⁵⁶ George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Editura Minerva, 1982, p. 61-65.

Introducerea instituțiilor culturale moderne constituie dovada atât a împlinirii cerințelor firești de înnoire, cât și a prezenței fermentilor necesari unei dezvoltări spirituale viitoare. Afirmarea puternică, prin intermediul mișcării luministe și raționaliste, a tendinței de laicizare a conștiinței sociale certifică, strict ideologic, intrarea, culturii spirituale românești pe drumul progresului ei modern. Astfel, se face trecerea de la o cultură focalizată în jurul unor valori religioase la o cultură centrată pe *valorile științei și ale altor domenii ale rațiunii*. Modalitățile practice de înfăptuire a acestei treceri și implicațiile generate de o atare schimbare de optică, pe planul gândirii, ridică problema statutului social al religiei și a rolului culturii populare în noul context istoric.

Cultura română din perioada 1821–1918 reflectă principalele transformări economice și politice, frământări sociale și ideologice, contradicții între forțele conservatoare și cele revoluționare, înfruntarea dintre nou și vechi în toate domeniile societății noastre. În același timp, ea a avut un caracter critic și militant, fiind permanent implicată în dezbaterile și soluționarea problemelor majore ale devenirii societății românești moderne.

Menționăm că în Transilvania și Bucovina, cultura spirituală a reprezentat un mijloc prețios de luptă împotriva politicii șovine, de deznaționalizare forțată practică de dualismul austro-ungar. În genere, ea a fost o cale esențială de activizare a conștiințelor pentru desăvârșirea unității de stat și înfăptuirea progresului de ansamblu al țării. Edificarea României moderne și a noii culturi, corespunzătoare vremurilor dezvoltării capitaliste, a constituit, în epocă, obiectul unor dispute ideologice și teoretice, la care s-au angajat numeroși gânditori și diverse curente de idei, de diferite nuanțe și orientări (liberal-burgheze, țărăniste, socialiste etc.).

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea apar multiple concepții despre cultură și civilizație, se analizează stadiile dezvoltării culturii și civilizației românești în context european

ș.a. – ceea ce indică existența unei conștiințe de sine a culturii noastre, dovadă peremptorie a nivelului înalt de maturitate la care ajunsese.

În climatul de prefaceri economice, sociale și politice, inaugurate de mișcarea pașoptistă, se constată o efervescență creatoare fără precedent în planul vieții spirituale. Are loc o diversificare pronunțată a ramurilor culturii, apar lucrări noi, dintre oare unele de valoare și circulație europeană, datorate unor creatori individuali, oare se adaugă realizărilor anterioare, îmbogățind fondul de idei al științei, artei, literaturii și filozofiei românești.

Pentru perioada 1850–1918, cultura noastră națională se legitimează prin contribuțiile lui E. Bacaloglu, Ianoș Bolyai, Gh. Țițeica, D. Pompei ș.a., în matematică; Carol Davilla, V. Babeș, I. Cantacuzino, Gh. Marinescu, în medicină; M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale, G. Coșbuc, M. Sadoveanu ș.a., în literatură; T. Maiorescu, C. Dobrogeanu-Gherea și G. Ibrăileanu, în estetică și critică literară; A. D. Xenopol și N. Iorga, în istorie; Vasile Conta, C. Rădulescu-Motru ș.a., în filozofie; I. Andreescu, N. Grigorescu. Șt. Luchian, Octav Băncilă, în pictură; Ciprian Porumbescu, Alex. Flechtenmacher, în muzică; Matei Millo, în mișcarea teatrală; Gr. Cobălcescu, Dragomir Hurmuzescu, Dimitrie Brândză, P. Poni, C. I. Istrati, Gr. Antipa, L. Karoly, Iulius Romer ș.a., în diverse științe ale naturii (chimie, geografie ș.a.); Ion Ionescu de la Brad și P. S. Aurelian, în domeniul științelor agricole ș.a.m.d.

Unii dintre cei menționați au dat strălucire și altor domenii de preocupări decât cele enumerate, fiind revendicați de istoria mai multor discipline ale spiritului (Maiorescu, Gherea, Eminescu, Xenopol ș.a., de exemplu, au concepții originale și pe plan filozofic și sociologic). Operele acestor gânditori dovedesc nu numai disponibilitățile creatoare ale poporului nostru, ci și existența unui fundament solid al unității culturii noastre moderne.

O producție cultural-spirituală bogată în manifestări generează o nevoie firească de *comunicare*. Astfel, se amplifică schimburile de valori cu celelalte țări europene, gândirea românească înaintând, prin produsele sale moderne, tot mai hotărât în conștiința universalității. Difuzarea lor *peste graniță* a fost facilitată de publicarea, de către unii autori, a lucrărilor proprii în limbi străine de largă circulație cum ar fi, de pildă, limba franceză. Pentru etapa de început îi amintim, de exemplu, pe I. H. Rădulescu, M. Kogălniceanu, V. Conta și A. D. Xenopol, iar, pentru mai târziu, pe D. Drăghicescu, D. Gusti, N. Iorga ș.a.).

Un rol aparte în procesul de „europenizare” a culturii române l-a avut și *corespondența* purtată de anumiți reprezentanți ai ei cu foștii colegi și dascăli (unii deveniți, ulterior, colaboratori) de la universitățile apusene în care își încheiaseră studiile. Se remarcă, de asemenea, pe aceeași linie, o creștere a interesului cercetătorilor străini, în special occidentali, pentru cunoașterea directă a manifestărilor morale și intelectuale ale poporului nostru, materializată în lucrări diverse, răspândite apoi în țările lor de origine.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cultura românească își modelează și afirmă cu putere identitatea sa națională, scoțând la iveală, așa cum s-a mai precizat, o nouă serie de creatori ai valorilor spirituale. Este generația celor care, în marea lor parte, studiaseră la Paris, Viena, Praga, Leipzig și Berlin care își făcuseră o instruire sistematică, încheiată, în majoritatea cazurilor, cu susținerea unor, nu de puține ori, strălucite teze de doctorat (în drept, filozofie, economie, istorie, literatură ș.a.).

În operele lor se observă tendința de valorificare a gândirii occidentale în contextul românesc, de fuzionare a valorilor culturii naționale cu valorile culturii apusene. De asemenea, este evident efortul acestora de abordare creatoare a problemelor, de a oferi soluții grefate pe cunoașterea teoriilor de specialitate („la modă” în Franța, Germania etc.) și a realităților naționale. În interiorul

culturii spirituale se manifestă constant o atitudine critică și o conștiință critică (mai cu seamă prin anumite laturi ale operei lui M. Kogălniceanu), care vizau maniera de făurire și afirmare a culturii naționale.

Seria „culturii critice” atinge apogeul dezvoltării sale prin aportul scriitorilor grupați în societatea ieșeană „Junimea” (întemeiată în 1863). Aceasta a impulsionat considerabil întreaga mișcare culturală internă. Înființarea altor instituții de cultură amplifică transformările înnoitoare, iar apariția unor curente cu caracter complex (ideologic, literar și social-politic) – cum ar fi *junismul* (impus după 1863), *socialismul* (după 1881) și, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, *poporanismul* (devenit dominant după 1893) și *sămănătorismul* (după 1895) – denotă gradul superior de organizare a vieții culturale și de maturizare a activității intelectuale.

Prin organele lor de presă (*Convorbiri literare* – revistă apărută în 1867; *Contemporanul* – 1881; *Adevărul* – 1893 și, îndeosebi, *Viața Românească* – 1906; *Sămănătorul* – 1901), aceste curente au dezbătut sarcinile și modalitățile de modernizare a culturii în noua etapă istorică, problema contactelor culturale și a specificului național în cultura românească, a viitorului ei etc. În acest context este de menționat, printre altele, fundarea Academiei Române (1867) și a prestigioasei „Ligi pentru unitatea culturală a tuturor românilor” (1891) – care aveau ca scopuri exprese dezvoltarea întregii culturi române. Aceasta din urmă desfășura o bogată activitate în țară și peste hotare, dovadă și faptul că deținea, în preajma celui Dintâi Război Mondial, circa 60 de filiale în România și în marile orașe ale Europei.⁵⁷

Se poate afirma că, între 1821–1918, cu deosebire începând din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, cultura română, în general, a înregistrat un salt notabil pe calea modernizării.

⁵⁷ V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, Editura Științifică, 1968, p. 250.

Progresul ei se justifică atât printr-o dimensiune *calitativă*, reflectată de valoarea creațiilor spirituale (concepțiile gânditorilor amintiți fiind edificatoare) și materiale, de diversificarea domeniilor de activitatea intelectuală, cât și printr-o dimensiune *cantitativă*, ilustrată de numărul imens de instituții și publicații periodice înființate, de lucrări individuale sau colective apărute, de personalități creatoare existente. Toate acestea, laolaltă, sunt indicii certe ale unor înnoiri moderne, care s-au desfășurat cumulativ, din punct de vedere istoric și statistic, dar selectiv, sub aspect sociologic și axiologic.

Pentru a demonstra evoluția modernă ascendentă a culturii vom oferi, în continuare, câteva date statistice grăitoare. Astfel, numărul *asociațiilor, cluburilor, ligilor și societăților* a sporit de la 6, în intervalul 1755-1821, la 50, în perioada 1822-1858, pentru ca, între 1859-1918, să ajungă la 262 – cea mai ridicată cifră din toată istoria culturii române de până la această dată (menționăm că, în etapa următoare, 1919-1944, au mai fost înființate încă 99 de așezăminte de acest fel).⁵⁸

De asemenea, numărul *publicațiilor periodice românești* (ziare, gazete, reviste) a crescut considerabil, începând cu ultimul deceniu al veacului al XVIII-lea, dar mai cu seamă după 1859, ajungând, pe întreaga perioadă, 1790-1906, la circa 4542⁵⁹. Potrivit estimărilor lui I. Bianu, în anul 1912 s-au publicat, în

⁵⁸ Datele au fost prelucrate pe baza materialului și a informațiilor furnizate de Petre Dan, *Asociații, cluburi, ligi, societăți. Dicționar cronologic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 10-393.

⁵⁹ S-a calculat prin însumarea datelor oferite de Nerva Hodoș, Al. Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice românești (ziare, gazete, reviste)*, cu o introducere de Ion Bianu, tom. I, *Catalog alfabetic 1820-1906*, București, Socec și C. Sfetca, 1913, p. 17-811 și a informațiilor din lucrarea citată în continuare (partea de „Supliment”). Ion Bianu aprecia că, deși încercările de înființare a unor gazete în țară datează de la 1789 (când un grup de cărturari români din Ardeal a cerut aprobarea guvernatorului pentru a publica, la Sibiu, o gazetă românească destinată țăranilor), totuși, presa propriu-zisă începe de la 1820, odată cu eliberarea românilor de sub stăpânirea politică, economică și culturală a grecilor fanarioți (*op. cit.*, p. VII).

limba română, 598 de periodice în țară și 57 în străinătate (Ungaria, Bucovina, Basarabia, Turcia, America). Numai între 1907 și 1918 sunt consemnate 2 758 de publicații care se adaugă ori continuă pe cele precedente.⁶⁰

În privința *lucrărilor publicate*, numărul lor este extrem de mare. Analizând contribuția Țărilor Române la *tipărirea cărții* culte grecești (perioada 1749-1821), Filip Iliou evidențiază că „Bucureștiul și Iașul depășesc, împreună, producția tipografică a Vienei” și a altor centre principale ale tiparului grec (Constantinople, Smirna, Veneție. Budapesta, Moscova, Triest etc.), editând 7 343 de exemplare, printre prenumeranții lor situându-se, la loc de frunte, boierii, profesorii și elevii de la Academia Domnească, negustorii și oamenii de afaceri.⁶¹

După 1821 a crescut simțitor cantitatea de carte tipărită, originală sau tradusă. Dacă ne referim doar la lucrările (volume) selecționate pentru întocmirea unei bibliografii a istoriei sociologiei românești (intervalul 1821–1918), trebuie să arătăm că acestea se ridică la 984 unități, iar numărul autorilor individuali la circa 431. Se probează, așadar, în funcție de criteriile semnalate mai înainte, tendința puternică de modernizare a culturii noastre în perioada 1821-1918. Ea a produs *schimbări în conștiința și comportamentul social* al oamenilor, având o influență aparte asupra clasei țărănești. „Prin așezămintele de cultură ale secolului al XIX-lea, țăranul român a ieșit din izolarea sa patriarhală, tinzând spre o agricultură rațională, spre meșteșuguri și negoț, a intrat în contact cu viața modernă, lărgindu-și orizontul cultural.”⁶²

⁶⁰ Vezi *Publicațiile periodice românești* (ziare, gazete, reviste), tom II, *Catalog alfabetic: 1907–1918*, p. 1-760; *Supliment: 1790–1906*, p. 763-868. Descriere bibliografică de G. Baiculescu, G. Răduică, N. Onofrei, București, Editura Academiei, 1969.

⁶¹ Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia Demeney, *Carte și tipar în societatea românească și sud-est europeană (sec. XVIII–XIX)*, București, Editura Eminescu, 1985, p. 242-243 și 248.

⁶² V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 248.

Noua epocă, modernă, în dezvoltarea culturii românești nu a însemnat și o ruptură față de cea anterioară, ci, dimpotrivă, a urmat-o în liniile și obiectivele sale de fond. Diferitele faze ale procesului de tranziție de la o cultură la alta – care în limbaj sociologic este surprins prin termenul de „transculturare” – au presupus, deopotrivă, renunțarea la unele componente ale culturii precedente („deculturare”) și crearea altora noi („neoculturare”), în concordanță cu noua tablă de valori a epocii.

Originalitatea în creație devine necesară și presantă pentru a definitiva noua matcă a culturii. Ea reprezenta, totodată, condiția *sine qua non* a făuririi specificului național în cultură. Chemarea lui I. H. Rădulescu de a scrie, adresată contemporanilor săi, ori protestul lui M. Kogălniceanu și T. Maiorescu etc. *împotriva imitațiilor servile* și a formelor „false” ale culturii și civilizației, a modernizării culturii în latura ei superficială capătă înțelesuri superioare și valențe programatice în conștiința epocii post-pășoptiste – dominată de necesitatea realizării unor valori perene și a unei culturi puternic individualizată, competitivă în aria culturilor europene.

Procesul modernizării culturii s-a realizat atât prin elaborarea de noi valori științifice, artistice, literare, etice, filozofice etc., cât și printr-o incursiune sistematică în străfundurile istoriei naționale, pentru scoaterea la lumină a creațiilor semnificative, pentru sublinierea importanței lor axiologice.

Dezvoltarea culturii noastre în perioada 1821–1918 a inclus, ca o latură indispensabilă, acțiunea de *redescoperire selectivă a tradiției* – ca punct de plecare și izvor de inspirație în dezbaterile problemei căilor și modelului de evoluție culturală a României moderne.

Preluarea valorilor funcționale din cultura anterioară, integrarea lor în sistemul de valori nou constituit – expresie a originalității creatoare în plină devenire – au conferit culturii române unitate, continuitate, durabilitate și specific național.

Cultura română modernă ni se dezvăluie, astfel, ca o sinteză valorică a întregii noastre dezvoltări spirituale și o dimensiune fundamentală, perenă a istoriei poporului nostru.

PARTEA A II-A:

**DIVERSIFICAREA SPIRITULUI
SOCIOLOGIC ȘI AFIRMAREA
TEORIILOR DESPRE CULTURĂ
(1919-1944)**

Capitolul III: DIRECTII TEMATICE DE EVOLUTIE A REFLECTIEI SOCIOLOGICE IN PRIMA JUMATATE A SECOLULUI AL XX-LEA

1. Conținutul și structura tematică a „producției” sociologice

Făurirea statului național unitar modern a marcat o etapă superioară în evoluția societății românești și a vieții spirituale interne. Cu toate acestea, și după 1918 s-au menținut o serie de contradicții disfuncționale, ori au apărut anumite probleme, care au constituit obiectul unor largi schimburi de idei și confruntări de opinii, inclusiv pe terenul sociologiei. În perioada 1919-1944, sociologia românească a cunoscut, ca, de altfel, întreaga cultură națională, o dezvoltare fără precedent, materializată nu numai în apariția de teorii și concepții novatoare, ci și într-o suită impresionantă de lucrări scrise și publicate în acest interval de timp.⁶³

Paralel cu îmbogățirea și adâncirea aparatului conceptual, a metodologiei de cercetare, se produce și un fenomen de diferențiere internă, de apariție și cristalizare a unor ramuri, ceea ce explică, fără îndoială, condiția de „știință mare” (D. J. de Solla Price) la care ajunsese sociologia noastră. Trebuie

⁶³ Numai volumele de factură strict sociologică – teorie și metodologie – se cifrează la 187, căroră li se adaugă circa 208 monografii, în jur de 294 volume pe diverse probleme, numărul lor ridicându-se, pe ansamblu, la 689, fără a lua în seamă și celelalte dimensiuni ale producției sociologice: culegerile de studii, articolele, tezele de doctorat, manualele de uz intern etc.

reținute, pentru această perioadă, caracterizată prin efervescență creatoare, prin formularea de sinteze teoretice și intense confruntări teoretico-ideologice, numele unor sociologi de prestigiu, – autori de concepții și sisteme, unele de notorietate europeană – cum ar fi D. Gusti, D. Drăghicescu, N. Petrescu, E. Speranția, P. Andrei, Virgil Bărbat, Traian Brăileanu, Alex. Claudian, H. Fundățeanu, G. D. Scraba, G. Vlădescu-Răcoasa, Mircea Vulcănescu, Anton Golopenția, Traian Herseni, Henri H. Stahl ș.a.

Activând „într-un context determinat de valori sociale naționale” și având o pronunțată dimensiune social-politică, sociologia se prezintă ca disciplină științifică „al cărei conținut teoretico-metodologic este dependent de conținutul social-istoric și, mai ales, politico-moral al epocii și societății în care este produsă [...]”⁶⁴. În lumina acestor considerații, examinarea istoriei sociologiei românești presupune stabilirea unor parametri de identificare a structurii producției sociologice, cum ar fi:

1. „*nivelul și natura agentului socio-istoric al producerii sociologiei*”;

2. „*utilitatea socială a teoriei sociologice*, dependența de valoarea sa științifică, socialmente determinată de tipul istoric, concret de societatea în care teoria respectivă este produsă și acționează”;

3. „*valoarea științifică, intrinsecă sau extrinsecă a unei teorii sociologice*”⁶⁵.

Aceste premise teoretico-metodologice au stat la baza atât a unei cercetări de ansamblu asupra istoriei sociologiei românești dintre cele două războaie mondiale, cât și a redactării materialului pentru tipar, realizate cu mai multe decenii în urmă de către un colectiv mai larg de cercetători. Ele au servit ca punct de plecare și

⁶⁴ Ștefan Costea, *Cercetări contemporane de istoria sociologiei. Contribuția lor la valorificarea moștenirii sociologiei românești*, în rev. „Arhivele Olteniei”, serie nouă, nr. 5, București, Editura Academiei, 1986, p. 214.

⁶⁵ *Ibidem*.

argument și pentru întreprinderea noastră, anume de elaborare a unei lucrări de sinteză privind procesul dezvoltării sociologiei culturii românești.

Investigarea producției sociologice interbelice, prin grile de identificare și analiză de conținut, a evidențiat un inventar de opt categorii tematice, predominant abordate, în cele aproape 689 de volume. Acestea se ierarhizează, în ordinea descrescătoare a frecvențelor, astfel:

1. „Structură socială și dinamică socială” – a fost analizată de 1 959 ori, ceea ce echivalează cu același număr de puncte pe care i l-am acordat (în procente reprezintă 20,16% din totalul general al frecvențelor tematice);

2. „Manifestări (Activități) sociologice” – 1 885 (19,40%);

3. „Unități sociale” – 1 698 (17,47%);

4. „Teorii asupra societății” – 1 378 (14,18%);

5. „Cadrele societății – ecologie socială” – 1 098 (11,30%);

6. „Comunicare socială” – 770 (7,92%);

7. „Realitatea socială. Societatea. Generalități” – 598 (6,15%);

8. „Individ, grup, colectivitate. Socializare” – 329 (3,38%)⁶⁶.

Deși este o ordine bazată pe criterii statistice și a fost luată în considerație numai dimensiunea „volume” (propriu-zis sociologice și cele cu informație sociologică relevantă) a producției sociologice, ea demonstrează frecvența temelor abordate de gânditorii noștri, amplexarea acestora în ansamblul cercetărilor sociologice. Totodată, se poate observa, așa cum rezultă din structura grupajului tematic prezentat, o acoperire a

⁶⁶ Datele prezentate sunt rezultatul unui studiu, finalizat într-o anumită formă în anul 1983, de către un colectiv de cercetători din București, Craiova și Cluj-Napoca, sub coordonarea Secției de sociologie a fostei Academii de profil. Pentru detalii privind organizarea, ipotezele și metodologia cercetării sociologiei românești, sugerăm a se consulta: I. Ungureanu, *Considerații metodologice privind cercetarea sociologiei românești postbelice*, în rev. „Viitorul social”, nr. 2, 1978, p. 307-312; Șt. Costea, M. Larionescu, I. Ungureanu, *Sociologie românească contemporană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

domeniilor majore ale cunoașterii sociologice și o tendință accentuată de diversificare a preocupărilor de cercetare.

Interesul precumpănitor arătat temelor ce vizează acțiunea și organizarea socială, manifestările sociologice denotă concentrarea autorilor asupra problemelor principale ale societății-românești interbelice, discursul teoretic fiind subordonat, în mare parte, finalității practice. De altfel, ideea de schimbare și progres social, amplu vehiculată și controversată în epocă, este susținută și de sociologie (ca știință militantă și angajată politic), prin formularea de opțiuni teoretice, de măsuri și soluții aplicative, de modele ale dezvoltării sociale viitoare.

După cel Dintâi Război Mondial se înregistrează o amploare fără precedent a schimburilor culturale dintre popoare, care au favorizat intensificarea procesului de internaționalizare a sociologiei. Nașterea primului stat și sistem social-politic socialist a contribuit la amplificarea dezbatelor teoretice și accentuarea caracterului ideologic al sociologiei, la scindarea tot mai pronunțată a explicației sociologice pe criterii ideologice.

Dezvoltarea propagandei marxiste, în consens cu interesele și aspirațiile cercurilor conducătoare ale partidelor comuniste a dus la transformarea unei părți a sociologiei într-o pseudoștiință, într-un mijloc teoretic de legitimare a ordinii politice, soluțiile și explicațiile oficiale ale faptelor și fenomenelor sociale punându-și amprenta, într-un mod dogmatic și denaturant, asupra concluziilor cercetărilor sociologice din U.R.S.S. și, ulterior, din celelalte țări care au trecut la socialism.

Semnificativ pentru sociologia românească este faptul că, până în anul 1944, a cunoscut o tendință continuă, de diferențiere internă și specializare, apărând și consolidându-se o serie de ramuri, cum ar fi sociologia culturii, sociologia politicii și a dreptului, sociologia rurală, sociologia istoriei, a medicinei și a sănătății etc. – semn al maturizării sale științifice depline și a

capacității reprezentanților săi de a aborda domenii în care, nu de puține ori, au fost deschizători de drumuri în cercetare.

În cercetarea și creația sociologică românească interbelică – puternic implicată în procesul cunoașterii de sine a poporului nostru, în scopul propășirii sale – își fac apariția o serie de teorii originale, dintre care o remarcă specială se cuvine a face teoriei monografiei sociologice, a cărei valoare științifică europeană nu s-a diminuat nici în zilele noastre. Este larg cunoscut faptul că un rol important în fundamentarea monografiei sociologice, ca sistem de gândire și acțiune socială, deci, sub raport teoretic propriu-zis, metodologic și aplicativ, l-a avut concepția lui D. Gusti asupra „cadrelor” (stabilite de el la patru: cosmologic, biologic, istoric și psihic) și al „manifestărilor” sociale (redușe de gânditor la economice, spirituale, juridice și politice)⁶⁷.

Această perspectivă teoretică i-a dat posibilitatea să întocmească, pe baze științifice, monografiile sociologice sătești (începutul fiind făcut, în anul 1925, cu cercetarea comunei Goicea din județul Dolj). Restul monografiilor, elaborate înaintea modelului gustian, sau în afara sferei de influență a acestuia, deși nu se ridică, în bună parte, la cota exigențelor științifice, reprezintă, totuși, o bază documentară bogată și o încercare lăudabilă de diagnoză și explicație sociologică.

D. Gusti, însă, a avut intenția de a conferi sociologiei o semnificație instrumentală și științifică în procesul consolidării unității naționale. Așa se și justifică campaniile inițiate de el pentru investigarea monografică a localităților din România, gânditorul fiind convins că o sociologie nu poate avea conținut național dacă nu examinează, metodic și în amănunțime, unitățile sociale reprezentative ale societății căruia îi aparține.

În centrul preocupărilor sociologiei românești interbelice s-a situat cercetarea teoretică și empirică a structurilor sociale, politice, culturale și economice interne, pe fondul modernizării

⁶⁷ A se vedea D. Gusti, *Un sistem de cercetări sociologice la teren*, în „Sociologie românească”, IV, nr. 4-6, aprilie-iunie 1938, p. 153-160.

continue a societății noastre. Prin optica adusă de sociologie în studierea sistemului politic se fundamentează calea cercetărilor sistematice, cu țeluri aplicative, și concomitent, are loc o sensibilizare a conștiinței politice și a mișcărilor politice la rezultatele demersului sociologic. Explorarea politicului, ca fenomen social, și a statului, ca factor reglator al întregii activități umane, a permis o mai bună cunoaștere a structurii și dinamicii societății, a diferitelor sale manifestări.

Intensificarea preocupărilor culturologice în țara noastră, într-o vreme când și pe plan european se amplifică dezbaterile de idei pe marginea problemei definirii specificului național, cultural, a raportului cultură-civilizație, a „crizei culturii” etc., a dus la dezvoltarea tradițiilor autohtone de cercetare sociologică a culturii.

Cele două domenii de cercetare, clădite pe cunoașterea activităților politice și culturale – sociologia politicii și sociologia culturii – au atins, în perioada interbelică, momentul „de vârf” al evoluției lor științifice (acumulând, împreună, 77% din totalul producției sociologice ce revine categoriei tematice „2”).

O dezvoltare însemnată a înregistrat și cercetarea sociologică a vieții economice. De altfel, condițiile economice, sociale, culturale și politice naționale au impus intensificarea și adâncirea investigațiilor cu metode și tehnici specifice sociologiei. Din această cauză, studiile sociologice, indiferent de natura activităților sociale avute în vedere, au pornit de la probleme reale, obiective și s-au caracterizat prin efortul de a oferi alternative cât mai raționale transformărilor din viața societății românești.

Interpretarea teoretică a rezultatelor-cercetărilor întreprinse și deschiderea permanentă la noile concepții apărute în gândirea europeană au contribuit la diversificarea tematicii sociologiei românești; la perfecționarea modalităților și procedeele de investigație, la o analiză cât mai complexă și aprofundată a

chestiunilor sociale. O serie de probleme sunt abordate din perspectiva realismului sociologic.

2. Analiza cantitativă și calitativă a „activităților spirituale”

Cercetarea sociologică a creației sociologice românești, dintre cele două războaie mondiale, a pus în relief o structură tematică ce reproduce, în mod particular, principalele dificultăți cu care se confruntau societatea noastră și comunitatea europeană în acea vreme.

Dintre cele opt teme mai importante amintite, care au fost inventariate și descrise prin intermediu i analizei calitative și a metodei statistice, ne vom opri, în general, asupra celei intitulate „manifestări (activități) sociologice”, pentru a desprinde, în particular, caracteristicile „activităților culturale” (parte integrantă a celor dintâi), și a descifra unele determinații ale evoluției lor în decurs de mai bine de un sfert de veac.

În acest scop, s-a îmbinat, pe ansamblu, cum am mai precizat, modelul evaluării cantitative, util cunoașterii dinamicii științei, în general, cu cel al evaluării calitative, absolut necesar pentru a pătrunde în intimitatea fenomenului sociologic – ca obiect de investigație. S-a întreprins, în consecință, analiza de conținut a lucrărilor propriu-zise sociologice ori cu informație relevantă sub acest aspect, și nu în primul rând asupra concepțiilor, curentelor sau instituțiilor, care, desigur, și-au avut importanța lor, de necontestat, în desfășurarea activității sociologice în intervalul de timp 1918–1944.

Fiecare „unitate” sociologică (în cazul nostru, a fost luată în considerație, cum s-a menționat deja, numai dimensiunea „volume” de autor) s-a examinat pe baza unor descriptori analitico-tematici, politico-ideologici etc., care au permis o tratare diferențiată a materialului studiat: în funcție de temele

abordate, orientarea teoretică și ideologică a creatorului, metodele și tehnicile de investigație utilizate.

Universul cercetării noastre l-a constituit un număr impresionant de volume (329 selectate din totalul general de 689), ceea ce demonstrează, fie și numai cantitativ, o dezvoltare fără precedent a sociologiei activităților sociale, a sociologiei românești, în general, în perioada interbelică. De altfel, Marea Unire din 1918 a generat un cadru mult mai propice de afirmare și instituționalizare a sociologiei naționale, iar angajarea sa în dezbaterile marilor probleme ale epocii a făcut să se situeze mereu în avanscena vieții spirituale, să păstreze un contact permanent, mai ales în latura ei teoretică, cu realizările notabile ale sociologiei europene și mondiale.

Așa cum reiese din prelucrarea statistică a datelor (recoltate pe seama analizării volumelor de autor), gândirea sociologică românească dintre cele două războaie mondiale a fost dominată de două teme fundamentale: una, care privea „structura socială și dinamica socială”, situându-se în fruntea ierarhiei tematice (scor: 1 959 puncte, ceea ce reprezintă 20,16% din totalul general al punctajului acumulat de toate cele opt categorii tematice); alta, care viza ceea ce în limbajul epocii se numea „manifestările” societății, adică activitățile economice, culturale, politice, administrative, juridice, și care ocupa locul secund (1 885 puncte – 19,40%).

Ponderea lor ridicată se datorează nu numai cerințelor de explicare științifică a condițiilor obiective, specifice în care se găsea țara noastră, ori producției sociologice, laborioase în ansamblul ei, ci și faptului că aceste teme formează obiectul predilect de studiu al oricărei sociologii naționale, ele însele aflându-se într-o strânsă conexiune. Apoi, subiecte ca: relațiile dintre clase, conflictele intergrupale, revoluția socială și reformarea socială, dezvoltarea societății, stratificarea și mobilitatea socioprofesională se impun, cu necesitate (prin natura evoluției lor și a implicațiilor produse) cercetării sociologice. Iar, din această perspectivă, nu putea lipsi

cunoașterea activităților economice, culturale, „regulative”, organic legate de structura și dinamica realității sociale (diferența cantitativă dintre cele două teme este minoră: 74 unități).

Categoria tematică „manifestări (activități) sociologice” (ce o vom denumi, convențional, și prin indicativul poziției – „2” – din ordinea ierarhică a temelor), pe care o prezentăm în continuare, în mod global, deși s-a aflat pe un loc fruntaș în ansamblul preocupărilor sociologice, nu a avut o evoluție rectilinie de la un an la altul. Dimpotrivă, mișcarea sa a fost oscilantă. Această fluctuație nu exclude, însă, o tendință evidentă de creștere, în general, ce se manifestă între anii 1918 și 1944. Este interesant și util de subliniat că ea a înregistrat o evoluție accelerată în ultimul deceniu (1935–1944) al perioadei interbelice, când „greutatea” sa este considerabilă (1 031 puncte, față de numai 814, totalizate pe un interval anterior mai mare de timp – 17 ani 1918–1934).

Punctul maxim al categoriei tematice „2” a fost anul 1938 (coincizând cu anul „de vârf” și pentru întregul grupaj tematic, ce însumează 695 puncte), el având o pondere de 9,01% în totalul acestei categorii și de 24,46% în scorul general al anului. Este știut că anul 1938 reprezintă – sau, cel puțin, este considerat – apogeul dezvoltării producției materiale în societatea noastră, acest fapt economico-social avându-și, desigur, și reflexul său teoretic, în sens larg, inclusiv pe planul gândirii și cercetării sociologice. De altfel, începând eu anul 1935, toate temele au cunoscut o sporire (mai pronunțată până în 1939) cu mult peste valoarea creșterilor anuale din intervalul 1918–1944.

Pentru edificare, oferim o serie de date comparative în tabelul următor:

Distribuția și evoluția pe ani a categoriei tematice „2”

Nr. crt.	Anii	Scorul	% din totalul categoriei	Scorul tematic general	Ponderea (%) în ansamblul temelor
0	1	2	3	4	5
1	1918	29	1,53	148	19,59
2	1919	37	1,96	152	24,34
3	1920	19	1,00	80	23,75
4	1921	52	2,75	311	16,72
5	1922	30	1,59	140	21,42
6	1923	45	2,38	196	22,95
7	1924	21	1,11	181	11,60
8	1925	41	2,17	398	10,30
9	1926	86	4,56	376	22,87
10	1927	52	2,75	258	20,15
11	1928	110	5,83	549	20,03
12	1929	69	3,66	321	21,49
13	1930	44	2,33	308	14,28
14	1931	46	2,44	293	15,69
15	1932	47	2,49	204	23,03
16	1933	25	1,32	164	15,24
17	1934	61	3,23	325	18,76
18	1935	89	4,72	458	19,43
19	1936	126	6,68	578	21,79
20	1937	100	5,30	438	22,83
21	1938	170	9,01	695	24,46
22	1939	118	6,25	669	17,63
23	1940	89	4,72	513	17,34
24	1941	66	3,50	384	17,18
25	1942	87	4,61	400	21,75
26	1943	118	6,25	569	20,73

Nr. crt.	Anii	Scorul	% din totalul categoriei	Scorul tematic general	Ponderea (%) în ansamblul temelor
27	1944	68	3,60	372	18,27
28	Fără an	40	2,12	235	17,02
29	Total	1 885 (19,40%)	100	9 715	100

Există șase ani (1928, 1936-1939 și 1943) în care analiza sociologică a „manifestărilor” sociale a întrunit un scor ale cărei valori sunt cuprinse între 110 și 170 puncte. Aceștia concordă cu cei mai prodigioși ani din evoluția producției sociologice. Ascendența deosebită a categoriei tematice „2”, în faza premergătoare (1935–1939) izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial, a contribuit la îmbogățirea substanțială a reflecției sociologice, în general, a sociologiei economice și sociologiei politicii, în special.

Precipitarea evenimentelor social-istorice și militare, urmările crizei economice din 1929–1933, criza politică a unor clase sociale și partide cu tradiție, afirmarea mai hotărâtă a intereselor, aspirațiilor și rolului social-politic al altor clase și grupări ideologice etc. și-au găsit, desigur, reflectarea corespunzătoare într-o suită de lucrări sociologice.

Abundența lor, nu numai în țara noastră, dar și pe plan european, internațional, probează o activitate sociologică mult mai intensă decât până aci, ceea ce confirmă aprecierea unora dintre exponenții ei, anume că momentele critice și situațiile conflictuale din evoluția societății au un efect stimulator, benefic asupra creației sociologice și producției sale tematice.

Așadar, greutatea categoriei „2” s-a menținut relativ constant la cote ridicate în grupajul tematic general, ponderea sa, în decurs de 14 ani (ceea ce reprezintă peste jumătate din numărul total al anilor din perioada 1918–1944), fiind de peste 20%. Un prim

moment culminant este întâiul an după Unire – 1919 (24,30% din producția tematică), caracterizat printr-un climat de efervescență creatoare în toate domeniile spiritului uman. O frecvență și mai înaltă se constată în anul 1938 (24,46%), când economia; românească atinge punctul extrem al dezvoltării sale din perioada interbelică. Locul privilegiat ocupat de această temă este posibil de explicat și prin faptul că descriptorii săi analitici se referă la trei „manifestări” de bază ale societății, care, mai ales în epoca amintită, nu puteau fi ocolite de cercetarea sociologică.

În continuare, prezentăm structura descriptorilor și ordinea lor ierarhică, rezultată din prelucrarea datelor statistice.

Categoria tematică „2”

Nr. crt.	Denumirea descriptorilor analitico-tematici	Scorul (procentajul)	Ponderea (%)	Locul
0	1	2	3	4
1	Activități economice (sistem, situație, producție, consum, repartitie, politică economică etc.)	452	23	III
2	Activități spirituale (cultură, civilizație, obiceiuri, tradiții, folclor, etică, religie, mitologie, biserică etc.)	651	35	II
3	Activități regulative (politica și statul, administrative, armata, partide politice, parlament, relații internaționale etc.)	782	42	I
4	TOTAL	1 885	100	I- III

Se observa că, deși activitățile economice⁶⁸ au o pondere deloc neglijabilă în ansamblul categoriei tematice „2”, totuși, ele nu pot rivaliza cu componentele spirituale (culturale) și, mai ales, cu cele „regulative” care dețin întâietatea. Frecvența ridicată a descriptorului „3” și, în general, a categoriei tematice „2”, după anul 1935, pare să indice condiția științifică ridicată la care ajunsese sociologia românească la sfârșitul deceniului al patrulea al sec. XX, dar, mai cu seamă, caracterul său angajant pe tărâm politico-ideologic. Orientarea unei bune părți dintre autori spre investigarea sociologică a subiectelor de ordin politic nu este întâmplătoare și nici singulară în România anilor interbelici.

Așa cum subliniază și alți cercetători ai problemei, „sociologia românească a prezentat încă de la nașterea sa, ca o trăsătură definitorie, un pregnant caracter *politic*, în sensul că, date fiind particularitățile dezvoltării societății românești în care procesul de dezvoltare modernă a societății s-a prelungit mai mult decât în alte părți ale continentului european, discuțiile teoretice asupra sensurilor dezvoltării sociale nu s-au înscris pur și simplu pe linia demersului teoretico-general, filozofic, speculativ, ci au rămas dezbateri *angajate social și politic*, ancorate în realitățile economioo-sociale și politice proprii, specifice, exprimând direct sau furnizând, nu de puține ori, fundamente teoretice pentru

⁶⁸ Reputatul sociolog D. Gusti încadra valorile economice în rândul celor „constitutive” și preciza, în acest sens, că „activitatea economică este cea care leagă mai mult o națiune de pământul ei. Toate resursele de trai pe care mediul geografic le asigură, de la pășunile potrivite pentru păstorit, sau câmpurile de cultură, până la cele mai ascunse zăcăminte minerale sunt ale națiunii și urmează să fie folosite treptat [...]. Manifestările economice nu sunt, prin urmare, elemente întâmplătoare în viața unei națiuni, ci părți constitutive prin care o națiune se poate păstra și se poate dezvolta, dar poate și să-și afle degradarea politică, sau chiar pieirea” (vezi *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, vol. I, București, 1939, p. 14–15).

doctrinile politice generale și pentru acțiuni politice consacrate progresului material și spiritual al țării”.⁶⁹

Pe ansamblu, structura activităților sociale este dominată de cele „constitutive”: economice și spirituale (1 103 puncte). Un scor destul de ridicat (782 puncte) au obținut și activitățile „regulative” (D. Gusti) sau „normative” (P. Andrei): politice, juridice, administrative, armata ș.a.

Examinarea lor diferențiată evidențiază, însă, următoarea ierarhie (în ordinea descrescătoare a frecvențelor):

- 1) activitățile regulative (782 puncte, adică 42% din totalul punctajului categoriei tematice „2”);
- 2) activitățile spirituale (651 puncte – 35%);
- 3) activitățile economice (452 – 23%).

Ponderea precumpănitoare a manifestărilor de factură normativă, în cuprinsul temei „2” și chiar în grupajul tematic general, este un argument elocvent pentru a dovedi caracterul său militant și tendința de integrare accentuată pe planul social-politic. În fond, problemele politice și de stat au constituit, în perioada 1918–1944, „cheia de boltă” a eliminării sau depășirii tuturor celorlalte contradicții disfuncționale ale societății românești și comunității europene din acea vreme.

În condițiile agravării contradicțiilor sociale și economice, ale intensificării luptelor politice și confruntărilor ideologice ș.a. se accentuează legătura dintre teoria sociologică și practica politică, dintre funcția explicativă și funcția ideologică a demersului sociologic, ceea ce legitimează poziția fruntașă a categoriei tematice „2” în suita preocupărilor sociologice ale epocii.

Dinamismul vieții politico-ideologice din deceniile trei și patru ale sec. al XX-lea este înregistrat, cu sensibilitatea unui seismograf, de aproape întreaga producție sociologică, care se racordează la necesitățile politice din acea vreme. Se știe că, pe lângă vechile ideologii, subordonate țelului de a justifica anumite

⁶⁹ Ștefan Costea, Maria Larionescu, Ion Ungureanu, *Sociologie românească contemporană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 25-26.

rânduieii și criterii de ordine socială (doctrinile liberală, conservatoare, țărănistă etc.), apar și concepțiile elitiste, legionar-fasciste, cele specifice partidului comunist.

Categoria „activităților sociale” este reprezentată prin 12 probleme și aspecte principale, care sunt dezbătute în 329 unități sociologice. Pe lângă problema organizării administrative și politice (106 puncte), studiată la nivel microsocial (sat, județ), și macrosocial (provincii, teritoriu național), mai cu seamă de către sociologia monografică, o atenție deosebită este acordată definirii statului, în general, a celui român, în special; a locului și rolului său în viața societății; a raporturilor statului cu poporul, clasele sociale, cu diverse instituții (școală, biserică etc.) (145 puncte).

De asemenea, există preocupări de cercetare a concepțiilor relative la originea istorică și esența statului, a practicilor de guvernare, inclusiv a valorii măsurilor intervenționiste de stat. Se fac eforturi de tipologizare, din partea unor autori (M. Manoilescu, C. Rădulescu-Motru, L. Pătrășcanu, N. Crainic, Tr. Ibrăileanu, N. Petrescu, Tr. Herseni, D. Gusti, V. Anghel, N. Basilescu, N. Cruceru, Gr. Antipa, N. Ghiulea ș.a.) de cele mai diverse orientări ideologice și pregătiri profesionale. Se analizează, astfel, tipurile de stat: „primitiv”, „modern” (burghezo-democratic), „corporativ” (totalitar), „monarhic”, „poliglot”, „național”, „industrial”, „agrar”, „republican”, „cultural”, „normal” (organic) și „anormal” (anorganic) etc.

Denumirea și conținutul acestora, criteriile de clasificare variază de la un gânditor la altul, fiind subordonate scopului de a reliefa și legitima, în funcție de concepția politică și țelurile urmărite, numai un anumit tip de stat. Substanțială este contribuția lui Ștefan Zeletin, căruia i se recunoaște meritul (de către specialiștii în studierea acestei probleme) de a fi pus bazele sociologiei statului românesc.

În ceea ce privește definițiile formulate despre stat, majoritatea se sprijină pe funcțiile de asigurare a ordinii sociale

(reglementarea raporturilor dintre oameni, dintre clasele sociale, coordonarea activităților de muncă etc.) și de conservare a integrității teritoriale (în fața agresiunilor din afară și a războaielor de cucerire). De notat faptul că reflecțiile sociologice ale gânditorilor români în legătură cu geneza, esența, evoluția istorică și tipologia statului, evidențiază o receptivitate oportună a acestora la tematica dezbatelor teoretice similare existente pe plan european în acea vreme și, totodată, ele serveau obiectivelor strategice exprimate în programul anumitor grupări politice interne (având, deci, o finalitate pragmatică).

În afară de problemele statale, sociologia românească a manifestat un interes constant și pentru cunoașterea întregii complexități a fenomenului politic (284 puncte). Putem spune că, în fond, statul și politicul au fost cele două chestiuni majore care, la noi, au solicitat din plin cercetările sociologice. Creșterea rolului social al partidelor politice a determinat, în România dintre cele două războaie mondiale, ca și în multe alte țări europene, o impulsivitate firească a studiilor pe această temă, care vor pune bazele a ceea ce M. Duverger denumea, în 1951, „stasiologiei” (adică a examinării științifice a partidelor politice). De altfel, în prima jumătate a secolului al XX-lea vor apărea, pe plan național și mondial, numeroase lucrări de știința politicii și de sociologie politică, purtând semnătura unor personalități remarcabile: Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca, Max Weber, T. Parsons, G. Gurvitch, Werner Sombart, P. Sorokin, G. Simmel, A. Small, F. H. Giddings, C. H. Cooley, G. H. Mead ș.a.⁷⁰.

Abordarea sociologică a suprastructurii politice naționale, a relațiilor politice internaționale, a doctrinelor politice sau a regimurilor, organismelor și partidelor politice – ca grupuri

⁷⁰ În anexa bibliografică a lucrării lui D. Gusti, *Partidul politic — Sociologia unui sistem al partidului politic*, cuprinsă în volumul *Doctrinile partidelor politice* (București, Editura Cultura Națională, 1923), sunt consemnate peste 200 de titluri publicate în domeniile menționate.

sociale de acțiune ori „personalități colective”, cum le înțelegea D. Gusti – se bucură de o largă audiență în rândul gânditorilor români, contribuția teoretică și metodologică a unora dintre ei la dezvoltarea sociologiei politicii nefiind cu nimic mai prejos decât a altor autori străini.

Dezbateră politica românești (referitoare la progresul economic și cultural al țării, reformarea statului și a instituțiilor sale, redobândirea teritoriilor naționale răpite în 1940, sistemul electoral, apărarea patriei etc.), făcută în spiritul unității dintre teorie și practică (derivată, printre altele, și din rolurile sociale complementare ale unor autori – ca oameni de știință și militanți politici), reprezenta un prilej de evaluare concret-istorică a înfăptuirilor naționale, a raporturilor dintre partide și clasele sociale, precum și a participării acestora din urmă la viața societății noastre.

Sociologia politicii devenise nu numai posibilă științific în România interbelică, dar și necesară mișcărilor politice interne, diferiților factori de decizie sau anumitor partide (al căror număr devenise impresionant de mare, iar lupta lor pentru o poziție cât mai înaltă în ierarhia puterii reclama mijloace de acțiune cât mai rafinate și eficace).

Printre autorii care au cercetat, sub multiple aspecte, în această perioadă, partidele politice, enumerăm pe C. Rădulescu-Motru, Petre Ghiață, C. Stere, Șt. Zeletin, M. Manoiilescu, P. P. Negulescu, D. Drăghicescu, V. Madgearu, Șerban Voinea, V. Bărbat, M. Ralea, C. Dimitrescu-Iași, I. Clopoșel, D. Gusti, L. Pătrășcanu, Basarab Simona (Vladimir Corbasca), D. I. Suchianu, N. Dragomir, C. P. Georgescu-Delafras, I. Popa, Titus Vifor, C. Zotta, N. Tulecanu ș.a.

Dintre aceștia, o mențiune specială merită Dimitrie Gusti, care se afirmă, prin câteva lucrări de prestigiu⁷¹, ca unul dintre

⁷¹ A se vedea D. Gusti, *Sociologia militans. I. Introducere în sociologia politică*, București, 1934, 614 p.; *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, vol. I și II, București, 1939, 271 p. și, respectiv, 261 p.; *La science de la*

întemeietorii de frunte ai sociologiei politice în țara noastră (ca disciplină teoretică autonomă) și ca un reprezentant de seamă al acestei noi ramuri sociologice, într-o vreme când, pe plan european, statutul său științific nu era suficient de cristalizat.

În concepția sa, dreptul și politica sunt „manifestări formale”, de natură regulativă, și, de aceea, „ele nu se pot îndepărta, fără primejdii, de conținutul vieții sociale, de manifestările economice și spirituale, la care se referă”. De asemenea, gânditorul relevă necesitatea ca politica „să cuprindă idealul de viață și mijloacele de realizare pe care le are o națiune, nu concepții străine, nepotrivite”. Cât privește statul, D. Gusti îl înțelege, contrar teoriilor organiciste, metafizice, anarhiste etc., pe care le repudiază, nu ca pe un scop în sine, ci ca „un mijloc de păstrare și dezvoltare integrală a națiunilor în calea lor spre desăvârșire, de realizare a destinului și a idealului propriu”⁷².

Ideile sale despre o administrație dinamică și responsabilă, despre *Societatea Națiunilor* (al cărei obiect este, în viziunea lui, organizarea păcii), analiza complexă, sociologică, a partidului politic ca fenomen social (oprindu-se asupra tipurilor sale de manifestare, a modului de afirmare și conservare, a mijloacelor de îndeplinire a scopurilor propuse), concepția asupra statului și a legăturilor dintre acesta și națiune, clasele sociale, partidele politice, administrație etc. demonstrează contribuția gânditorului nostru la fundamentarea științifică a sociologiei politicii (atât sub raport teoretic propriu-zis, cât și sub aspectul stabilirii particularităților metodologice de cercetare).

Un studiu sistematic elaborat, controversat în istoriografia națională, axat pe problemele sociologiei politice, a elaborat și Lucrețiu Pătrășcanu. Acesta, sprijinindu-se pe tezele și concepția materialist-dialectică și istorică, de interpretare a fenomenelor

realite sociale. Introduction à un sistem de sociologie, d'ethique et de politique, Paris, 1941, 220 p.

⁷² Idem, *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, vol. I, p. 16-18.

social-politice, a întreprins o cercetare asupra întregii evoluții politice a României interbelice, cu deosebire a intervalului cuprins între anii 1935-1941, susținând ideea existenței a trei dictaturi care au marcat societatea noastră. Gânditorul a dezvăluit ca hotărâtoare cauzele de natură economică și socială, care, în viziunea sa, au determinat nașterea dictaturii de tip fascist.⁷³ Edificatoare pentru fondul gândirii sale sunt aprecierile cu privire la relațiile dintre mișcarea, guvernarea legionară și burghezia română, muncitorime, celelalte clase ori pături sociale.

L. Pătrășcanu a cercetat fenomenul politic în dinamica lui, folosindu-se de diverse argumente pentru a demonstra inconsistența diferitelor teorii sociologice și doctrine politice din gândirea vremii (a „statului țărănesc”, a statului și societății „corporatiste” etc.); a demascat și combătut ideologia, pe care el o recepta ca oportunistă, din sociologia românească. Gânditorul marxist a corelat cercetările sale cu cerințele strategice și tactice ale activității partidului comunist din România; a examinat situațiile și evenimentele istorice prin „prisma faptelor sociale care le-au dat naștere”, încercând o serie de reconstrucții și clarificări conceptuale, specifice domeniului de referință al sociologiei politicii. În pofida convingerilor politice și ideologice personale ori a condițiilor istorice și științifice în care a scris lucrarea *Sub trei dictaturi*, L. Pătrășcanu ne-a lăsat și observații lucide și judecăți de valoare care îl înscriu printre cei ce au pus bazele istorice ale sociologiei politice în țara noastră.

Alte probleme „regulative”, studiate de sociologia românească interbelică, sunt legate de sistemul normelor juridice și legiurilor sociale interne (68 puncte), de război și armată (44 puncte), care au, însă, o pondere redusă în ansamblul cercetărilor, comparativ cu cele politice și statale.

Prin optica adusă de sociologie în investigarea sistemului politic (sub dublu aspect: intern, al elementelor, componente –juridice și

⁷³ L. Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, București, Forum, 1944, 257 p.

ideologice, politice, partide etc. – și extern, al relațiilor cu structurile sociale, spirituale, instituționale, economice, demografice, cu factorii mediului geografic etc.), se fundamentează calea cercetărilor sistematice, cu finalitate practică, și, concomitent, are loc o sensibilizare a conștiinței științifice și a mișcărilor politice la demersul sociologic. Explorarea politicului, ca fenomen social și factor regulator al acțiunii umane, îngăduia, în altă ordine de idei, o mai bună cunoaștere a structurii și dinamicii societății, a multiplelor activități omenești, inclusiv spirituale, economice ș.a., precum și a interacțiunilor dintre acestea.

Așa cum s-a remarcat, anterior, în structura manifestărilor sociale, care au fost studiate de sociologia românească interbelică, ponderea precumpănitoare, cantitativ, o au cele cu caracter constitutiv: activitățile economice și spirituale. Receptivă la fondul de idei al teoriilor economice, vehiculate, în epocă, pe plan național și european, la starea reală a economiei naționale, la obiectivele programelor economice, formulate de unul sau altul dintre partidele politice de guvernământ, precum și la implicațiile lor sociale, gândirea noastră sociologică s-a raportat, critic și analitic, la conținutul și finalitatea acestora. Astfel, a fost examinată o serie de probleme, cum ar fi: structura și producția unităților industriale (59 puncte); situația economică a claselor sociale și a țării (50); organizarea, producția și rolul economico-social al agriculturii (44); situația și evoluția comerțului (42); valoarea politicii economice (38) etc.

Lucrările în care sunt analizate fenomenele economice ne pun în fața unor date riguros coroborate și a unor concluzii de real interes științific. Din cele 229 de volume de autor care se ocupă cu studiul activităților economice, 122 (53%) sunt cercetări cu caracter monografic, ceea ce evidențiază o tendință dominantă de investigare a stărilor economice la nivel microsocial.

Abordarea sociologică a problematicii economice s-a realizat pe fondul general al controverselor relative la căile de reorganizare a vieții social-economice românești, puternic marcată de vechile structuri agrare, deși intrată definitiv pe drumul dezvoltării sale capitaliste.

Contradicțiile disfuncționale existente în sfera economică a societății, ca și raporturile istorice și de clasă și relațiile sociale ce rezultau de aici, au generat cercetări aplicative asupra principalelor ramuri ale economiei naționale, precum și confruntări teoretice în legătură cu soluționarea concretă a dificultăților izvorâte din procesul devenirii economiei capitaliste în România.

Prezența capitalurilor străine în industrie, comerț și activitatea bancară, cheștiunea agrară, consecințele crizei agrare – cu repercusiuni directe asupra nivelului de trai al lucrătorilor și asupra progresului economiei noastre – au impus o permanentă explorare a realităților interne, materializată în studii și monografii, reprezentative pentru o veritabilă sociologie economică românească. O importanță deosebită pentru constituirea și dezbateră sociologică a problematicii economice au avut-o, printre altele, lucrările lui Șt. Zeletin.

O altă manifestare socială, apreciată de D. Gusti ca fiind „constitutivă” națiunii noastre și societății umane, în general, este cea spirituală. Ocupând locul secund în ierarhia descriptorilor categoriei tematice „2”, „activitățile spirituale” caracterizează o etapă extrem de fertilă, sub aspect cultural, din istoria României.

Făurirea statului național unitar modern a adus, după cum se știe, un suflu înnoitor și în domeniul vieții spirituale, luând naștere diverse instituții culturale, asociații pentru promovarea științei, literaturii, filozofiei, artei, sociologiei etc., ziare și reviste, școli ș.a. care întrețineau o viață spirituală bogată în manifestări. Mișcarea științifică și filozofică ia un deosebit avânt, concretizat în diferite lucrări de valoare, prin care gânditorii români au pătruns mai adânc în spațiul activității

intelectuale europene. Scriitori de prestigiu, oameni de știință și intelectuali de valoare (economiști, etnografi, istorici, sociologi, arheologi, politicieni, naturaliști, medici, filozofi, artiști etc.), imprimă, prin activitatea lor, un climat de emulație și creativitate spirituală, contribuind la dezvoltarea culturii naționale (prin creații și descoperiri personale) și afirmarea ei la nivelul culturilor înaintate ale continentului nostru.

Perioada interbelică a fost deosebit de complexă și contradictorie. Marcată de multiple antagonisme economice și sociale, de intense controverse ideologice, această epocă a reprezentat și un moment de stabilitate, de avânt incontestabil al spiritualității românești. Ea a fost o etapă de efervescentă creatoare, de amplificare a confruntărilor teoretico-filozofice și literare, a celor specifice vieții politice. Apar noi curente de gândire, grupate în jurul unor reviste de diferite orientări.

Problema care ne interesează este în ce măsură activitatea spirituală a respectivei perioade a fost studiată cu mijloacele specifice sociologiei. Investigația documentară asupra dimensiunii „volume”, a producției sociologice interbelice, ne-a arătat că „manifestările” culturale au reprezentat obiect de analiză în 282 de unități sociologice, din care 134 sunt lucrări cu caracter monografic. Deși numărul volumelor care se ridică la cota exigențelor propriu-zis științifice de interpretare a fenomenului cultural este relativ redus (148, celelalte 134 fiind rezultatul unor cercetări sociografice și ale unor analize expozitive), totuși, prin conținutul lor tematic, acestea legitimează o sociologie românească a culturii pe deplin încheată.

Desigur, criteriul cantitativ nu poate fi întotdeauna relevant și nici suficient pentru a acoperi o atare afirmație. Recursul la criteriile axiologice și fondul teoretic al epocii probează, însă, contribuții științifice de adâncime și sunt cunoscute, de altfel, preocupările, amplele cercetări și studii de sinteză ale unor personalități de renume, cum ar fi: Alexandru Cladian, Nicolae Petrescu, George M. Marica, Petre Andrei, Dimitrie Gusti, C.

Rădulescu-Motru, Eugen Lovinescu, Tudor Vianu, Mihai Ralea, Nicolae Bagdasar, Ion Petrovici, Simion Mehedinți, Vasile Pârvan ș.a.

Așa cum s-a mai precizat, noile concepții și teorii sociologice asupra culturii⁷⁴ au rădăcini viguroase în istoria gândirii social-politice, literare și filozofice din România începutului de secol XX ori în cea a veacului al XIX-lea. Edificatoare sunt, în acest sens, lucrările semnate de Dimitrie Cantemir, Stephan Ludwig Roth, Damaschin Bojincă, Octav Tăslăuanu, Titu Maiorescu, B. Petriceicu-Hașdeu, A. D. Xenopol, Nicolae Iorga, Garabet Ibrăileanu, Mihai Eminescu, C. Dobrogeanu-Gherea etc.

Este neîndoielnic că cele două domenii de creație, clădite pe cunoașterea activităților spirituale și regulative – sociologia culturii și sociologia politicii – au dobândit, în perioada interbelică, momentul „de vârf” al evoluției lor științifice (acumulând, împreună, circa 77% din totalul producției ce revine categoriei tematice „2”). Un asemenea stadiu de dezvoltare a fost posibil de atins, pe de o parte, grație cercetărilor întreprinse (impuse, la rândul lor, de realitățile social-culturale și politice interne), iar, pe de altă parte, datorită deschiderii permanente la noile teorii și concepții apărute pe „piața” spirituală europeană.

Parcurgerea volumelor sociologice în care se analizează activitățile culturale ne obligă la, cel puțin, două precizări: 1) se

⁷⁴ Au făcut obiectul unor ample valorificări, dintre care menționăm : a) Al. Tănase, *Introducere în filozofia culturii*, București, Editura Științifică, 1968; *Cultură și civilizație*, București, 1977; b) volumele colective: *Curenți și orientări în istoria filozofiei românești*, București, Editura Academiei, 1967; *Filozofia și sociologia românească în prima jumătate a secolului al XX-lea*, București, Editura Academiei, 1969; *Istoria filozofiei românești* (Partea I, vol. II, 1900-1944), București, Editura Academiei, 1980; Aurelian Bondrea, *Sociologia culturii*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981; Ștefan Costea, Ion Ungureanu, *A Concise History of Romanian Sociology*, Bucharest, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981 ș.a.m.d.

abordează o arie foarte largă și diversă de „manifestări”; 2) dezbaterile lor teoretice sunt strâns legate de „pulsul” diferitelor ideologii ale vremii. Distribuția activităților culturale, în funcție de scorurile acumulate, se prezintă astfel:

Nr. crt.	Denumirea „manifestărilor”	Scorul	Locul
1	Tradiții, datini și obiceiuri .	69	V
2	Spirit și spiritualitate	27	IX
3	Viața religioasă și cultele	79	III
4	Mituri, credințe și rituri magice	11	XI
5	Muzica, literatura și arta populară; arhitectura clădirilor	90	II
6	Morala	32	VIII
7	Cultură și civilizație; criza culturii	78	IV
8	Cultură și civilizație românească	60	VI
9	Teoria valorilor	5	XII
10	Mijloace, instituții și asociații cultural-educative; consum cultural	111	I
11	Politica culturii	36	VII
12	Trăsături caracteristice românilor și altor popoare	21	X
13	Alte	32	—
14	TOTAL	651	I-XII

Ierarhia „manifestărilor” culturale este, în bună parte, „influențată” de ponderea lucrărilor monografice (axate pe

punctele „1”, „3”, „4”, „5”, „6” și „10”), al căror nivel de analiză, rareori, depășește nivelul sociografic. Punctele „2”, „8”, „9”, „12” și, îndeosebi, „7” constituie obiectul unor interpretări teoretico-epistemologice, de înaltă ținută științifică.

În același timp, se observă că, în structura „manifestărilor”, nu figurează cele de factură științifică, fiind abordate, cu predilecție, alte două componente de bază (arta – locul II și religia – locul III). Absența celor dintâi se justifică atât prin carențele specifice cercetărilor monografice (care nu au înregistrat, acolo unde existau, elementele de „știință populară”), cât și prin aceea că, pe de o parte, bazele sociologiei științei s-au pus relativ târziu⁷⁵ pe plan mondial, iar, pe de altă parte, gândirea sociologică românească interbelică avea ca prioritate, în registrul său de activitate, problemele izvorâte din practica social-politică.

Dacă am regropa evantaiul „manifestărilor” culturale, atunci se poate constata faptul că subiectele cu o frecvență ridicată, dominante cantitativ, investigate de sociologii noștri, sunt cele referitoare la cultură și civilizație, inclusiv cele din România, criza culturii (138 puncte), mijloacele și instituțiile culturale, consumul cultural (111); muzica, arta și literatura populară (90); mituri, credințe, rituri magice, viața religioasă și cultele (90). Preocupări mai există și pentru studiul tradițiilor, datinilor și obiceiurilor (69), al politicii culturii (36), al moralei (32), al teoriei valorilor (5) etc.

Definiția culturii și a elementelor sale constitutive; izvorul și geneza culturii, evoluția ei istorică; tipologia culturii (populare și moderne); specificul național al culturii și civilizației; raporturile dintre cultură și națiune, societate, civilizație, democrație, politică, clasele sociale; criza culturii (occidentale)

⁷⁵ Știința a devenit obiect de cercetare sociologică în deceniile 7 și 8 ale veacului trecut, cu deosebire, când se observă eforturile de clarificare conceptuală și particularizare metodologică, proces care nu s-a încheiat nici astăzi.

și conflictul intern al valorilor sale; definiția civilizației și a relațiilor ei cu cultura; rolul factorilor personali în procesul creației, culturale; funcțiile sociale ale culturii etc. constituie principalele teme ale meditației sociologice.

Caracterizarea și problemele dezvoltării culturii și civilizației românești (la nivel global și microsocial), politica culturală a statului român formează, de asemenea, obiectul unor semnificative reflecții sociologice. În acest context, se analizează factorii și suportul instituțional al activității culturale, relevându-se rolul unor unități sociale (universitate, școală, cămine culturale, muzee, biserică, familie, bibliotecă, edituri, tipografie, librărie, teatru, cinematograf, mănăstiri, presă, cercuri culturale etc.), în procesul de păstrare și promovare a valorilor spirituale, de delimitare a ariilor culturale și de dezvoltare a comunităților teritoriale (sat/oraș). Se au în vedere legăturile respectivelor societăți culturale cu mediul lor social, de ființare, precum și impactul acestora în viața de ansamblu a societății.

O atenție aparte este acordată vieții religioase a românilor: istoric, funcții sociale, concepții și practici ocazionate de evenimentele importante – nașterea, căsătoria, moartea, credințe confesionale și organizarea cultelor religioase în diferite zone ale țării, religia creștină și ortodoxismul românesc etc. De asemenea, întâlnim o multitudine de studii consacrate cercetării folclorului, artei și literaturii de gen popular: strigături, doine, poezii, legende, balade, povestiri, nuvele, colinzi, proverbe, zicale, dansuri, jocuri, învățături, pictură, sculptură, zugrăviri de icoane, pe lemn ori sticlă, țesături, portul vestimentar etc.

Analiză culturii populare a avut nu numai o finalitate cognitivă ci și un scop educativ, contribuind la mai buna înțelegere a specificului național (lucrările monografice excelând, în această privință, prin abundența informațiilor consemnate).

Se poate observa faptul că, în general, reflecțiile despre cultură și societate au fost intim legate de realitățile țării noastre. La un anumit nivel, ele se integrau dezbaterilor mai largi, privitoare la evoluția societății românești după 1918, la modul de înfăptuire a progresului socio-cultural. Reliefarea locului și a rolului culturii în viața socială, reconstrucția culturii naționale au polarizat atenția unui mare număr de gânditori. Dacă în ultima jumătate a veacului al XX-lea discuțiile și controversele ideologice se purtau în jurul căilor și modalităților de dezvoltare a României moderne și independente, după 1918 se examinează critic rezultatele procesului de europenizare a societății românești și se caută, din nou, soluții pentru ridicarea culturii naționale la nivelul care să o facă aptă de a rivaliza cu cultura statelor capitaliste avansate.

Pornind de la cercetarea concret-istorică a fenomenului cultural intern, o suită de autori se străduiește să fundamenteze o direcție sau alta a progresului social. Eforturile lor teoretice aveau un scop aplicativ: acela de a indica perspectivele înaintării țării și factorii care o propulsează în varii domenii. Caracteristic pentru reprezentanții de seamă ai literaturii, sociologiei și filozofiei românești din această perioadă este și cercetarea instituțiilor și structurilor sociale din țara noastră prin comparație cu cele ale altor comunități naționale, încercarea de a explica situația internă pe baza unor investigații sistematice și nemijlocite (însoțite, uneori, de generalizări și judecăți de sinteză), a unor modele teoretice larg vehiculate în literatura de specialitate.

În această direcție, eforturile lui D. Gusti și ale echipelor conduse de el sunt exemplare nu numai sub raportul culegerii de material empiric, ci și al originalității de gândire, școala întemeiată de gânditor fiind, cu toate criticile ce i se pot aduce, „prima mare mișcare științifică cu caracter colectiv – care, pornind din țara

noastră, a devenit cunoscută, discutată și, în aceeași măsură, apreciată peste frontiere”.⁷⁶ Ea a avut un rol semnificativ în cristalizarea sociologiei culturii naționale ca acțiune socială, propunând noi modalități și procedee practice de investigare a faptelor de cultură și inaugurând o analiză sistematică, cu metode specifice sociologiei, a complexelor culturale din mediul rural.

Intensificarea preocupărilor culturologice în țara noastră are loc într-un moment când, și pe plan european, asistăm la o amplificare a confruntărilor de idei pe marginea problemei raportului cultură – civilizație, a „crizei” culturii – captivând interesul unei mari părți din intelectualitatea vremii. Teoriile lui O. Spengler, N. Berdiaev, H. St. Chamberlain, Keyserling ș.a., ascensiunea ideologiei forțelor de extremă dreaptă, reactualizarea diverselor concepții subiectiviste, iraționaliste și mistice ori pesimist-istorice etc. au declanșat cele mai vii și aprige dezbateri științifice, literare și filozofice din întreaga dezvoltare a spiritualității europene, la care au participat și numeroși gânditori români.

Pentru caracterizarea culturii și civilizației poporului român, sociologii noștri au avut în vedere o serie de aspecte: specificul, principiul, vechimea și continuitatea culturii românești, raporturile ei cu culturile limitrofe; elementele civilizației române; „falsa cultură” a satelor; starea culturală a localităților (nivel de instrucție, analfabetismul etc.); rolul intelectualității în culturalizarea satelor; modernizarea țării prin imitație apuseană; reprezentanții culturii noastre (Iorga, Eminescu, ș.a.) și contribuția acestora la dezvoltarea culturii universale; influența ei asupra altor culturi etc. Dezbaterile unor asemenea probleme erau subordonate scopului de a oferi soluții în legătură cu modul de înfăptuire a progresului social-cultural, căile înnoirilor culturale – opțiunile respective exprimând atitudini diferențiate, susținute

⁷⁶ E. Speranția, *Introducere în sociologie, Tomul I, Istoria concepțiilor sociologice*, Ediția a doua, revăzută și adăugită, București, Casa Școalelor, 1944, p. 525.

de pe poziții ideologice conservatoare, liberale etc., cu diferențele specifice care decurg din concepția fiecărui gânditor.

Doctrinarii de orientare preponderent conservatoare, adepți ai unei dezvoltări treptate, organice a societății românești, au pus accentul pe tradiția culturală, respingând influențele culturale externe (în corpore sau numai cele producătoare de imitație) și înfăptuirile liberale. Ei au detestat tot ceea ce era de proveniență burgheză, combătând cu virulență atât realizările sănatoase, cât și cele disfuncționale (politicianismul, înstrăinarea claselor superpuse de masele largi populare, grotescul unor manifestări culturale etc.), apreciind că civilizația și cultura capitalistă sunt departe de viața și sufletul poporului nostru. Înțelegerea mecanicistă a raportului dintre activitatea economică, materială și viața spirituală i-a determinat pe unii autori să absolutizeze deosebirea dintre cultură și civilizație, aportul factorilor interni în dezvoltarea culturii naționale.

În contrast cu concepțiile conservatoare, tradiționaliste, reprezentanții liniei moderniste au militat, dimpotrivă, pentru o cultură națională deschisă, conștientizând necesitatea împrumuturilor externe și posibilitatea dezvoltării sale pe baze noi. În intenția de a rupe cu trecutul, unii promotori ai liberalismului cultural au neglijat tradiția și valorile autohtone, recurgând la procedee reprobabile și exaltate de înnoire socială și spirituală. De asemenea, puțini gânditori au înțeles că edificarea culturii moderne a fost rezultatul unor necesități interne. Critica imitației servile și a cosmopolitismului i-a făcut pe unii să alunece pe panta naționalismului retrograd.

Complexitatea împrejurărilor sociale și economice, în perioada interbelică, manifestarea unor confuzii în viața politică, în programele ideologice ale partidelor mai vechi sau mai noi au influențat atitudinea teoretică a diverșilor gânditori, obligându-i să oscileze între o poziție și alta sau să îmbrățișeze puncte de vedere specifice. În ansamblu, însă, putem aprecia că ei s-au pronunțat pentru o cultură progresistă, unitară și originală, fiind

convinși că, în acest mod, se poate impune cultura românească în circuitul universal al valorilor și întări independența națională.

În concluzie, investigarea sociologică a manifestărilor spirituale, în ansamblul celorlalte manifestări sociale, ne-a ajutat să cunoaștem locul celor dintâi, comparativ cu cele politice și economice, în special, frecvența și ponderea lor în producția sociologică interbelică. O cercetare în adâncime a semnificațiilor activităților culturale presupune, neîndoielnic, o analiză diferențiată a temelor și problemelor de care s-au ocupat reprezentanții sociologiei culturii în țara noastră, în epoca dintre cele două războaie mondiale.

Capitolul IV:

PROBLEME ȘI TEORII SPECIFICE SOCIOLOGIEI CULTURII

1. Contribuții la delimitarea obiectului sociologiei culturii

Ca ramură a sociologiei generale, sociologia culturii se ocupă cu studiul legilor care determină geneza, evoluția și funcționalitatea structurilor, faptelor și instituțiilor culturale. Întrucât, așa cum remarcă sociologul american Robert E. Park (*Societatea*, 1955), nu este, „câtuși de puțin, sociologie posibilă fără istorie”, nici sociologia culturii nu s-a cristalizat dintr-o dată, ci, dimpotrivă, apariția și dezvoltarea ei a avut un caracter procesual.

Încercarea de a desluși identitatea ori statutul științific al sociologiei culturii l-a condus pe unul dintre primii cercetători români ai acestei probleme la o serie de precizări importante, dintre care menționăm următoarele: „Istoria constituirii sociologiei culturii reproduce momentele constituirii obiectului științei generale a culturii și a metodelor sale de cercetare. În cei 2500 de ani de cercetări asupra culturii, în teritoriul gândirii europene, obiectul sociologiei culturii a fost implicat în cercetările generale asupra culturii și în cercetări speciale, apoi, odată cu constituirea sociologiei ca disciplină autonomă în sistemul științelor, sociologia culturii, prin gânditori de mărime universală [...], s-a îmbogățit prin probleme și puncte de vedere noi, prin noțiuni și categorii speciale, prin soluții noi și originale, totodată dezvoltându-se, implicit și explicit, fie ca sociologie a culturilor și civilizațiilor, fie ca sociologii ale unor ramuri, genuri și specii ale culturii, fie ca sociologie a culturii și valorilor materiale și spirituale”.⁷⁷

⁷⁷ Aurelian Bondrea, *Sociologia culturii*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981, p. 22-23.

Printre gânditorii reprezentativi pentru domeniul reflecției sociologice asupra culturii, autorul textului citat mai sus îi evidențiază pe „Emile Durkheim, L. Lévy Bruhl, Albert Bayet, Marcel Mauss, Oswald Spengler, Max Scheler, Max Weber, Alfred Weber, Georges Gurvitch, Karl Jaspers. A. Toynbee, P. Sorokin, Ralph Linton, Robert Merton, Talcott Parsons și Titu Maiorescu, Constantin Dobrogeanu-Gherea, Dimitrie Drăghicescu, Dimitrie Gusti, Petre Andrei, Mihai Ralea, Tudor Vianu, Lucian Blaga și mulți alții”⁷⁸.

Cercetând cultura ca fapt social obiectiv, integrat vieții umane, sociologia culturii s-a format, în mod necesar, pe fundamentul cunoașterii istorice. Într-o lucrare, publicată în anul 1935, și semnificativ intitulată *Kulturgeschichte als Kultursoziologie*, Alfred Weber considera – nu fără exagerare, așa cum o demonstrează și titlul menționat – istoria culturii ca sociologie a culturii. Trebuie precizat, însă, că, pe de o parte, abordarea istorică a actelor și creațiilor culturale, a diferitelor tipuri, mai vechi sau mai noi de cultură etc. este numai una dintre laturile cercetării sociologice a culturii, iar, pe altă parte, istoria culturii nu se identifică, în nici un fel, cu sociologia culturii, a cărei arie de preocupări este mult mai largă. Prin urmare: „Preocupările sociologiei culturii sunt dirijate în direcția examinării esenței și specificului culturii, a condiționării sociale a acesteia, a tipurilor de cultură și a caracteristicilor diverselor tipuri de cultură, a difuzării culturii, a apariției, dezvoltării, și dezintegrării culturilor, a impactului culturii asupra societății și personalității, a relației culturii cu alte sfere ale socialului etc.”⁷⁹

Recursul frecvent la istorie și invocarea ei ca fundament al sociologiei culturii sunt posibil de explicat atât prin înțelegerea legăturii indisolubile a culturii cu societatea (istoria culturii identificându-se, din acest punct de vedere, cu istoria vieții

⁷⁸ *Idem*.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 23.

sociale a oamenilor), cât și prin definirea acestei discipline pe baze axiologice. Astfel, creația culturală este legitimată de semnificația ei valorică, iar valoarea este înțeleasă ca o relație socială, structurată în timp și consacrată ca atare.

Putem menționa, în acest context, că, la noi, Eugen Lovinescu, de pildă, și-a conceput studiul sociologic asupra legilor formării culturii române, axându-se pe examinarea etapelor istorice ale devenirii ei (în aceeași manieră procedând și alți gânditori, precum G. Ibrăileanu, C. Rădulescu-Motru ș.a.). P. Andrei și T. Vianu au relevat caracterul valoric al culturii și suportul ei indispensabil – societatea umană –, care influențează și determină actul creator. În fond, geneza istorică a sociologiei culturii în România este intim legată de geneza ei logică, de constituirea unei problematice specifice de cercetare.

Dacă în ceea ce privește formularea și analiza problematicei sociologiei culturii există contribuții numeroase atât în țara noastră, cât și pe plan european (mai cu seamă cele ale teoreticienilor germani și francezi ai culturii), în legătură cu delimitarea obiectului său de studiu, cu dezbateră în mod explicit a statutului epistemologic al acestei discipline, întâlnim preocupări relativ mai reduse ca număr în perioada interbelică.

Printre acestea, un loc aparte îl ocupă cele ale sociologului român Petre Andrei, care se dovedește a fi un precursor de seamă nu numai al sociologiei culturii, ci și al sociologiei cunoașterii, al sociologiei valorii, demonstrând, pe temeiul metodei determinist-integraliste de analiză ce o utilizează, importanța sociologiilor de ramură și clarificând raporturile dintre acestea și sociologia generală.

În lucrarea sa fundamentală – ce poartă titlul *Sociologie generală*, apărută, pentru prima dată, la Craiova, în anul 1936 – P. Andrei ajunge la o concluzie majoră a îndelungatelor sale cercetări în legătură cu problema care ne interesează, precizând următoarele: „Gândirea, ca și cunoștința, sunt deci produsul colaborării factorului social, care dă material prin reprezentările

colective și prin concepte, care formulează valori și a factorului individual, care prin puterea gândirii sale asigură progresul științei. Această colaborare a individului cu societatea se manifestă în mod constant nu numai în gândire și cunoștință, ci în întreaga viață a spiritului, în domeniul tuturor valorilor, în tot *procesul de creație al culturii*. Aceasta poate apărea tot așa de paradoxal, la prima vedere, ca și afirmarea caracterului social al epistemologiei. Și cu toate acestea nu este nimic paradoxal, căci individul și societatea împreună sunt elemente active care colaborează la producerea culturii”.⁸⁰

Având ca punct de plecare rezultatele unor cercetări anterioare asupra culturii, întreprinse de O. Spengler, E. Sapir, Werner Sombart, H. Rickert, W. Wundt, A. Weber, G. Simmel ș.a., Petre Andrei urmărește să descopere elementele distinctive ale sociologiei culturii în raporturile ei cu alte științe, afirmându-se ca unul dintre puținii gânditori care s-au ocupat expres, în opera lor, de această problemă în epoca interbelică. În concepția sa, „sociologia culturii, disciplină socială nouă, dar destul de controversată, încearcă să găsească tocmai aspectele generale ale fenomenelor de cultură realizate în experiența istorică. Ea arată că toate creațiunile culturale, chiar acelea care par a avea un caracter absolut subiectiv și individual, cuprind în ele numeroase elemente sociale, care au oarecum un primat asupra celorlalte”.⁸¹

Din aceste precizări reies două idei cu valoare de principiu, care, după circa opt decenii de la formularea lor, își păstrează, încă, viabilitatea; 1) creațiile culturale au un caracter obiectiv și eminent social, ceea ce reclamă necesitatea unei teorii sociologice, care să ne ofere o cunoaștere științifică a acestora; 2) obiectul sociologiei culturii îl reprezintă „aspectele generale ale

⁸⁰ Petre Andrei, *Opere sociologice*, vol. III, *Sociologie generală*, ediția a III-a, Ediție îngrijită și notă introductivă de dr. Mircea Măciu, București, Editura Academiei, 1978, p. 210.

⁸¹ *Ibidem*, p. 213.

fenomenelor de cultură”, adică legile care guvernează existența și funcționalitatea lor istorică. La acestea se poate adăuga semnificația valorică pe care gânditorul o atribuie, în anumite contexte, faptului social al culturii. Veridicitatea judecăților emise de P. Andrei rezistă confruntării cu rezultatele cercetărilor actuale pe tema obiectului și statutului epistemologic al sociologiei culturii.⁸²

P. Andrei are meritul de a fi intuit și faptul că sociologia culturii ca știință înglobează sau se diferențiază în anumite ramuri - cum ar fi aceea a artei, de care gânditorul s-a ocupat pe larg – fiecare dintre acestea cercetând, în mod precumpănitor sau cu deosebire, anumite domenii, manifestări ale culturii. Așa se face că, în zilele noastre, putem vorbi nu numai de sociologia artei, ci și de aceea a literaturii, științei, învățământului, comunicațiilor de masă etc.

Întinsele sale lecturi din operele unor gânditori de marcă ai vremii (H. Bergson, H. Taine, M. Burkhardt, Ed. von Hartmann, E. Grosse ș.a.) îl conduc, în chip firesc, la concluzia, de reală importanță teoretico-sociologică și metodologică, potrivit căreia, „și în *producerea valorilor estetice* se constată existența aceleiași *colaborări între individ și societate, ca în creația tuturor celorlalte valori*” (subl. ns.)⁸³.

Prin demonstrarea legăturii intime între individual și social în procesul de creare a valorilor culturale, ca și prin delimitările conceptuale operate, prin explicațiile cauzale oferite raporturilor

„⁵ Intr-o lucrare de sinteză — *Sociologia culturii* — autorul ei apreciază că, disciplina cu același nume, „studiază sistematic, în cadrul vieții materiale și spirituale, faptele de cultură, fenomenele și procesele culturale, ca forme ale realității sociale complexe, ansamblul dinamic al acțiunilor a căror rezultantă este constituirea de valori culturale realizate în procesul transformator al practicii social-istorice. Orice domeniu al realității poate deveni obiect al sociologiei culturii dacă poartă în sine un mesaj uman cu semnificație axiologică, dacă acest mesaj îl situează în constelația de valori ale dezvoltării și progresului umanității” (A. Bondrea, *op. cit.*, p. 29-30).

⁸³ P. Andrei, *op. cit.*, p. 217.

dintre cultură și societate, cultură și personalitate, prin determinarea obiectului de studiu al sociologiei culturii etc., P. Andrei a contribuit – în activitatea sa didactică și publicistică, de cercetare – la întemeierea științifică a acestei discipline teoretice (într-o perioadă când statutul său epistemologic nu era suficient de bine cristalizat).

Analiza sociologiei culturii românești din epoca interbelică presupune, înainte de toate, cunoașterea conceptelor centrale cu care a operat această știință și a problematicii de care s-a ocupat, adică explorarea fundamentelor sale teoretice, lucru pe care îl vom face în următoarele paragrafe ale acestui capitol.

2. Cercetarea conceptelor de cultură și civilizație, a condițiilor culturii și a raporturilor dintre cultură – civilizație, tradiție – inovație

Cultura și civilizația pot fi privite dintr-o dublă perspectivă: ca elemente, noțiuni ale discursului teoretic și ca fapte, realități sociale, obiective. În prima situație avem în vedere conținutul și sfera lor conceptuală, definițiile propriu-zise ale acestora; în cea de-a doua situație, ne referim la modul concret de manifestare a culturii și civilizației în viața unei anumite comunități teritoriale ori naționale.

Trebuie precizat că sociologia culturii românești interbelice, ca tip specific de cunoaștere, s-a ocupat atât de descifrarea conceptelor de cultură și civilizație, cât și de modul de obiectivare socială a acestora (geneza culturii și civilizației naționale și europene, specificul național în cultură, criza culturii moderne, raportul dintre cultură și personalitatea umană, civilizație, natură, societate etc.).

În literatura de specialitate a ultimelor 4 decenii, se consemnează – de diferiți cercetători ai problemei – existența mai multor tipuri de definiții ale culturii care s-au dat până în prezent: enumerativ-descriptive, istorice, normative, psihologice,

structurale, genetice (J. Gould și W. L. Kolb; A. L. Kroeber și Cl. Kluckhohn); precumpănitor axiologice ori sociologice (Alexandru Tănase); pozitivistice, normativiste, metafizice, culturaliste, naturaliste (Dan Cruceru) etc. În gândirea românească interbelică, întâlnim o multitudine de definiții ale culturii, care se integrează uneia sau alteia dintre tipurile de definiții menționate. În bună parte, ele sunt elaborate în urma unui larg excurs istoric asupra accepțiilor care le-a primit termenul de cultură în opera unor teoreticieni reprezentativi ai epocii.

Printre contribuțiile românești la definirea, din optică sociologică, a culturii și civilizației, amintim în mod deosebit pe cele ale lui Constantin Rădulescu-Motru, Simion Mehedinți, Dimitrie Gusti, Petre Andrei.

C. Rădulescu-Motru a avut o concepție complexă, cu note realiste, despre cultură. Dacă avem în vedere numai definițiile propriu-zise, îndeosebi cele furnizate de scrierile apărute la începutul sec. al XX-lea, atunci, în gândirea lui, se constată o tendință psihosociologică de formulare a conceptului, autorul adoptând definiția culturii oferită de cugetătorul german Henri Schurtz și resimțind și alte influențe din spiritualitatea germană (îndeosebi cele venite de la Wilhelm Wundt și H. St. Chamberlain) ori românească a vremii (mai cu seamă cele de factură maioreșciană).

Astfel, pornind de la teza funcționalistă a lui Wundt, potrivit căreia spiritul există numai în și prin manifestările sale, C. Rădulescu-Motru o apreciază drept valabilă și pentru definirea culturii. „Focare de cultură, instituțiuni culturale, ligi culturale sunt simple vorbe, pe cât timp lipsește din sânul lor actualitatea dispozițiilor sufletești ale societății. Realitatea lor nu se poate afirma în afară de acestea din urmă”.⁸⁴

Prin urmare, actualitatea certifică realitatea culturii și vizează procesul de asimilare, de utilizare a sa în practică, căci, o cultură

⁸⁴ C. Rădulescu-Motru, *Cultura română și politicianismul*, București, Socec, 1904, p. 31.

închisă în biblioteci, inaccesibilă vieții oamenilor (pentru a putea crea mai departe) este un nonsens. Invocarea respectivului principiu, de natură psihosociologică, ascundea și anumite motive ideologice, servindu-i ca argument științific, pe de o parte, în critica ce o făcea, cu mijloace sociologice, fenomenului social al *politicianismului românesc* din a doua jumătate a veacului al XIX-lea – formă degenerată a unei activități politice normale – iar, pe de altă parte, în susținerea teoriei formelor fără fond, la care subscriesese inițial.

Mai târziu, după cristalizarea sistemului său de gândire (în perioada deceniilor trei și patru ale sec. al XX-lea), C. Rădulescu-Motru renunță la forma în care era definită cultura în concepția lui H. Schurtz, dar nu și la esența acestei definiții, scriind: „Prin ideea de cultură se înțelege de obicei condițiile sufletești în care se desfășoară continuitatea și propășirea activității spirituale a unui popor”.⁸⁵ În consecință, cultura nu apare ca obiectivare, ci ca disponibilitate psihică; nu reține aspectele materiale, ci resortul intern care le generează, opunându-se lipsei disponibilităților creatoare și inerției. Este ceea ce, după formularea mai recentă a lui Ralph Linton, poartă denumirea de aspectul „implicit” al culturii (spre deosebire de aspectul „explicit”, de obiectivare valorică a culturii).

Pe un plan mai larg de analiză, unghiul de vedere psihosociologic este intim legat și completat ori depășit de cel istoric, axiologic și sociologic, întrucât, pentru sociologul român, fie că o spune expres, fie că, de cele mai multe ori, rezultă din subtext, cultura înseamnă originalitate valorică și apare pe o treaptă superioară de dezvoltare a psihicului uman și de organizare a vieții sociale.

Lucrarea în care el face prima încercare de delimitare a conceptului – *Cultura română și politicianismul* (1904) – începe cu definirea culturii ca „o condițiune indispensabilă” depășirii

⁸⁵ Idem, *Vocația. Factor hotărâtor în cultura popoarelor*. București, Casa Școalelor, 1932, p. 65.

fazei de barbarie și edificării istoriei sociale, ceea ce trădează o îmbrățișare clară a principiului istorist de interpretare. În respectiva carte, însuși autorul recunoaște neputința de a înțelege valoarea culturii fără o prealabilă scrutare a vieții psihice în genere (importantă pentru cunoașterea momentului creației culturale) și că, afirmă el, în cercetările sociologice, psihologia este „cea mai sigură conducătoare” (în sensul de orientare, premisă necesară în explicație).

Privită de pe planul vieții social-istorice, plan cu rol hotărâtor în procesul de formulare a concluziilor sale teoretice, cultura îi apare lui C. Rădulescu-Motru ca factor de progres și diferențiere între popoare, ca expresie a originalității creatoare a fiecăruia (originalitatea are sensul, în viziunea sa, de „dezvăluire a fondului propriu sufletesc care constituie unitatea poporului”), ca mijloc de umanizare a indivizilor și perpetuare a relațiilor sociale. Prin viața socială – precizează gânditorul – activitatea individuală se transformă în „activitate instituțională sau culturală”, căpătând autonomie și dimensiuni proprii. Orice ajută la „intensificarea și continuitatea acestei vieți – nota autorul – este și un element de cultură” (tehnica economică, arta, știința etc.)⁸⁶. Dezvoltarea societății presupune, după el, inspirându-se, întrucâtva, din W. Windelband (ce lega creșterea populației de cultura grupului social) – „un sistem de cultură, adică o armonie între valorile sufletești cunoscute și apreciate de toți membrii ei”⁸⁷.

În ceea ce privește delimitarea sferei culturii, se constată o anume identitate între punctul de vedere al lui C. Rădulescu-Motru și cel exprimat, din optică etnologică, de E. B. Taylor („Cultura primitivă”, 1871). Astfel, gânditorul nostru include în cultură credințele religioase, obiceiurile, instituțiile și valorile morale, operele, de artă și adevărurile științei etc., însemnând, pe de o parte, specificul cultural-valoric al unui popor, iar, pe de altă parte, nivelul

⁸⁶ Idem, *Curs de psihologie*, București, Socec, 1929 (1923, prima ediție), p. 339.

⁸⁷ Idem, *Cultura română și politicianismul*, p. 55.

său pe linia progresului social. Dintre aceste domenii ale culturii, el a stăruit, dovedind un interes particular, asupra științei.

Prin urmare, în accepția sa generală, noțiunea de cultură se definește, „în opera lui Motru, prin trăsăturile de actualitate (în conștiință și în viața socială), individualitate (în sens valoric), originalitate și armonie a elementelor componente, umanizare, necesitate istorică, desemnând o stare socială avansată. În esență, gânditorul se înscrie în orientarea istorică de interpretare a conceptului de cultură, orientare de largă rezonanță și cu adânci tradiții în spiritualitatea românească.

Contribuții la dezbaterile sociologice a conceptelor de cultură și civilizație, la delimitarea raporturilor dintre acestea și societate întâlnim și în unele din lucrările lui Simion Mehedinți. Reflecțiile sale sunt cuprinse în lucrări elaborate de pe poziții preponderent etnografice și demonstrează capacitatea autorului de a avea o viziune integralistă și diferențiată asupra manifestărilor de viață ale colectivității umane. El observa importanța culturii moderne pentru nașterea și afirmarea națiunii – comparativ cu cultura comunității popor –, care îi apare ca rezultat al unei îndelungate acumulări de muncă. „*Prin cultură – scria Mehedinți – se înțelege suma bogățiilor sufletești în adevăr caracteristice pentru viața unui neam și prin urmare originalitatea lui*”. Și, mai departe, preciza: „numai când această bogăție ajunge o avere obștească și pătrunde în masele populare, poporul acela capătă un suflet unitar, devine deplin conștient de personalitatea sa și de menirea sa, adică se ridică pe treapta superioară de națiune”⁸⁸.

Ca și C. Rădulescu-Motru ori alți gânditori ai epocii, Simion Mehedinți apreciază că din sfera culturii fac parte adevărurile științei, binele moral, frumosul artistic, limba, cugetarea magică. Toate creațiile intelectuale, etice și estetice au menirea de a înlesni adaptarea individului la mediul social.

⁸⁸ S. Mehedinți, *Poporul (Cuvinte către studenți)*, Ediția a II-a, București, Editura „Viața Românească”, 1921, p. 193-194.

Spre deosebire de alți autori, gânditorul de care ne ocupăm a subliniat că atât cultura, cât și civilizația sunt aspecte fundamentale ale vieții omenești, amândouă având o importanță egală în procesul integrării sociale și studiindu-le sub raport genetic și structural.

În concepția lui S. Mehedinți, civilizația se referă la o stare socială, colectivă, fiind un atribut exclusiv al speciei omenești. Ea vizează aspectul material al ființării individului sau societății umane (fiind legată de munca bazată pe folosirea uneltelor). Din analizele sale reiese că civilizația privește, în special, lumea materială, ilustrând raporturile omului cu natura, în timp ce cultura e de factură exclusiv spirituală, reflectând, îndeosebi, raporturile dintre oameni în cadrul vieții sociale. În consecință, civilizația este înțeleasă drept „suma tuturor creațiunilor tehnice, care ajută adaptarea omului la mediul geografic”⁸⁹. Dacă unele dintre uneltele de care e legată viața unui popor „nu sunt împrumutate sau imitate după modele străine, ci sunt *originale*, adică o creație a poporului respectiv, atunci locul său în ierarhia valorilor omenești devine și mai ușor de determinat”⁹⁰.

S. Mehedinți încearcă o exprimare grafică a dezvoltării istorice a civilizației omenirii, în funcție de elementele sale caracteristice (și anumite categorii sociale de muncă): „haina”, „locuința”, „hrana” (culegător, vânător, păstor, agricultor) și „circulația” (de la „umbrelă” la transport). Aceste „fapte”, caracteristice pentru civilizație și diferențiale pentru om, au un conținut procesual. Pentru zilele noastre – remarcă gânditorul, într-o notă de netăgăduit realism și actualitate –, atributul de civilizat (la nivel de individ sau popor) presupune că „ai îndată înaintea imaginea unei *hrăniri* igienice, a unei *haine* îngrijite, a unei

⁸⁹ Idem, *Coordonate etnografice. Civilizația și cultura (Hilotehnica-Psihotehnica)*, București, Cultura Națională, 1930, p. 8.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 19.

locuințe confortabile și a unor mijloace de circulație dintre cele mai moderne (automobile, tren, vapor etc.)”⁹¹.

Semnificativă este și încercarea lui S. Mehedinți de a oferi o metodă concretă, de judecare și măsurare a nivelului de civilizație al unei grupări etnice, pornind de la cercetarea numărului, calității și originalității uneltelor, a gradului lor de diferențiere și a randamentului pe care îl au în muncă. Din această perspectivă, muzeele etnografice sunt percepute nu numai ca simple „colecții de material științific, ci și un fel de seară intuitivă de proporție a civilizației omenești”⁹².

În mod asemănător, „limba și cultura sunt fapte conjugate. După cum unealta este indicele civilizației, adică al adaptării la mediul material, tot așa vocabularul este exponentul cel mai vădit al culturii, adică al adaptării la mediul social-etic. Dicționarul unui popor măsoară în chipul cel mai evident gradul de condensare al experienței sufletești (gândire și simțire), pe care o generație o trece generațiilor următoare”⁹³.

Față de alți gânditori, români sau străini, care au atribuit civilizației un sens peiorativ, S. Mehedinți o valorizează teoretic și social, subliniind rolul ei necesar în realizarea progresului uman. Totodată, în contrast cu morfologia istorică a lui O. Spengler, el socotește cultura și civilizația ca fiind inseparabile și simultane, nu succesive, căci însăși viața reprezintă unitatea laturii materiale și spirituale a omului. Viața omenirii are două aspecte: „unul teluric – *civilizația*, adică tehnica materială; altul ceresc (în sensul de înalt – n. ns.) – *cultura*, sau suma tuturor produselor omenești, prin care omul caută să intre în echilibru cât mai deplin cu restul creațiunii, adică cu mediul social, și, în genere, cu universul moral care îl cuprinde”⁹⁴.

⁹¹ *Ibidem*, p. 34.

⁹² *Ibidem*, p. 31.

⁹³ *Ibidem*, p. 52.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 56.

S. Mehedinți a deosebit nu numai cultura de civilizație, ci și latura originală de cea de împrumut a acestora și a susținut, în același timp, din optică sociologico-etnologică, că toate grupările omenesti sunt în posesia unui fond oarecare de civilizație și cultură, nu doar cele ajunse pe o treaptă mai înaltă a tehnicii materiale, societățile ori clasele sociale care dispun de o mare producție științifică, literară sau artistică – așa cum au fost înclinați să creadă anumiți teoreticieni ai epocii. Astfel, în viziunea gânditorului nostru, nu există o ierarhie a popoarelor pe criteriul nivelului de cultură și civilizație, ele fiind „categorii care îmbrățișează toată viața membrilor omenirii”.

Într-un studiu, intitulat *Politica culturii și statul cultural*, prezent sub formă de prelegere (10 iunie 1928) în ciclul „Politica culturii”, organizat de Institutul Social Român, reputatul sociolog D. Gusti expune, într-o formă sintetică, principalele sensuri pe care le are termenul de cultură în limbajul curent: „Se vorbește mai întâi de cultură – apreciază gânditorul în înțelesul unui sistem de bunuri culturale, care formează *stilul unei epoci*.

Iată, bunăoară, un cod, o poezie, o melodie, o descoperire științifică, un cult religios sunt astfel de bunuri, ce alcătuiesc, ca să întrebuițăm un termen de școală, *cultura obiectivă*.

Se vorbește apoi de cultură și în sensul totalității regulilor pe care instituțiile sociale le alcătuiesc la un moment dat, cum ar fi statul, biserica, obiceiurile, organizările economice. Este cultura pe care o numim *instituțională*.

De formele obiective și instituționale ale culturii se deosebește ceea ce îndeobște se înțelege propriu-zis prin cultură, adică cultura personală.

Cultura personală nu este o stare dată, moștenită și încremenită, ci un proces de veșnică mișcare și devenire; ea este atitudinea personală față de opera de cultură, adică raportul trăit, viu, de activitate între persoana de cultivat și valoarea de cultură.

Cultura atârnă, în acest caz, de capacitatea persoanei de a primi bunul cultural și, în același timp, de calitatea acestui bun cultural însuși”.⁹⁵ (subl. ns.).

În concepția lui D. Gusti, cultura are o sferă largă de cuprindere socială și presupune creațiile cu caracter valoric. Ea îndeplinește rolul de integrare socială a membrilor colectivităților umane, „formează spiritul de comunitate, conștiința valorilor naționale, conștiința de solidaritate națională”, iar, în cazul creatorilor de valori, realizează o „maximă armonie” între persoana acestora și „necesitățile cosmosului spiritual”. „Procesul de cultură personală – semnala gânditorul – constă deci în încadrarea individului în sfera valorilor culturale ale unui timp și eliberarea sa din această sferă prin creații noi de valori”. Pe această bază, el a desprins „două mari laturi ale aceleiași probleme: *cultura creatoare* și *cultura asimilată*, care formează unul și același circuit social. Creația circulă, pentru ca, odată asimilată, să devină, la rândul ei, condiția unei noi creații ș.a.m.d.” (subl. ns.)⁹⁶.

De asemenea, D. Gusti, ca și alți gânditori ai epocii, a făcut distincția necesară între conceptele de „cultură a poporului” și „cultură generală”. Aceasta din urmă, aprecia autorul, „este fantoma unei culturi răspândite în mod egal în fiecare ins al poporului, este gândul prietenesc și filantropic de a înfrupta poporul cu valorile culturale ale timpului. Este așa-zisa «popularizare» a științei (...)”, „o educație specială a culturii adevărate”. În schimb, cultura poporului „nu este o cultură egalizantă, așa-zisa cultură populară ori generală”, „ci este o cultură cât mai dezvoltată la cât mai mulți, este, adică, o cultură a maselor, nu însă în masă!”⁹⁷.

Așadar, D. Gusti înțelege cultura ca o devenire permanentă, iar agenții săi sociali – oamenii – într-o continuă stare de cultivare. De aici rezultă că prima condiție a culturii este

⁹⁵ D. Gusti, *Opere*, vol. III, Texte stabilite, comentarii, note de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu, București, Editura Academiei, 1970, p. 184.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 184-185.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 193 și 194.

stăpânirea unui număr necesar de cunoștințe, care nu trebuie confundată cu problema culturii, a cărei exprimare adecvată crede că a surprins-o Ruskin, prin formularea următoare: „Nu interesează să dăm unui om ceea ce el nu știe, ci să facem din el ceva ce nu era”. „Cultura constă deci – nota D. Gusti – într-o făurire a omului lăuntric și în facultatea de a se pune în viața istorică a totului social, ca membru activ”. Astfel, cultura adevărată este aceea care îl face pe om să se regăsească pe sine însuși în mediul său de viață și „să-și clădească o lume spirituală proprie”. „Cu cât mai cuprinzător și mai înalt va fi cercul valorilor culturale, care cuprind raportul lor de intensitate cu omul, cu atât mai mare și largă va fi cultura sa”.⁹⁸ Ea nu se dăruiește, afirma creatorul Școlii sociologice de la București, ci se dobândește prin efort personal.

Pornind de la aceste delimitări teoretice, D. Gusti a elaborat o serie de principii călăuzitoare pentru o politică științifică a culturii în țara noastră, de autentică semnificație umanistă. Așa cum au remarcat și alți cercetători ai operei sale, conceptul sociologic de cultură are un caracter multidimensional în viziunea gânditorului român, el înglobând: „*sistemul dinamic al culturii naționale*, care cuprinde un subsistem al *culturii acumulate* («cultura obiectivă»), un subsistem al *circulației culturale* («sociodinamica culturii»), un *subsistem al organizării și conducerii culturale* și un *subsistem al cunoașterii proceselor culturale*”⁹⁹.

Întreaga sa teorie despre cultură vădește un spirit științific modern, care îi asigură actualitatea judecăților de valoare și, în unele cazuri, operaționalitatea unor ipoteze și idei emise într-o perioadă revolută de dezvoltare a sociologiei naționale. Din gândirea sociologică a lui D. Gusti despre cultură – expusă sintetic în studiul *Politica culturii și statul cultural* – sunt memorabile cele două reguli evidențiate de autor în deceniul al treilea al secolului al XX-lea, care rețin atenția și astăzi: 1)

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ A. Bondrea, *Sociologia culturii*, 1981, p. 65.

„pentru a avea cultură adevărată a poporului trebuie cunoscut poporul” (sociologia având un rol primordial în acest sens, prin cercetarea concretă, de teren a localităților, a societății românești); 2) „în activitatea culturală, tot ceea ce contribuie la crearea comunității și conștiinței naționale este binevenit; ceea ce nu contribuie la această operă este indiferent”.

Referindu-se la imperativele progresului social-uman, strălucitul teoretician al societății omenești și cercetător asiduu al realităților sociale românești, scria în amintitul studiu: „Trebuie, deci, să convenim că trei forțe au dreptul să figureze pe același plan, ca forțe creatoare de bogății și producții: *munca, capitalul și intelectul*. Iată pentru ce – rostea Gusti sentențios – în analiza producției nu poate fi neglijat ceea ce unii numesc *invenție*, alții, *știință* ori *tehnică*, iar alții *geniu, talent, capacitate*, cu un termen generic, *inteligență*” (subl. ns.).

Analizând diferite teorii asupra culturii – etnologice, filozofice, istoriste –, și evidențiind limitele concepțiilor lui Fichte, E. Sapir, Sombart, H. Rickert ș.a., Petre Andrei – apreciat de Tr. Herseni ca „cel dintâi sociolog format în țară, la o universitate românească” – considera că „în genere nu se poate caracteriza cultura numai prin tendința spirituală de dominare a rațiunii asupra naturii. Într-adevăr – preciza gânditorul român –, în evoluția culturii omenești, începând cu popoarele primitive și sfârșind cu cele [...] superioare și mai rafinate, constatăm existența unor forme variate de cultură, dar nu putem spune că toate sunt dominate de caracterul intelectual. Astfel, cultura primitivilor este produsul unei gândiri magice, precum cultura multor popoare antice, cu frumoasă dezvoltare istorică, a fost produsul unei gândiri mitice-religioase. De aceea, nu e just să se identifice procesul de creație al culturii cu acela de afirmare și de stăpânire a rațiunii”¹⁰⁰.

¹⁰⁰ P. Andrei, *op. cit.*, p. 211-212.

Asociindu-se explicațiilor proprii teoriilor istoriste din sociologie, oferite de Al. Weber, sociologul P. Andrei apreciază că procesul cultural are un caracter diferențiat de la un popor la altul sau de la o epocă istorică la alta, că forțele spirituale nu sunt pretutindeni aceleași. Prin urmare, susține gânditorul nostru, în realitate putem vorbi numai de existența anumitor culturi – babiloniene, asiriene, egiptene, chineze, indiene, izraelite etc. – „fiecare fiind caracterizată printr-o altă dominantă spirituală”.

Fructificând unele elemente ale concepției lui W. Wundt și G. Simmel, P. Andrei are meritul de a fi contribuit la delimitarea culturii de natură și la impunerea unei viziuni axiologice asupra celei dintâi. În acest sens, el preciza: „Cultura nu se poate concepe și nu poate fi explicată însă fără *ideea de valoare*, care este ceva esențial pentru dânsa, precum nu putem face abstracție nici de realitate, adică de natură. *Natura, ca și viața, considerate în sine, reprezintă o sumă de fenomene fără importanță și fără sens. Când însă ele sunt privite prin prisma unei valori, atunci apar cu totul în altă lumină.* O pădure, un câmp, întocmai ca și viața omenească, zice Wundt, câtă vreme sunt necultivate, adică atâta timp cât starea lor originară nu este îmbunătățită și perfecționată de nimeni, nu reprezintă nici o utilitate și nici un interes. În momentul în care însă ele sunt obiect de perfecționare, când li se aplică o valoare, situația lor se schimbă complet. De aici, se vede că *natura brută poate exista independent de cultură, dar cultura nu poate fi nici măcar gândită fără natură*, pentru că atunci ar fi substrat, ar fi o idee concepută fără puțință de actualizare.”¹⁰¹ (subl. ns.).

Analiza acestei chestiuni i-a condus pe anumiți cercetători la constatarea că „unii autori, mai ales romanticii, au pus un accent exagerat, în dialectica natură–societate, pe rolul naturii. Alții, moderniștii în general, după dezvoltarea spectaculoasă a științei și tehnicii, au accentuat elementele care se îndepărtează de natură, pentru a se constitui în ceea ce poate fi denumit

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 212.

cosmosul cultural”¹⁰². Prin esența concepției sale, P. Andrei, ca și alți gânditori români din perioada interbelică, se încadrează în rândul celui de-al doilea grup de autori.

Cercetarea momentelor constitutive ale culturii îl conduce pe sociologul P. Andrei la „concluzia că ea cuprinde în sine două elemente, dintre care unul *interior, subiectiv*, care e *valoarea* și altul *exterior-obiectiv, realitatea*. Această structură a culturii ne indică în același timp și factorii care colaborează la creația ei și care sunt: individul și societatea”. Pornind de aici, autorul a stabilit aportul fiecărui factor în procesul de creație culturală și a determinat conținutul sociologic al conceptului de cultură. Astfel, cultura este înțeleasă ca „un proces sintetic de creație, de transformare a realității sub impulsunea unei valori superioare, în care colaborează individul cu societatea. Societatea este realitatea, materialul supus prelucrării, iar individul e forța transformatoare, care creează faptul de cultură.”¹⁰³

Definirea, dintr-o atare perspectivă teoretică, a conceptului de cultură, precum și considerațiile sale de ordin axiologic, îl situează în avanscena contribuțiilor de acest gen în epocă și îl ajută să participe într-o manieră originală la dezbaterile de idei interbelice privind obiectul sociologiei culturii, să delimiteze *statutul epistemologic* al acestei noi discipline sociale.

Forma cea mai evidentă de colaborare a individului cu societatea apare pe terenul culturii, al creației valorice, fapt demonstrat de sociologul roman prin multiple exemple, în special din domeniul artei, unde produsele ei par fără legătură cu viața socială. „Desigur că în creația artistică, în genere – notează inspirat P. Andrei în lucrarea citată anterior – individul, artistul are puterea de inventivitate, dar în opera sa el înfățișează întotdeauna modul cum se reflectă societatea în el. Pe de altă

¹⁰² Vezi Al. Tănase, *Cultură și civilizație*, București, Editura Politică, 1977, p. 26.

¹⁰³ P. Andrei, *op. cit.*, p. 212 și 213. Unele idei și aprecieri despre concepția lui Petre Andrei, analizată în contextul de față, se regăsesc și în cartea noastră, *Sociologie generală* (2009), p. 219-220.

parte, tehnica de lucru, succesul sau insuccesul, toate acestea aparțin societății. Așa că și în producerea valorilor estetice se constată existența aceleiași colaborări între individ și societate, ca în creația tuturor celorlalte valori.”

Petre Andrei are meritul de a fi întreprins o analiză sociologică sistematică asupra cunoașterii, valorilor și culturii, contribuind, prin ideile și explicațiile originale avansate, la *fundamentarea teoretică a sociologiei cunoașterii și valorilor*, domenii de reflecție aflate la început de drum în perioada interbelică (pe plan național și european). Astfel, el a demonstrat *caracterul social al procesului de cunoaștere* și s-a detașat de concepțiile subiectiviste (care reduceau valorile la un act psihologic) ori vulgarizatoare (care le limitau la cele economice). Autorul a evidențiat *varietatea valorilor* create de om (clasificate de el în „teoretice” și „sociale”), rolul lor și al creației culturale, în general, în *perfecționarea vieții social-umane* (care îl îndepărtează pe om de animalitate).

După cum am remarcat și în lucrarea noastră *Sociologie generală* (2004), profesorul Petre Andrei a ținut să sublinieze că *valoarea* nu e un atribut nici al subiectului și nici al obiectului ce urmează a fi valorizat, ci e o *relație biunivocă*, cu conținut social, rod al efortului individual, dar purtat cu mijloace oferite de societate și validat, recunoscut de colectivitatea umană. „Societatea dă materialul, dă conceptele și cuvintele, pe care omul încă din copilărie le învață, iar individul are de la naștere acele potențe” cu ajutorul cărora transformă natura în cultură.

Așa cum am observat și în cartea noastră, amintită mai sus, din înțelegerea culturii ca o structură duală (de elemente subiective, valorice articulate cu cele obiective, reale), sociologul român a desprins și cei doi factori indispensabili ai ei: *individul* și *societatea*. Astfel, s-a situat la antipodul părerii altor gânditori, care „au văzut în cultură numai un produs specific al geniului individual, al eroilor, al oamenilor mari,

explicând toate formele ei de dezvoltare numai prin puterea personalităților și neglijând complet contribuția societății”. Un *fenomen natural* – ca răsăritul de soare – scria Petre Andrei, preluând exemplul invocat de sociologul german Georg Simmel, devine un *fapt cultural* în momentul când un pictor, de pildă, l-a zugrăvit pe pânză, punând în respectiva imagine propriile sale dispoziții sufletești. Fără această *reflectare personală*, fenomenul natural nu are nici o valoare, el rămâne o realitate care nu-i impresionează pe oameni.

Deci, creatorul este cel care-i dă „valoare realității”, prin contopirea spiritului și simțirii sale cu realitatea (fără de care nu există, ca atare, nici creația valorică). Prin *cultură*, *individul* și *societatea* devin o *realitate umană unitară*, fapt pe deplin înțeles de P. Andrei – spre deosebire de teoria culturalistă sau concepția sociologică noologistă (ilustrată în special de Werner Sombart), care reducea societatea la cultură, la viața spirituală a omului, propunând cercetarea diferitelor tipuri de cultură în afara cadrelor sociale particulare. Sociologul nostru le-a tratat în raporturile lor firești, organice, fiind conștient că nu poate exista cultură fără indivizi creatori și fără societate.¹⁰⁴

Interpretarea sociologică a culturii, pe temeiuri axiologice, a beneficiat, în perioada dintre cele două războaie mondiale, și de aportul substanțial al lui Tudor Vianu, gânditor a cărui operă stă, în ansamblu, sub semnul cercetării filozofice a culturii (*Filozofia culturii*, 1944). El a elaborat o teorie complexă asupra culturii și civilizației, a relațiilor dintre acestea. Într-un asemenea context, a realizat o analiză a „condițiilor materiale” și „spirituale” ale culturii, operând, totodată, o serie de disocieri conceptuale de reală actualitate științifică.

Ca și P. Andrei, T. Vianu a definit cultura ca un ansamblu de valori și a caracterizat-o atât în raport cu elementele componente, cât și în raport cu agenții ei: *individul* și *societatea umană*. Astfel, el întrebuințează conceptele de „cultură parțială”,

¹⁰⁴ D. Otovescu, *Sociologie generală*, Craiova, Editura Beladi, 2008, p. 220.

„cultură totală”, „cultură generală”, „cultură individuală” și „cultură socială”, semnificative pentru teoria sociologică a culturii și metodologia de cercetare a fenomenului cultural ca fenomen social. Pentru T. Vianu, cultura parțială există atunci „când o societate sau un individ cultivă numai un gen de valori”. Exemple de acest gen, oferite de autor, sunt cultura artistică, economică, științifică, profesională. Cultura parțială se identifică, deci, cu ceea ce, în limbajul actual, poartă denumirea de cultură de specialitate.

Conștient de limitele pe care le presupune cultura parțială a membrilor societății, T. Vianu recomandă „cultura totală, capacitatea de a trăi lumea aceasta sub toate aspectele ei, a o prețui în sensul tuturor valorilor pe care ea în mod virtual le închide”¹⁰⁵. Gânditorul atrage atenția asupra necesității de a evita și confuzia ce se face, adesea, între „cultura totală a sufletului” și „cultura generală” – înțeleasă ca ansamblu de cunoștințe largi privind istoria omenirii, capodoperele literaturii universale, problemele biologiei, filozofiei naturii, politicii, și pe care nu o asimilează cu „întreaga cultură”.

El remarcă, îndreptățit, că sfera culturii poate fi precizată nu numai în raport cu valorile la care se referă această noțiune, la suma sau la parțialitatea lor, ci și, în raport cu numărul indivizilor cărora se aplică. Astfel, în funcție de asemenea criteriu, avem următoarea dualitate: „cultură individuală” și „cultură socială” – „nume sub care trebuie să înțelegem cultura grupărilor sociale, începând de la cele mai mici până la suma tuturor: umanitatea”¹⁰⁶. Prin combinarea criteriilor valoric și cantitativ, autorul ajunge la variantele de cultură a individului, parțială sau totală, și de cultură a societății, parțială sau totală. Deși are un caracter schematic această clasificare, nefiind scutită de o anume rigiditate, ea constituie, totuși, sub aspect teoretico-metodologic,

¹⁰⁵ T. Vianu, *Studii de filozofia culturii*, Ediție îngrijită de Gelu Ionescu și George Gană, București, Editura Eminescu, 1982, p. 159.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 160.

o premisă, un punct de plecare ce nu poate fi neglijat în cercetarea sociologică a culturii în zilele noastre.

T. Vianu a întreprins, așa cum s-a mai spus, o examinare detaliată asupra condițiilor culturii – împărțite de el în materiale și spirituale – și o analiză critică a diferitelor concepții, teorii, puncte de vedere afirmate pe această temă. Gânditorul a elaborat – pe baza unui apreciabil efort de sinteză – o concepție originală despre cultură, intitulată „teoria materială a culturii”. Potrivit acestei teorii, existența, dezvoltarea și formele culturii sunt legate de un „suport material” (pe care îl mai numește și „condițiile materiale ale culturii”, în rândul cărora include mediul natural, genul de producție economică, rasa) și un „suport sufletesc” (sau „condițiile spirituale ale culturii” – „tradiția” și „cantitatea grupului social”).

Analiza științifică a fiecăreia dintre componentele ori condițiile culturii este permanent însoțită de un istoric al problemei și o detașare critică a autorului față de alte interpretări teoretice anterioare. Astfel, el semnalează faptul că ideea condiționării cosmice a culturii a apărut în secolul al XVII-lea, odată cu dezvoltarea științelor naturii (a cartezianismului) și proliferarea metodelor acestora, a punctelor lor de vedere, care încep a fi adoptate de aproape toate celelalte științe ale spiritului.

În viziunea lui T. Vianu, marii gânditori precum Fontânelles, abatele Dubois, Montesquieu, iar, mai târziu, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, Th. Buckle, H. Taine au acordat o importanță exagerată rolului factorilor naturali, legilor naturii fizice în explicarea faptelor sociale, a fenomenelor istorice și spirituale. Constatând o slăbire a preocupărilor pe linia deschisă de teoriile tradiționale ale mediului, cu deosebire în a doua jumătate a veacului XIX (după momentul reprezentat de Montesquieu, Buckle și Taine), Vianu a stabilit, totodată, adevărul în această problemă, menționând: „Astfel, dacă ne întrebăm care este valoarea mediului, privit ca o condiționare a

culturii omenești, răspundem că ea nu trebuie să fie apreciată cu exagerare. Într-adevăr, mediul cosmic, pentru a deveni o condiție a culturii, trebuie să fie valorificat de om. Cu bună dreptate s-a pus în legătură orientarea industrială pe care au luat-o civilizațiile moderne cu marile provizii de cărbune care se găsesc în subsolul țărilor unde aceste civilizații s-au dezvoltat [...]. *Nu mediul ca atare este, prin urmare, condiția culturii, ci mediul întrucât este valorificat*, resimțit într-un fel determinat și pus în legătură cu reprezentarea unor anumitor scopuri.

Este apoi limpede că dacă *mediul cosmic are o netăgăduită însemnătate, aceasta atinge gradul cel mai însemnat în civilizații mai primitive și scade pe măsură ce civilizația se dezvoltă*. Într-adevăr, unul dintre semnele cele mai caracteristice ale unei civilizații înaintate este tocmai progresiva neatârnare a omului de mediu, o neatârnare la care contribuie mai întâi perfecționarea mijloacelor tehnice, împrumutate într-o măsură din ce în ce mai mare unor energii generale ale naturii, ca aburul, apa, electricitatea.”¹⁰⁷ (subl. ns.).

Dezvăluirea influenței limitate și diferențiate a mediului cosmic asupra culturii, civilizației și societății, sublinierea determinismului propriu al acestora, critica și reliefarea limitelor științifice ale teoriei mediului au fost făcute și de alți gânditori români, cum ar fi A. D. Xenopol, în secolul al XIX-lea, sau C. Rădulescu-Motru, în perioada interbelică. Este de remarcat faptul că aceștia nu au rupt cultura de natură, pentru a ajunge la impasul în care se află teoriile sociologice și culturaliste, nici nu au dizolvat-o în vadul cosmic, așa cum au procedat teoriile biologice, și nici nu au evitat a se pronunța asupra elementelor distinctive, așa cum ezitau Miguel de Unamuno, în 1925, sau, în deceniul cinci al sec. XX, Cl. Lévy-Strauss, care semnală, în manieră scepticistă, dificultatea de a ști unde se sfârșește natura și unde începe cultura.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 231-232.

Oprindu-se asupra factorului economic în condiționarea culturii, T. Vianu preciza că importanța acestuia a fost postulată nu numai în lucrarea autorului englez Thomas Buckle (*Istoria civilizației în Anglia*, 1857), ci și într-o altă scriere anterioară – *Manifestul Partidului Comunist* (1848) – a lui K. Marx și Fr. Engels.

Deși apreciază concepția materialist-istorică drept „un mare progres științific”, întrucât a pus în evidență faptul, neglijat până aci, că istoria și cultura omenească sunt determinate, în anumite condiții, și de factorii economici, totuși, manifestând luciditatea necesară, Vianu îi aduce și obiecții, critici întemeiate pe o înțelegere nuanțată a realităților sociale.

El a sesizat rigiditatea și optica economicistă, proprii teoriei materialismului istoric, așa cum au făcut-o și alți autori în epoca interbelică. Dovedind discernământ în acest sens, T. Vianu îi reproșează exclusivismul, schematismul, „spiritul său prea sistematic. Căci dacă este evident că există un determinism economic al formelor culturii nu este la fel de limpede că nu există decât un determinism economic”¹⁰⁸.

De asemenea, considera că respectiva teorie materialistă a nesocotit autonomia și unitatea conștiinței axiologice a omului, gânditorul însoțindu-și aprecierea de argumente convingătoare, scriind, printre altele, că: „Economicul este unul din factorii procesului social și cultural, dar nu este singurul. În unitatea structurii psihice, economicul corespunde cu celelalte valori, așa încât unul din faptele esențiale ale culturii [...] este tocmai putința diverselor valori să se influențeze reciproc”¹⁰⁹. Altfel, pe un plan mai general, de ordin gnoseologic, T. Vianu recunoaște concepției materialist-istorice faptul de a fi avut unul „dintre cele mai mari” roluri în dezvoltarea științei istorice și în evoluția socială și politică a lumii moderne.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 236.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 239.

În acest context analitic, și în opoziție cu teoria marxistă despre cultură, T. Vianu ajunge să formuleze și o definiție explicită, preponderent axiologică a culturii, precizând: „Cultura este pentru noi creație de valori și resubiectivare a acestora. Ambele aceste acte sunt însă nu numai acte spirituale, dar și acte autonome și anticipatoare față de realitate. Mult timp mai înainte ca realitatea să devie primitoare pentru anumite valori, spiritul omenesc le afirmă și încearcă să le introducă în realitate. Acțiunea inventatorilor sociali, a tuturor acelor care propagă o idee mai înainte ca realitatea să devie receptivă pentru ea, dovedește că valorile anticipează realizarea.”¹¹⁰

Alături de alți gânditori români, cum ar fi P. P. Negulescu, P. Andrei, M. Ralea ș.a., T. Vianu a respins rolul factorului rasial în condiționarea sau determinarea culturii, precum și doctrinele rasiste, apreciindu-le drept „simple afirmații de credință” și dezvăluind fragilitatea fundamentului lor teoretic. Argumentele pe care le aduce se întemeiază pe datele veritabile ale diferitelor științe, în lumina acestora, el formulează câteva adevăruri incontestabile: 1) nu există rase stabile; 2) aceleași rase produc culturi diferite; 3) în culturi unitare se pot distinge mai multe tipuri de rasă; 4) nu există inegalitate între rase – teză, care demonstrează nu numai adevărul în această problemă, dar și profundul său crez umanist.

În contrast cu A. Schopenhauer, A. Gobineau, H. St. Chamberlain, cu alți gânditori germani și sociologi americani, dar în consens cu anumiți gânditori lucizi, ca Franz Boas, pe care îl și citează, T. Vianu arată că nu există rase „bune” și „rele”, inferioare și superioare, capabile sau incapabile de cultură. Totodată, el restabilește adevărul în privința concepției lui H. Taine, care nu este de factură rasistă, întrucât, respectivul autor, atât în *Philosophie de l'art*, cât și în *Histoire de la littérature anglaise*, nu face altceva decât să afirme că rasele contribuie la determinarea formelor speciale ale culturii

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 238-239.

(fără a le deosebi după criteriul capacității sau incapacității de creație culturală).

Gânditorul român consideră, pe bună dreptate, că, în problema cercetării culturii, trebuie respinsă contribuția teoriei raselor și precizează că va renunța chiar la conceptul de rasă, în favoarea unor „tipuri omenești fizice și morale, determinate de certe condiții de viață comună, în anumite condiții cosmice și sub influențe economice și morale (...)”¹¹¹. Astfel, T. Vianu substituie noțiunea de rasă cu cea ide „naționalitate”, pe care o socotește una dintre acele trei condiții materiale ale culturii și o valorizează în perspectiva aportului acesteia la configurarea specificului cultural al unei anumite societăți umane.

Dintre condițiile spirituale ale culturii, Vianu s-a oprit asupra *tradiției și mărimii grupului social*. Analiza pe care o întreprinde asupra acestora, poartă evident amprenta opticii sociologice de interpretare a datelor. Gânditorul lansează un postulat de bază al activității culturale (enunțat încă de la începutul studiului său în această problemă) care vizează „credința că omenirea se poate depăși pe sine în fiecare moment al activității ei. Acolo unde nu există credință în progres, nici cultură ca formă a activității omenești nu se poate produce. O creație culturală rezultă totdeauna din credința că există încă teme nedelegate, dar pentru care puterile omenești sunt neîndestulătoare”¹¹². Desigur, credința în progres nu este singurul factor care impulsionează procesul de creație, acestuia adăugându-i-se și alți factori sociali, obiectivi și subiectivi, dar pe care T. Vianu nu și-a propus să-i trateze.

Pentru a-și explica viața culturală a unei societăți, dinamica ei, autorul român a fost nevoit să plece de la delimitarea conceptelor și a raporturilor dintre „tradiție” și „inovație”. În viziunea lui T. Vianu, „tradiția este influența muncii culturale anterioare asupra celei prezente”. Acțiunea ei se realizează prin intermediul

¹¹¹ *Ibidem*, p. 247.

¹¹² *Ibidem*, p. 248-249.

unor *instituții* (înțelese drept rezultate obiective ale muncii culturale) și *opere culturale*, care s-au constituit ea niște „cadre ale activității culturale ulterioare” (de exemplu, creația politică sau actul cultural obiectiv de ordin politic generează cadrele activității politice, adică statul; creația științifică devine, la fel, un cadru al activității științifice viitoare, după ce s-a materializat în instituții superioare de cultură – universități, institute de cercetare științifică, academii etc.).¹¹³

Așadar, desfășurându-se în cadre rezultate din spiritul culturii trecute, viața culturală prezentă va suporta influențele celei anterioare și, astfel, datorită instituțiilor, tradiția – expresie a creației trecute – lucrează asupra celei actuale. Dar, completează Vianu, tradiția acționează nu numai prin instituții, ci și prin „educație”. Materialele și mijloacele necesare creației culturale sunt transmise creatorilor de cultură prin intermediul educației primite în familie, în mediul social în care se formează, în școală, care desăvârșește pregătirea lor culturală.

T. Vianu a remarcat formele sociale de manifestare ale tradiției și a explicat mecanismele de producere ale acesteia, insistând asupra procesului „imitației”, considerat „adjuvantul cel mai puternic al tradiției”, la care adaugă: „*asimilarea expresiei proprii cu o expresie străină*”; „*nevoia de a introduce cât mai multă precizie și siguranță în opera culturii; nevoia de a ocoli aventura, întreprinderea hazardată*” și rolul claselor sociale conservatoare. În viziunea sa, imitația în cultură este un fenomen obiectiv și, ca atare, nu poate fi ocolită, deși importanța ei socială este sensibil diminuată comparativ cu inovația, cu creația culturală propriu-zisă. Spre deosebire de sociologul francez Gabriel Tarde, care a exagerat rolul social al imitației, T. Vianu s-a dovedit mai realist în interpretări. „Imitația culturală – nota îndreptățit autorul – nu constituie un ideal. Inovația este adevăratul scop al culturii, dar și imitația își are rolul ei, pentru că datorită ei se întreține atmosfera generală de cultură, din care se pot închea, din când

¹¹³ *Ibidem*, p. 249.

în când, contribuții originale și puternice. Dacă am dori cu totul suprimarea activității imitative în domeniul culturii, în așteptarea geniilor problematice, barbaria ar avea tot răgazul să se instaureze.”¹¹⁴ De asemenea, față de alți gânditori, care au atribuit imitației un rol exclusiv peiorativ, T. Vianu arată că însăși istoria diferitelor ramuri ale culturii (știința, arta, morala, religia) demonstrează însemnătatea imitației, aceasta regăsindu-se, ca o componentă indispensabilă, chiar și în creațiile cele mai originale.

Deși este o creație individuală, opera culturală, pentru a deveni comunicabilă, trebuie exprimată într-un limbaj comun, într-un „tipar prestabilit”, care înlesnește recepția ei socială. În muzică, în artele plastice etc., apreciază Vianu, creatorii adoptă „limbajul de forme culturale” care este comun unei societăți și epoci istorice (în care se regăsește o parte din spiritul culturii ce l-a produs, și, astfel, tradiția își află încă unul din mijloacele sale de acțiune).

Fiind o experiență verificată îndelung, tradiția beneficiază, comparativ cu inovația, de mai multă ascultare, elementele sale oferind garanții suplimentare față de creația individuală, care pare o întreprindere hazardată. În anumite împrejurări deosebite, observa gânditorul de care ne ocupăm – în consens cu teoria acțiunii a lui Max Weber – nu ne conducem după „motive ale momentului”, ci după cele tradiționale, ilustrate și de cunoscuta formulă: „facem ce au făcut și părinții noștri”.

Cel mai trainic suport social al afirmării tradiției îl reprezintă, în viziunea lui T. Vianu, acțiunile claselor conservatoare. Prin instituțiile pe care le creează, prin sistemul educațional care îl dezvoltă sau prin ideologia care o impun, acești agenți sociali ai tradiției caută să perpetueze și să impună formele lor proprii de cultură, ce constituie o cale sigură de perpetuare a spiritului conservator.

Așadar, în concepția lui T. Vianu, tradiția este „una din condițiile de seamă în producerea aspectelor culturii”. Dar, preciza

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 252.

gânditorul în mod firesc, „nu trebuie dorit despotismul tradiției până la gradul care ar împiedica inovația, libertatea, spontaneitatea creatoare. Acceptarea acestui punct de vedere ar fi sentința de moarte a oricărei adevărate creații culturale. Tradiția este însă o forță necesară și binefăcătoare atunci când se echilibrează cu libertatea și inovația. Găsirea acestui just echilibru a fost secretul marilor culturi în epocile lor de înflorire.”¹¹⁵

Continuându-și explicațiile sociologice ale modului de manifestare socială a tradiției culturale, T. Vianu stabilește o corelație necesară între tradiție și mărimea grupului social, inspirată de lectura tratatului de *Sociologie* al gânditorului german G. Simmel. Astfel, cugetătorul nostru formulează *legea*, de mare valoare teoretică, potrivit căreia „raportul dintre importanța tradiției și cantitatea grupului social este invers proporțional. Cu cât grupul social este mai mic, cu atât influența tradiției este mai puternică. Cu cât grupul social este mai întins, cu atât influența tradiției este mai slabă.”¹¹⁶

O asemenea lege este verificată prin exemple edificatoare: în cadrul familiei, de pildă, care este cel mai restrâns grup social, tradiția are o importanță incontestabil mai mare decât în grupurile mai largi. De asemenea, satul are tradiții mai puternice decât orașul. Aristocrația se menține pe un fond de tradiții perpetue. Cu cât o societate dispune de o varietate mai mare de grupuri mici, cu atât se conservă tradiția la nivel microsocial, dar se și înlesnește, la nivelul ansamblului social, pătrunderea noutăților (deoarece într-un „cerc social extins”, confruntarea mai multor tradiții duce la slăbirea forței lor).

T. Vianu are meritul de a fi sesizat că determinarea cantitativă a grupului social are consecințe și asupra formelor materiale ale culturii. Astfel, în istoria economiei, trecerea de la troc la comerțul modern s-a datorat *extinderii grupului social*,

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 253.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 254.

care a făcut necesară o producție mai mare, satisfăcută prin înlocuirea treptată a muncii manuale cu munca mașinistă, ce a deschis drumul dezvoltării diferitelor industrii. Același fenomen, de dependență a aspectelor culturale de factorul cantitativ, îl remarcă gânditorul și în cazul valorilor politice, etice, teoretice, estetice, religioase.

Urmând firul analizelor sale, purtate pe terenul unor semnificative corelații dialectice, Vianu este îndreptățit să concluzioneze că valorile dintr-un domeniu al culturii au influență de netăgăduit asupra celorlalte domenii. Bunăoară, cercetările biologice ale lui Darwin, ne exemplifică autorul, au produs etica lui Fr. Nietzsche, iar, în literatură, au ocazionat naturalismul.

Din cercetarea și constatarea strânsei dependențe a felurilor manifestări ale culturii, el a ajuns să formuleze o nouă și prețioasă lege sociologică – „*legea acțiunii reciproce a valorilor*”, al cărei conținut științific își păstrează și astăzi viabilitatea. De fapt, interpretarea culturii ca un fenomen unitar și sublinierea a ceea ce gânditorul a numit „*legătura funcțională dintre diferitele ei manifestări*” reprezintă concepția de bază în funcție de care și-a elaborat toate reflecțiile sale pe tema culturii.

T. Vianu s-a individualizat în filozofia și sociologia culturii românești din perioada interbelică prin fundamentarea explicită a *teoriei activiste asupra culturii*, existentă *in nuce* la C. Rădulescu-Motru. Autorul a depășit, astfel, punctele de vedere, conflictul dintre ceea ce numea el „*concepția analogică, universalistă și raționalistă a culturii*” și „*concepția istorică și pluralistă*”, care au evoluat într-o strânsă legătură pe terenul înțelegerii și definirii culturii.

Dacă cea dintâi – observa T. Vianu – a scos în relief ideea de activitate, ideea unei naturi ale cărei posibilități le dezvoltă cultura și a unei valori care conduce opera culturală, subliniind îndeosebi ideea de natură (cum au procedat, de exemplu, Rousseau și Condorcet), *concepția istoristă*, în schimb, a pus „în

lumină independența culturilor, diferențiate după sistemul lor propriu de valori, accentuând mai cu seamă ideea de *valoare*” (ca în cazul lui Herder și Nietzsche, care au definit cultura în contrast cu natura).

În cadrul noii concepții, activiste, pe care o elaborează, sistematic, T. Vianu, „adevărata cultură” – scria gânditorul – nu mai apare ca o conformare la natură, nici ca opoziție a ei, ci ca o întregire și umanizare a ei”. Și, mai departe, autorul considera că „pare a răspunde mai bine și caracterului de intensivă producție al vremii noastre. Ea este menită apoi să anuleze dizolvantul sentiment al crizei culturii moderne, orientând puterile sufletești, nu către aprofundarea propriei noastre originalități istorice, care fiind teoreticește imposibilă, ne sugerează iluzia primejdioasă că vremii noastre îi lipsește orice menire originală, ci către creație și rodnică afirmație umană.”¹¹⁷

*
* *

Definirea conceptelor de cultură și civilizație în gândirea sociologică românească interbelică a fost însoțită, în cazul unor autori, și de precizarea raporturilor dintre acestea. În genere, putem desprinde, din multitudinea de idei și teorii axate pe studierea problematicii raportului dintre cultură și civilizație, următoarele categorii predominante: 1) teorii care propagau ideea existenței unei *deosebiri* între termenii menționați; 2) teorii care introduceau o separație arbitrară între cultură și civilizație, prezentându-le fie prin *opoziție*, fie prin raporturi de excludere reciprocă; 3) teorii care subliniau, în măsuri diferite, relația dialectică dintre cultură și civilizație, elementele lor unitare și distinctive, oferind modele explicative mai mult sau mai puțin adecvate relațiilor dintre acestea.

¹¹⁷ T. Vianu, *Istorism și raționalism*, București, Tiparul universitar, 1938, p. 63-64.

Dintre gânditorii români, care au acordat o atenție specială problemei raportului cultură-civilizație, enumerăm pe C. Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu, Ion Petrovici, L. Blaga, T. Vianu, E. Lovinescu, Nicolae Bagdasar, Simion Mehedinți ș.a. Caracteristic pentru toți acești gânditori, cu excepția lui Rădulescu-Motru (în prima fază a concepției sale) și a lui L. Blaga (care a insistat asupra elementelor distinctive), este sublinierea legăturilor dintre cultură și civilizație, denunțarea teoriilor care instituiau o relație rigidă de opoziție între cele două noțiuni.

Concepția lui C. Rădulescu-Motru în această chestiune prezintă două momente esențiale și distincte. Astfel, dacă la începutul sec. al XX-lea, pornind de la analiza rezultatelor concrete ale modernizării României sau a altor societăți slab dezvoltate, el caracteriza cultura prin contrast cu civilizația, ulterior, în cadrul concepției despre vocație, a renunțat la o asemenea viziune, mergând chiar până la dezavuarea și criticarea fără cruțare a teoriilor care propagau ideea antagonismului dintre termenii aflați în discuție.

De subliniat că gânditorul s-a situat în total dezacord cu punctele de vedere emise de Spengler, Keyserling, Berdiaev ș.a., care identificau cultura cu viața, cu progresul pe calea originalității și civilizația cu declinul spiritualității și sterilitatea (ipoteze care îi determinau să elogieze cultura și, implicit, să condamne civilizația). Constantin Rădulescu-Motru încearcă să dea conceptelor o definiție riguroasă, iar, pentru aceasta, se sprijină pe cercetarea problemei raportului dintre *tradiție* și *inovație*.

După opinia sa, în producerea unei opere culturale se întâlnesc doi factori de muncă: unul, „personal, inventiv”, care joacă un mare rol în artă, și, altul, „colectiv, tradițional”, care are un rol major în știință și tehnică, în instituțiile juridice și religioase. Ambii factori sunt prezenți în toate ramurile culturii, iar deosebirea dintre ei este aparentă, în realitate ei coexistând în orice creație, formând un tot unitar și dinamic: „unul fără altul n-ar duce la producțiunea unei opere de cultură. Factorul tradițional

are nevoie de factorul personal pentru ca să intre în sufletul producătorului și să fie utilizat”. În accepția lui C. Rădulescu-Motru, tradiția înseamnă „fondul pe care inventatorul îl găsește acumulat de experiența trecută”.

Așadar, pentru a proba inconsistența teoriei antagonismului – care avea destui adepți, mai ales în filozofia și sociologia germană – gânditorul român aduce ca principal argument unitatea care există între tradiție și inovație, subliniind: „Nu este nici o operă culturală, care să poată fi atribuită exclusiv tradiției sau exclusiv invenției. Cel mult sunt opere în care invenția, sau tradiția, să fie, una sau alta, mai caracteristică.”¹¹⁸

După asemenea nuanțări și clarificări preliminare, C. Rădulescu-Motru ajunge să explice și fondul teoriei antagonismului, clădit, după opinia sa, pe două erori principale: a) separarea abuzivă a elementului inventiv de cel tradițional, a operelor de invenție de cele tradiționale, neacceptată din capul locului de gânditorul român; b) afirmația că, atunci când domină invenția, avem epoci de cultură propriu-zisă, iar, când aceasta este redusă, ne aflăm în perioada de civilizație. Soluția filozofului român, oferită în replică la ceea ce susținea, în esență, teoria spengleriană, consta în ideea că *starea normală* în dezvoltarea popoarelor ar fi civilizația, deoarece constituie „fondul permanent pe care se ridică în mod vremelnic epocile de cultură”, „averea colectivă a omenirii”, care „merge încet, dar sigur, într-o continuă ascensiune”. De notat că gânditorul a situat cultura, sub aspectul genetic, în urma civilizației, păstrând ideea de succesiune, dar în ordinea inversă celei prezentate de Spengler.

Pentru C. Rădulescu-Motru, civilizația precedă cultura în sensul că, la începuturile istoriei sale, omul a produs mai întâi instrumentele materiale prin intermediul cărora și-a creat propriul său mediu de viață, trebuințele spirituale venind ulterior. Este de remarcat și faptul că evidențierea semnificațiilor pozitive ale

¹¹⁸ C. Rădulescu-Motru, *Vocația. Factor hotărâtor în cultura popoarelor*, București, Casa Școalelor, 1932, ediție definitivă, p. 67 și 68.

civilizației nu se conjugă, la el, cu o atitudine de depreciere a culturii, exprimând, în diverse contexte, și posibilitatea ființării simultane a culturii și civilizației, coexistența lor funcțională, scopul comun (menționând cazul societăților avansate). Sensul și țelul raționamentului lui Motru este acela de a acredita ideea că civilizația reprezintă cadrul necesar dezvoltării culturii, iar aceasta din urmă are o funcție socializatoare, civilizatorică. În felul acesta, cultura și civilizația, precum tradiția și inovația, se prezintă ca un sistem unitar și dinamic.

Spre deosebire de frunțașii ideologiei gândiriste (N. Crainic, N. Roșu ș.a.), care și-au însușit argumentele care au stat la baza concepțiilor lui Spengler, Berdiaev, Maritain, Massis ș.a., pentru a justifica teza opoziției dintre cultură și civilizație, cu toate consecințele ce decurg de aci, C. Rădulescu-Motru le-a aplicat acestora o critică virulentă. Referindu-se, în *Vocația. Factor hotărâtor în cultura popoarelor*, la teoriile lui Chamberlain și Spengler, Keyserling și Berdiaev, cugetătorul nostru nu s-a abținut să facă o remarcă ironică, spunând că aceștia, cu toată că nu și-au precizat termenii, nu au ezitat să discute și să adopte o teorie. Nici unul dintre ei nu a fost în stare – relevă, mai departe, C. Rădulescu-Motru – să lămurească ce anume face ca „opera de cultură” să se deosebească de „alta civilizată”, „care e originea superbă a uneia și originea umilă a celeilalte”, pentru a justifica antagonismul lor.

Respingând ideea opoziției dintre cultură și civilizație, în mod expres poziția adoptată de C. Rădulescu-Motru în lucrarea sa din 1904 (*Cultura română și politicianismul*), unde afirma că bunurile materiale ale civilizației de împrumut poartă amprenta deprecierei valorice (mai cu seamă în cazul decalajelor dintre societăți), Eugen Lovinescu, un alt sociolog de seamă al culturii și un critic literar de anvergură, a scos în evidență – într-un cadru analitic mai nuanțat – un adevăr incontestabil: „Drumul de la cultură la civilizație nu e ireversibil; devenind condițiile vieții noastre, aceste bunuri materiale intră în deprinderi și se prefac cu timpul, prin adaptare la unitatea noastră

temperamentală, în valori sufletești; cu alte cuvinte, civilizația se transformă în cultură [...]”¹¹⁹.

În concepția aceluiași gânditor, „civilizația reprezintă totalitatea condițiilor materiale în care trăim: lumină electrică, șină de cale ferată, sârmă de telegraf, poliție, constituție, regim juridic, regim economic, instrucție obligatorie, vot universal și deci regim politic etc., pe când cultura reprezintă totalitatea bunurilor sufletești, fie ele forțe morale și religioase, produse ale veacurilor trecute, fie deprinderi sufletești dobândite mai de curând”¹²⁰. Eugen Lovinescu a sesizat distincția dintre H. St. Chamberlain, care făcea din cultură și civilizație forme apropiate sau chiar simultane, și O. Spengler, care le prezenta, în mod fatal, ca fiind succesive (distincție conștientizată, mai târziu, și de L. Blaga), și a dezvăluit similitudinea dintre concepția lui C. Rădulescu-Motru (expusă la începutul sec. al XX-lea) și cea a filozofului german H. St. Chamberlain, în această problemă.

Exprimându-și dezacordul cu ideea opoziției dintre cultură și civilizație, prof. univ. dr. Ion Petrovici – apreciat drept unul dintre reprezentanții de seamă ai școlii maioreștiene, care a avut șansa de a fi invitat, în 1932, la Sorbona pentru a conferenția pe teme filozofice - considera sorgintea acestuia în faptul neînțelegerii corecte a termenilor. Pentru gânditorul român, „Civilizația este un fel de expansiune exterioară a culturii, un fel de completare și de încoronare a ei”¹²¹. Reliefând, spre deosebire de alți analiști ai problemei, și *aspectele spirituale ale civilizației*, autorul găsește de cuviință că tocmai neglijarea lor i-a îndreptățit pe unii teoreticieni să afirme relația de opoziție.

¹¹⁹ E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, Ediție, studiu introductiv și note de Z. Ornea, București, Editura Științifică, 1972 (prima ediție: 1924, vol. I; 1925, vol. II și III), p. 371.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ I. Petrovici, *Deasupra zbuciumului*, București, 1932, p. 201.

Ca și alți sociologi români, Ion Petrovici are meritul de a fi arătat că civilizația și cultura se presupun reciproc: „Progresele tehnice n-ar fi fost cu puțință fără dezvoltarea științei teoretice care le-a stat la temelie. Dar trebuie să recunoaștem că și progresele tehnice pot la rândul lor să ajute la promovarea dezvoltării intelectuale pe toate tărâmurile.”¹²² Astfel, precizează și exemplifică profesorul universitar I. Petrovici, laboratoarele, care sunt rodul civilizației, determină progresele științei; tiparul, de asemenea, facilitează răspândirea cunoștințelor și formarea curentelor de opinie.

Concluzia sa, anume că civilizația și cultura reprezintă „mai degrabă un tot, un întreg, condiționându-și reciproc progresul”, ne pune în fața unui punct de vedere echilibrat, străin de excesele de pe piața spirituală europeană, și a unui gânditor cumpănit, care a probat o înțelegere corectă a problemei.

O manieră relativ asemănătoare de abordare a raportului dintre cultură și civilizație întâlnim și la Nicolae Bagdasar. În optica sa, cultura echivalează cu „suma valorilor ideale, totalitatea unitară a bunurilor spirituale privite în valabilitatea lor autonomă”, iar civilizația presupune „adaptarea acestor valori la nevoile practice ale omului, utilizarea lor economică pentru realizarea unei vieți materiale tihnite. De aceea, cultura trebuie socotită ca un scop, iar civilizația ca un mijloc.”¹²³ Până la urmă, el ajunge să subscrie, în definirea conceptelor, la părerea germanului I. Cohn, după care „civilizația este o noțiune externă”, iar „cultura, o noțiune internă”; cea dintâi este „corpul, căruia cultura îi creează sufletul”. Asemenea înțelegere, proprie, de altfel, teoreticienilor germani ai culturii, a fost împărtășită, cum am văzut, în epocă, de C. Rădulescu-Motru și de alți gânditori români.

¹²² *Ibidem*, p. 203.

¹²³ N. Bagdasar, *Din problemele culturii europene*, București, Societatea Română de Filozofie, 1931, p. 34—35.

Mărturisind că nu vede nici o rațiune în atitudinea polemică față de civilizație, Tudor Vianu afirmă categoric într-o lucrare publicată în anul 1944: „Civilizația nu este de fapt decât o cultură definită prin sfera ei, o cultură socială parțială din punctul de vedere al unei singure valori, și anume din punctul de vedere al valorii tehnico-economice. O țară în care admirăm civilizația este una care a produs numeroase bunuri tehnice și economice [...]”¹²⁴. Civilizația ar fi, deci, o cultură afectată exclusiv scopurilor tehnico-economice. Autorul mărturisește că nu înțelege atitudinea polemică față de civilizație și precizează, în contrast cu partizanii ideii de opoziție: „*Civilizația nu este o entitate care s-ar opune culturii, este numai unul dintre aspectele ei. Nu trebuie să dorim distrugerea civilizației, pentru a obține cultura; trebuie cel mult să dorim completarea ei...*”¹²⁵ (subl. ns.).

Fără a institui o opoziție profundă între cultură și civilizație, cum a fost, pe nedrept, suspectat¹²⁶, Lucian Blaga, întrebunțând expresii specifice sistemului său filozofic, a evidențiat, pe de o parte, liantul acestora („pecetea stilistică”), iar, pe de altă parte, elementul de diferențiere în plan ontologic: „Cultura răspunde existenței umane întru mister și revelare, iar civilizația răspunde existenței întru autoconservare și securitate.”¹²⁷ Prima înglobează creațiile spirituale; cea de a doua este identificată cu creațiile materiale, teză de largă circulație în epocă. Filozoful clujean a adoptat, în esență, o critică lipsită de menajamente la adresa concepției spengleriene, din al cărei angrenaj nu a îmbrățișat decât o unică „sugestie în adevăr fertilă și susceptibilă de a fi

¹²⁴ T. Vianu, *Filozofia culturii*, București, Editura „Publicom”, 1944, p. 28.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 29.

¹²⁶ Vezi argumentele lui I. M. Popescu, *O perspectivă românească asupra teoriei culturii și valorilor (Bazele teoriei culturii și valorilor în sistemul lui Lucian Blaga)*, București, Editura Eminescu, 1980, partea a treia, paragraful 6.

¹²⁷ L. Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, București, 1937, p. 110.

dezvoltată”, după cum se exprima autorul, indicând pe „aceea cu privire la viziunea spațială specifică unei anume culturi”¹²⁸.

Personalitate reprezentativă a științei geografice românești, Simion Mehedinți s-a afirmat și ca teoretician al culturii, unele dintre coordonatele teoriei sale în acest domeniu semănând, neîndoielnic, cu liniamentele concepției elaborată de C. Rădulescu-Motru. Și unul, și altul au înțeles cultura ca rezultat al evoluției istorice, prin care omul se integrează în mediul social, trăsăturile ei de bază fiind originalitatea și incomunicabilitatea („adevărata originalitate a unui popor – nota S. Mehedinți –, se poate afla mai mult în cultura decât în civilizația sa”)¹²⁹. În schimb, civilizația, vizând forma externă a vieții, poate fi împrumutată, individual și social, de la o zonă geografică la alta.

Nici Eugen Lovinescu nu a tăgăduit posibilitatea circulației bunurilor civilizatorii, fiind conștient de faptul că nu există grupuri sociale izolate și, prin urmare, nici civilizații ermetice. De asemenea, și C. Rădulescu-Motru a acceptat, cum s-a mai spus, ideea circulației teritoriale a civilizației, pe calea imitației, dar a refuzat să creadă că, prin preluarea mecanică a formelor externe ale civilizației de către un popor aflat la începuturile dezvoltării sale, se poate înălța în vreun fel nivelul său moral și intelectual.

Similitudini între gândirea lui S. Mehedinți și cea a lui C. Rădulescu-Motru există și în privința modului în care înțeleg formele culturii sau ale civilizației, excepție făcând doar denumițiunile termenilor. Vestitul geograf deosebea, astfel, ca și colegul său de generație și idei, *civilizația numită „organică”* (când „omul scoate din mediul său fizic toate armele de luptă pentru a-l domina”) *de civilizația „anorganică”* (când „părăsind echilibrul cu mediul regional omul împrumută

¹²⁸ Idem, *Ființa istorică*, Cluj-Napoca, Editura Dacia. 1977, p. 208.

¹²⁹ S. Mehedinți, *Coordonate etnografice. Civilizație și cultură*, București, Cultura Națională, 1930, p. 65.

elemente de civilizație străină, pe care nu le poate mânui și nici posedea când trebuința cere”); *cultura „organică”* (prezentă la popoarele al căror progres se sprijină pe tradițiile etnice) de *cultura „neorganică”* (existentă la popoarele ce absorb „în chip brusc idei străine, care turbură vechiul echilibru, fără să-l poată înlocui cu altul nou”).¹³⁰

Definițiile elaborate și accepțiile date de S. Mehedinți, ca, de altfel, și ale altor gânditori din perioada interbelică, au stat, în bună parte, sub semnul influențelor contaminante ale ideologiei „formelor fără fond”, fiind valorificate, totodată, și rezultatele unor cercetări apărute în literatura de specialitate de peste hotare.

Deși a redus civilizația la „numărul, calitatea și originalitatea” uneltelor, fiind de natură materială, iar cultura la „numărul, calitatea și originalitatea” produselor spirituale, fiind de natură sufletească, S. Mehedinți nu le-a examinat prin opoziție, ci a subliniat deosebirea (discutabilă) dintre ele (întemeiată pe „durata” – cultura e eternă, pe când civilizația, fiind materială, e supusă schimbării și dispariției – și „efectele” lor sociale). Autorul, spre deosebire de înțelesul oferit de C. Rădulescu-Motru în prima fază a activității, a semnalat și susținut explicit posibilitatea coexistenței culturii și civilizației: „pe toate treptele dezvoltării omenеști alături de un quantum de civilizație, găsim și un quantum corelativ de cultură”.¹³¹ Corelația nu implică, automat, proporționalitatea, simetria între cultură și civilizație sau între ramurile lor, căci, „poate fi cineva foarte civilizat, dar aproape lipsit de cultură, ori invers: o stare de civilizație modestă se poate asocia cu o foarte bogată cultură”.¹³² Sunt judecați care, împreună cu ideile expuse anterior, ne dezvăluie un spirit realist, preocupat de o clară și riguroasă delimitare a conceptelor, de fundamentarea pedagogică a noțiunilor cu care operează.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 67-68.

⁸³ *Ibidem*, p. 56.

¹³² *Ibidem*, p. 60.

Dezbaterea problemei raportului cultură-civilizație a deschis și drumul unor ample confruntări teoretice pe tema „crizei” culturii, asupra căreia ne vom opri în continuare.

3. Concepții și soluții românești privind problema crizei culturii moderne

Conceptul de criză și analiza fenomenului ca atare au o vechime apreciabilă în gândirea românească și cu contribuții însemnate din partea unor autori. Astfel, putem semnala, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, apariția, la București, a studiului *La crise* (1870), semnat de Mihai Anagnosti. Tot în această perioadă, a mai publicat I. G. Bibicescu lucrarea *Cercetări asupra crizei și cauzelor ei* (1885). La începutul veacului al XX-lea, Masim Ion Leuș se va ocupa de *Criza agricolă și mijloacele de a o îndrepta* (1901), Spiru Haret de *Criza bisericească* (1912), Vintilă I. Brătianu de *Crize de stat, 1901-1907-1913* (1913) ș.a.m.d.

Termenul de criză a primit mai multe accepții de-a lungul timpului (în funcție de domeniile și natura problemelor abordate), fiind întrebuințat, cu conotațiile specifice, în diferite discipline de studiu. Pe terenul sociologiei și filozofiei (cele două perspective se întrepătrund și contaminatează reciproc), termenul s-a impus către sfârșitul secolului al XIX-lea. O dezvoltare de amploare a înregistrat, însă, după Primul Război Mondial, când se află în centrul dezbaterilor de teoria și filozofia culturii. Majoritatea gânditorilor din epoca interbelică a caracterizat fenomenul social de criză a culturii, punând în evidență lipsa de unitate, de ordine a acesteia din urmă – generată de tendințe și idei, principii contradictorii, de raporturi antagonice între elementele componente; absența sau denaturarea perspectivei de creație; devalorizarea sau incompatibilitatea anumitor valori; epuizarea resurselor creatoare etc.

În linii generale, criza culturii este înțeleasă în spiritualitatea românească ca o stare de impas ori de declin, cu caracter acut și temporar. Diverși gânditori se ocupă în mod special de anumite forme particulare de manifestare a crizei culturii. Astfel, se studiază criza morală (D. Gusti, P. Andrei, P. P. Negulescu, P. Comarnescu ș.a.), criza științei (C. Rădulescu-Motru, M. Florian, H. Rosenberg ș.a.), criza valorilor (T. Vianu, N. Bagdasar, D. D. Roșca, M. Ralea, P. Pandrea ș.a.), criza economică (V. Madgearu, L. Pătrășcanu, G. Mladenatz, C-tin Răducanu, V. Brătianu ș.a.).

După Primul Război Mondial se conturează, tot mai clar, un curent de neîncredere în viitorul umanității și în capacitatea oamenilor de a-și decide soarta. Unii autori abordează deschis o atitudine sceptică și pesimistă în legătură cu posibilitățile de dezvoltare, în viitor, a culturii și civilizației umane. Problema crizei culturii apare în acest cadru deosebit de complex, motiv pentru care ea trebuie înțeleasă și ca o *criză de perspectivă istorică realistă*, de ideal social-uman constructiv.

Dificultatea rezolvării practice a multiplelor contradicții disfuncționale ale comunității europene s-a reflectat și în planul dezbaterilor spirituale, care au avut un ecou fără precedent pe terenul sociologiei și filozofiei culturii. Această din urmă disciplină dobândește „un pronunțat caracter de critică socială”, scoțând la iveală „două atitudini fundamentale: una care manifestă încredere în progresul omenirii, alta pesimistă și paseistă”¹³³. Dacă, în viziunea unor autori, diagnosticul relevant pentru cultura modernă este acela că traversează o fază critică, obiectivă și vremelnică, a existenței sale, în optica altora, diagnoza avansată este aceea a unei culturi aflată într-un declin iremediabil, care îi va aduce un sfârșit ineluctabil.

Spre deosebire de anumiți reprezentanți ai unor ideologii virulente ale vremii, cum au fost, de pildă, trăirismul și

¹³³ N. Gogoneață, *Tendențe și orientări în filozofia interbelică*, în *Istoria filozofiei românești*, vol. II (1900-1944, partea I), București, Editura Academiei, 1980, p. 246.

gândirismul, care subestima unele valori ale culturii progresiste sau le tratau într-o notă de scepticism, cugetători lucizi, precum D. Gusti, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, S. Mehedinți, P. Andrei, M. Florian, N. Bagdasar, Al. Popescu, M. Ralea, T. Vianu, D. D. Roșea, ș.a., au apărat știința și cultura, rațiunea și valorile autentice, militând de la catedră sau în publicistica vremii, de pe poziții realist-raționaliste, umaniste și optimist-istorice.

Așa, de exemplu, N. Bagdasar aprecia drept firească situația de criză a culturii contemporane, făcând parte integrantă din însăși evoluția ei și o definea prin contradicția dintre domeniile constituente ale culturii, prin conflictul permanent dintre valori și lupta dintre științele mai noi și cele mai vechi, prin calitatea inferioară a produselor spirituale. „Ea se înfățișează în primul rând ca o disproporție între dezvoltarea uriașă pe care au luat-o științele de toate gradele și dezvoltarea mai lentă pe care au urmat-o celelalte activități spirituale.” Dar, N. Bagdasar a originat-o exclusiv într-un factor general: „natura omenească însăși. Căci, ființă empirică, omul nu poate intra, deodată, printr-un singur efort, în posesiunea tuturor bunurilor spirituale absolute, ci este sortit să le cunoască încetul cu încetul, printr-o muncă încordată și susținută”. Astfel, gânditorul demonstrează un crez optimist, neavând nici o îndoială că, în fond, „criza în care ne aflăm va fi biruită și că marea epocă a culturii moderne nu se află la capătul dezvoltării ei”¹³⁴. Atitudinea sa optimistă se întemeia pe ideea – formulată în contrast cu teoria spengleriană – că fenomenele de criză spirituală nu sunt semne de decadentă a culturii, ci indicii ale necesității de a descoperi noi domenii spirituale, ale realizării unor noi sinteze culturale.

Într-o vastă cercetare, materializată în lucrarea, semnificativ intitulată *Destinul omenirii* (vol. I–IV, 1938–1946; vol. V, postum, 1971), P. P. Negulescu constată nelișiștea

¹³⁴ N. Bagdasar, *Din problemele culturii europene*, București, Societatea Română de Filozofie, 1931, p. 73—77.

și îngrijorarea sădite în sufletul oamenilor de evenimentele anilor interbelici, analizează aspectele psihologice și etice ale crizei, factorii progresului și teoriile despre progres, tezele rasiste etc., îndoindu-se că tabloul întunecat al noului ev mediu, zugrăvit de scriitorul german Ludwig Bauer, va putea fi realizat, ca-și „despotismul odios”, regim ce ar favoriza evul descris de autorul menționat¹³⁵.

Optând pentru o soluție care viza „Calea evoluției”, gânditorul nostru este înclinat să creadă „că o reformă a oamenilor e poate mai necesară și mai urgentă, astăzi, decât o reformă a instituțiilor”¹³⁶. Concluzia sa izvoră din convingerea că egoismul uman (individual și colectiv) este „dușmanul de căpetenie” al înaintării omenirii, nereușind a se sustrage – după cum apreciază anumiți exegeți ai operei sale – soluțiilor de factură psihologică, idealistă.

Examinând, totodată, pe lângă aspectul economic al crizei (unde subscrie la explicația dată de K. Marx) și pe cel al civilizației („cel mai tulburător din toate”), Negulescu critică fără rezerve pesimismul și ideea de decadență întâlnite în lucrările lui J. T. Rousseau, Arthur Schopenhauer, Fr. Nietzsche, respinge întemeiat atacurile lansate la adresa ideii de progres de neotomistul J. Maritain și de O. Spengler. În acest context, filozoful dezvăluie misticismul scrierilor lui Nikolai Bardiaev și Rene Guénon (acesta justifică declinul culturii prin părăsirea tradiției spiritualiste a Orientului de către Occident, ieșirea din impas căutând-o într-un nou ciclu al istoriei). De asemenea, este împotriva lui H. Massis (solicita întoarcerea la catolicism ca soluție a ieșirii din criză) și Julien Benda (care învinuia intelectualitatea de decadență a culturii).

Titularul primului curs de filozofia culturii – predat în învățământul superior românesc, începând cu anul 1929, la Facultatea de filozofie și litere din București –, profesorul Tudor

¹³⁵ P. P. Negulescu, *Destinul omenirii*, vol. II, București, 1939, p. 121—122.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 157.

Vianu, releva faptul că problematica culturii era „mai actuală decât oricând” în momentul istoric respectiv. El dădea o replică fermă celor care vedeau în procesul de diferențiere a valorilor cauza crizei culturii moderne, susținând că, dimpotrivă, „diferențierea modernă a valorilor este o condiție esențială a progresului cultural”, că întoarcerea la „cultura centrată” (pe o anumită constelație valorică) nu-și are rostul, oferind ca motiv visul prometeic al omului, setea sa de cultură și capacitatea de a-și însuși toate ramurile creației spirituale, de a depăși orizontul mărginit al specialității lui.

În același timp, T. Vianu a combătut teza lui Berdiaev, Maritain și Massis care solicitau restaurarea integrală a principiilor originare ale culturii occidentale (greco-latine și catoliciste), prevestind, deci, un nou ev mediu al omenirii, o nouă cultură ecumenică, având ca temei valoric autoritatea bisericii și a religiei. Profesorul Vianu și-a construit punctul său de vedere, bazându-se pe argumentele concepției determinist-sociale, după care procesele istoriei sunt ireversibile și presupun o acumulare continuă de valori, un proces spiritual permanent. De aceea, pentru autorul „activismului cultural” întoarcerea la secolele anterioare echivalează cu renunțarea la valorile create, ceea ce înseamnă un „lucru cu neputință”¹³⁷.

Încercând să descifreze cauzele care au determinat criza culturii moderne și perspectivele de evoluție a acesteia din urmă, un alt filozof român, ce a manifestat un interes constant pentru o asemenea problemă, căreia i-a consacrat spații întinse din opera sa, C. Rădulescu-Motru, socotea că la baza crizei culturii – fenomen recunoscut ca fiind general în Europa, inclusiv în România, s-ar afla lupta dintre *personalismul anarhic* și *personalismul energetic*.

În concepția sa, dominată de interpretarea pe care o dă rolului muncii individuale și colective, personalității umane în dezvoltarea structurilor naționale după desăvârșirea unității

¹³⁷ T. Vianu, *Filozofia culturii*, București, 1944, cap. IV, p. 40-48.

statului român (1 Decembrie 1918), personalismul anarhic se întemeiază pe imitație, superficialitate, impostură și ignoranță. „Poporul, în care tronează acest personalism – menționa gânditorul - este plin de reformatori, adică de imitatori de tot ce se vede la străini. Tradiția, în el nu se respectă, și nici competența profesională. Un singur cult este la el în floare: cultul incompetenței”¹³⁸. În locul personalismului anarhic, repudiat de gânditorul nostru, este preconizat un „personalism energetic”, „făurit la școala muncii”, fundamentat pe activitatea creatoare, disciplinată, pe calculul rațional și creație originală.

Detășându-se de tonul pesimist al concluziilor lui O. Spengler și H. Keyserling, potrivit cărora modificarea bazei culturii europene aducea după sine un sfârșit inexorabil, C. Rădulescu-Motru aprecia, dimpotrivă, că ea semnifica „renașterea pentru o viață nouă”¹³⁹, deși o acuza, în spiritul lor, și împreună cu alți gânditori români, de intelectualism unilateral. În concepția autorului „personalismului energetic” – formată prin cercetarea aprofundată a evoluției realităților naționale din diverse țări și a legilor de dezvoltare ale culturii continentului nostru – tipul culturii viitoare va fi muncitorul calificat în toate compartimentele de activitate profesională. „Europa de ieri – remarcă filozoful român – avea o cultură sprijinită pe o personalitate foarte îngustă. Cultura de mâine a Europei se va sprijini pe o conștiință mai largă și mai adâncă a persoanei omenești”¹⁴⁰.

Analiza întreprinsă de C. Rădulescu-Motru nu mergea la întreg fondul problemelor, ca, de altfel, și interpretările altor gânditori români (N. Bagdasar, P. P. Negulescu ș.a.) sau străini (G. Simmel, A. Liebert, J. Benda ș.a.). Toți aceștia au căutat,

¹³⁸ C. Rădulescu-Motru, *Personalismul energetic*, București, 1927, p. 205.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 214.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 216. Despre teoria sociologică a vocației și semnificațiile personalismului energetic, a se vedea pe larg: Dumitru Otovescu, *Cultură, personalitate, vocație în concepția lui C. Rădulescu-Motru*, Craiova, Scrisul Românesc, 2016.

de pe poziții teoretico-filozofice și ideologice diferite, cauzele crizei culturii dincolo de fundamentul precar ori contradictoriu al vieții economice, sociale și politice. Unii gânditori au mers până acolo încât au ajuns să vadă în cultura greco-romană sau medievală modelul ce trebuia să-l urmeze cultura europeană, din prima jumătate a secolului al XX-lea.

Deși încrezători în destinele culturii europene, în progresul civilizației umane, gânditorii români analizați nu au făcut o examinare completă și de profunzime a problemei crizei culturii, optând pentru soluții care, deși semnificative sub raport teoretic, spiritual, iar, întrucâtva și aplicativ, nu vizau schimbări ușor de concretizat în viața social-politică și culturală. Așa, de exemplu, C. Rădulescu-Motru înțelegea criza culturii drept un „accident de creștere” și propunea ca soluții idealuri de lungă durată sau greu de operaționalizat în condițiile noastre sociale, cum ar fi o altă organizare a procesului muncii, a creației, a personalității – în 1927, iar, mai târziu, în 1936, o altă spiritualitate – *românismul*.

Acest concept, prea puțin vehiculat în epocă, fără riscul exagerărilor naționaliste, are, la C. Rădulescu-Motru, o bază axiologică, fiind un model teoretic și un țel ideal de dezvoltare social-culturală, care semnifică aspirația autorului de-a exprima un punct de vedere specific românului, de a face din România, prin cultura sa, o națiune liberă, respectată în rândul țărilor avansate din Europa. În accepția sa, noua cultură va trebui să fie rodul personalităților energetice, al oamenilor de „vocație” și va avea drept trăsături dominante o sferă considerabil mai mare și un conținut mai bogat.

Cu toate că au sesizat multiple aspecte și consecințe sociale reale ale crizei culturii, gânditorii menționați mai sus s-au păstrat, în privința explicării cauzelor, pe un tărâm preponderent filozofic, moral și psihologic, de tratare a problemei, explicând-o printr-o seamă de carențe intelectuale, neajunsuri de formare a personalității umane, lipsă de „ordine spirituală” sau dezechilibre

sufletești. P. P. Negulescu, de pildă, o explica prin egoism, iar soluția sa viza, în consecință, îmbunătățirea naturii omului, crearea mentalității altruiste. În mod similar, N. Bagdasar credea că natura umană era de vină, întrucât omul era incapabil să asimileze, dintr-o dată, toate valorile spirituale. T. Vianu punea criza culturii pe seama izolării și conflictului valorilor, a faptului că oamenii „trăiesc cu exclusivitate unele valori”, soluția întrevăzută de el fiind „resolidarizarea” valorilor (economice și teoretice, artistice și morale, religioase și științifice, morale și politice) într-o unitate sufletească. C. Rădulescu-Motru căuta factorul cauzal „pe planul spiritual” și îl identifica cu absența credinței unanime „într-o ordine superioară de adevăr, frumos și bun suprem”, cu sterilitatea personalismului anarhic. De aceea, va preconiza o nouă „ordine spirituală”, un personalism energetic (adică un om producător și nu imitator de valori culturale), o fructificare a potențialului creator al vocațiilor autohtone.

Pentru gânditorii care au îmbrățișat argumentele ideologice și teoretice ale materialismului dialectic și istoric, criza culturii nu era altceva decât efectul intensificării crizei unei anumite formațiuni social-economice, cea burgheză, și avea ca substrat viața sa materială. În analiza pe care o făcea societății capitaliste interbelice, Ilie Cristea arată, pe bază de simple afirmații, fără argumente sociologice, că nu este vorba de o simplă criză în interiorul acesteia, ci de însăși criza sistemului – apreciind-o, comparativ cu cele precedente, drept „generală și mult mai aspră”, fiind o „criză gravă de structură”¹⁴¹ „Criza economică urmată de cea politică – reliefa autorul marxist – a scos la iveală toate antagonismele latente”. „Suntem pe pragul dintre două lumi, când atâtea puteri aparente se năruie și atâtea forțe latente țănesc din adâncuri” (...)¹⁴².

¹⁴¹ Ilie Cristea, *Articole(1923-1936)*, lucrare apărută sub îngrijirea lui Titu Georgescu, București, Editura Politică, 1961, p. 90 și 91.

¹⁴² *Ibidem*, p. 86 și 142.

În același spirit, marxist și comunisto-leninist ideologizant, abordează problema crizei „orânduirii burgheze” și profesorul Athanase Joja. Acesta, în contrast cu interpretările raționaliste – care evidențiau rolul factorilor spirituali în determinarea crizelor economice, sociale și politice (cu consecințele lor imediate – șomajul, tendințele anarhice, fascismul etc.) – a subliniat că disfuncțiile cronice ale societății capitaliste se datorează factorilor de natură materială, contradicțiilor inerente modului de producție burghez, aflat, după opinia comună doctrinei comuniste a vremii, în stadiul său ultim de dezvoltare, imperialist. „Întreg universul (capitalist – n.n.) e prins în această rețea inextricabilă de contradicții, care vădesc o criză *generală* și *polimorfică*, agravată de înseși mijloacele de «redresare»¹⁴³. Cât de viabile sau concludente au rămas aceste aprecieri o dovedește însăși evoluția realităților sociale, politice, economice și spirituale de după anul 1989 în Europa Centrală și de Est, precum și năruirea primului „imperiu roșu” din lume.

4. Geneza culturii și civilizației române moderne. Teorii ale dinamismului socio-cultural

Problemele istoriei culturii poporului român și ale evoluției acesteia în perspectivă au stat în atenția unui cerc larg de cugetători, printre care figurează T. Maiorescu, M. Eminescu, C. Rădulescu-Motru, N. Iorga, V. Pârvan, Gr. Antipa, G. Ibrăileanu, S. Mehedinți, G. Călinescu, E. Lovinescu, T. Vianu ș.a.

Cea mai amplă cercetare în aceasta direcție, reprezentativă sub aspect sociologic și axiologic, în gândirea românească interbelică, o reprezintă fără îndoială, cea realizată de E. Lovinescu. Ea a fost materializată în lucrarea *Istoria*

¹⁴³ Athanase Joja, *Cunoaștere și acțiune*, București, Editura Politică, 1982, p. 99.

civilizației române moderne, publicată în 3 volume (1924, 1925), în care autorul a urmărit scopul „de a preciza caracterul de necesitate sociologică a formației civilizației noastre”. Ideea centrală pe care o susține, pe parcursul întregii sale lucrări, este aceea a caracterului anticipativ al ideologicului asupra economicului, gânditorul subliniind *rolul determinant al factorilor externi*, a celui *ideologic*, în special, în procesul de creare a României moderne.

Principiul călăuzitor al cercetării este, ceea ce autorul numește, „legea sincronismului vieții moderne”, care înglobează, după aprecierea sa, două momente, și ele cu caracter logic, ale formării civilizației române în perioada modernă: acela al „determinării” evoluției țărilor înapoiate de către cele dezvoltate și acela al „interdependenței” devenirii lor.

Teza dezvoltării sincronice a societăților europene în epoca modernă o întâlnim, într-o formă mai mult sau mai puțin elaborată, și la alți gânditori români (I. H. Rădulescu, C. Dobrogeanu-Gherea, H. Sanielevici, G. Ibrăileanu, C. Stere ș.a.), ca reflectând un fapt sociologic necesar și este asociată, de regulă, cu exagerarea rolului factorilor externi în schimbarea ciclului de devenire a societății noastre. După 1920, ea a fost reluată de E. Lovinescu, Șt. Zeletin, L. Pătrășcanu, L. Rădăceanu, Șerban, Voinea ș.a.

Dacă unii autori au pus, în concordanță cu ceea ce a dovedit evoluția ulterioară a realităților istorice, accentul pe rolul determinant al condițiilor interne în procesul modernizării economice, politice, sociale și culturale a României, fără a neglija, însă, influențele externe, alții, în schimb, ca Dobrogeanu-Gherea, Ibrăileanu sau Zeletin, de exemplu, au acordat o importanță exclusivă factorilor externi, impulsului hotărâtor primit în urma contactului cu țările Europei occidentale, în timp ce la Gherea și Zeletin factorul extern era de ordin economic, la E. Lovinescu era, cum am precizat, de factură ideologică, punct

de vedere prin care se particularizează în sociologia culturii românești interbelice.

Studiind procesul complex și contradictoriu al nașterii infrastructurii și suprastructurii României moderne (spațiul istoric la care se oprește fiind 1804–1866), E. Lovinescu a adoptat perspectiva deterministă de analiză sociologică și a realizat o critică sistematică a concepției evoluționiste, promovată, după opinia sa, de T. Maiorescu și întreaga grupare junimistă, de C. Rădulescu-Motru, cu care se înfruntă direct în explicarea mai multor probleme (dezbătute de cugetător în *Cultura română și politicianismul*, 1904), de G. Ibrăileanu în revista „Viața Românească” (care, sub forma „spiritului critic”, ar ascunde tot o poziție conservatoare), de Gherea și marxiști (deoarece au socotit rânduilele politico-sociale ca pe o creație a unei structuri economice).

În contrast cu adepții teoriei dezvoltării socio-culturale pe baze evolutive, Lovinescu aprecia că, în condițiile istorice specifice de atunci, intrarea bruscă în contact cu societățile mai avansate nu putea să fie evolutiv, ci „revoluționar”. Faptul rezulta dintr-o necesitate sociologică: „dacă în decursul veacurilor trecute, cu atât de puține mijloace de interpenetrație, formele vieții intelectuale și sociale se pot reduce la un spirit unitar, procesul de unificare prin nivelare a devenit elementul caracteristic al civilizației moderne. Principiul se poate fixa în formula sincronismului vieții contemporane, care, cu toate abaterile aparente, este realitatea însăși, pe când credința în putința unei dezvoltări proprii împotriva spiritului veacului nu e decât punctul de plecare al unor perturbări trecătoare. Ca și la alte popoare înapoiate [...], civilizația noastră nu se putea deci forma decât revoluționar, adică brusc, prin importăție integrală și fără refacerea treptelor de evoluție ale civilizației popoarelor dezvoltate pe cale de creștere organică.”¹⁴⁴

¹⁴⁴ E. Lovinescu, *Istoria civilizației români' moderne*, ed. 1972, p. 479.

Lucrarea lui E. Lovinescu a stârnit un larg ecou în epocă, urmat de critici și răspunsuri polemice. C. Rădulescu-Motru, de pildă, a considerat că Lovinescu a pornit de la dialectica hegeliană în explicarea formării civilizației române: ideologia revoluționară franceză și-a găsit realizarea în România (teza); negația ei (antiteza) o constituie „forțele reacționare” interne, iar din înfruntarea forțelor revoluționare și reacționare s-a născut civilizația română modernă (sinteza). De asemenea, îl suspectează că l-a identificat pe I. C. Brătianu cu ideologia franceză și partidul liberal și a contestat faptul că legea sincronismului, aplicată de Lovinescu în explicarea genezei civilizației române moderne, ar corespunde realității istorice. Dacă Lovinescu a studiat procesul de dezvoltare a culturii și civilizației moderne, punând accentul pe rolul interdependențelor, C. Rădulescu-Motru, dimpotrivă, l-a înțeles, preponderent, ca pe un proces de diferențiere a comunităților și culturilor naționale.

În viziunea lui E. Lovinescu, la baza sincronismului se află imitația, valorificând, în acest sens, teoria lui G. Tarde. Imitația îi apare nu numai ca o lege, un principiu științific, ci și ca un fapt social necesar, ca o realitate istorică indubitabilă. În consens cu sociologul francez, gânditorul nostru susține că sensul imitației este „de sus în jos” (popoarele mai puțin dezvoltate le imită pe cele mai avansate, sub aspect politic, economic, juridic, spiritual etc.) și are caracterul de „integralitate” (când diferența nivelului de civilizație a două popoare e disproporționată sau când imitația se face într-o epocă revoluționară).

Aplicând modelul teoretic respectiv la realitățile noastre naționale, Lovinescu observă că mecanismul formării civilizației românești a fost dublu și succesiv: imitația revoluționară integrală a fost urmată automat de adaptare creatoare la spiritul poporului. Astfel, el deosebește ceea ce se numește imitația mecanică de imitația fecundă – ca sursă a

originalității culturale: „Trecând de la un mediu etnic la altul, ideea se refractă; unghiul de refracție constituie originalitatea fiecărui popor.”¹⁴⁵

Având ca punct de plecare ideea sincronismului, care domină, așa cum o recunoaște însuși autorul, întreaga sa lucrare, E. Lovinescu apreciază că civilizația română s-a format după legile imitației și ajunge, pe această bază, la următoarele judecăți de valoare – care merită a fi reproduse integral, fiind chintesența concepției sale:

„1. Scoborându-se de sus în jos, imitația și-a găsit în păturile superioare elementul plastic prin mijlocirea căruia ideile Apusului s-au răspândit chiar când intrau în contradicție cu interesul de clasă.

2. Ținând seama de natura revoluționară a formației noastre prin contact brusc și diferență de nivel, imitația a luat la noi un caracter de integralitate; am împrumutat, deci, formele Apusului fără distincțiuni, în masă, și în nici un caz la lumina deliberativă a «spiritului critic».

3. Acest caracter de integralitate se constată, firește, numai în prima fază pur revoluționară a imitației; în faza a doua, în care am intrat de mai mult, rolul «spiritului critic» este incontestabil.

4. Cum numărul «invențiilor» sau al «ideilor originale» ale unui popor este foarte limitat, se poate spune fără exagerare că imitația e prima formă a originalității, în acel înțeles că prin adaptarea la unitatea temperamentală a rasei (cu sensul de comunitate, națiune – n.ns.), orice imitație ia cu timpul un caracter specific. Originalitatea civilizației noastre, ca și a civilizației celor mai multe popoare nu stă, așadar, în «elaborație», ci în adaptare și în prelucrare.

5. Imitația nu procedează, după cum susține Tarde, dinăuntru în afară, ci dinafară înăuntru, cu alte cuvinte, de la formă și cu tendința probabilă spre fond. Prima parte a acestei afirmații e evidentă și scapă, deci, oricărei aprecieri; cea de a

145 *Ibidem*, p. 426.

doua, e, întrucât ne privește, un adevăr în mers și unica posibilitate de dezvoltare a civilizațiilor tinere.

6. Imitația nu e numai actuală, ci se poate îndrepta și în trecut, constituind, astfel, tradiționalismul, care în sensul său strict nu e posibil decât atunci când se poate raporta la o epocă de expansiune națională integrală. Pentru popoarele formate pe cale revoluționară, fără un trecut cert, tradițional, în sensul imitației acestui trecut, inexistent și nu al dezvoltării în cadrele datelor rasei, este o imposibilitate sociologică.

7. Tocmai lipsa unei tradiții puternice, unită, de altfel, și cu lipsa unei autorități organizate au făcut posibilă o transformare atât de bruscă a civilizației noastre în sens revoluționar.”¹⁴⁶

Prin ce se delimitează E. Lovinescu de alți cercetători ai problemei formării culturii și civilizației moderne în România? Ne-o spune însuși gânditorul, într-un articol răspuns (la diferitele aprecieri, formulate de anumiți autori în presa vremii, după publicarea lucrării sale), intitulat *Competința anonimă sau critica revistei „Ideea Europeană”*, apărut, inițial, în „Mișcarea literară” (anul II, nr. 18, din 14 martie 1925). „De d. C. Rădulescu-Motru (directorul revistei menționate – n.ns.), preciza E. Lovinescu, mă separă un punct de vedere cu totul potrivit; capitolul relativ la acest însemnat scriitor ce privește formarea societății noastre numai sub aspectul cultural și deci fatal reacționar nu lasă nici o îndoială asupra naturii fundamental antitetice a pozițiilor noastre; nu poate fi vorba, prin urmare, de o depășire (într-o notiță anonimă, apărută în același an, în *Ideea Europeană*, se considera că materialul prezentat de Lovinescu «nu trece în nici o direcție» peste nivelul lucrărilor anterioare ale lui Radu Rosetti, Giurescu, Barnoschi, Ibrăileanu, Motru, Sanielevici, Zeletin ș.a. – n.ns.), ci de o excludere principială. De d. Sanielevici mă apropii în caracterizarea poporanismului, pe care, de altfel, o făcuse înainte C. Dobrogeanu-Gherea și acum în urmă d. Șt. Zeletin; chestiune de câteva pagini

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 479–480.

integrate într-o sinteză organică. Cu toate celelalte probleme relative la procesul de formație a civilizației române, d. Sanielevici nu s-a ocupat încă. De d. Ibrăileanu mă apropie caracterizarea curentelor culturale moldovenești; cum însă poporanismul nu reprezintă decât o ideologie democratică altoită pe o concepție culturală și economică reacționară, poziția noastră este, așadar, tot antitetică. Numai de d. Zeletin apropierea e mai organică; în deosebire de ceilalți, stăm amândoi pe terenul solid al civilizației burgheze. De ne asemănăm ca punct de plecare, și recunoscând importanța cercetărilor d-sale asupra creațiunii burgheziei naționale, ne deosebim cu totul în ceea ce privește procesul acestei formații. Pe când d. Zeletin aplică materialismul istoric sub forma lui integrală și recunoaște în civilizația noastră un proces natural de la fond la formă, adică de la un sistem capitalist de circulație a bunurilor la o structură juridico-politică burgheză, eu susțin, dimpotrivă, anticipația revoluției ideologice asupra revoluției economice, și deci existența unui proces invers de la o formă, la fond, sub acțiunea legii interdependenței vieții morale și materiale. E o deosebire esențială [...]. Se poate vedea, deci – încheia Lovinescu sentențios – întrucât «depășesc» pe ceilalți cercetători și, mai ales, întrucât mă diferențiez de ei.”¹⁴⁷

Analiza întreprinsă de Lovinescu asupra genezei civilizației și culturii moderne în România are pe lângă rezultate de autentică importanță științifică, a căror actualitate se păstrează, și o serie de limite, erori de interpretare¹⁴⁸. Așa, de exemplu, gânditorul a evaluat corect și elogiât rolul forțelor revoluționare interne în înfăptuirea transformărilor înnoitoare pe plan social și cultural, dar, în același timp, a ajuns la un postulat eronat, anume că acestea din urmă au fost rodul unui factor exclusiv

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 487.

¹⁴⁸ Pentru detalii, a se vedea, în acest sens, studiul introductiv și notele lui Z. Ornea, îngrijitorul ediției din 1972 a lucrării lui E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*.

ideologic, și acesta considerat de împrumut. El a exagerat funcția socială a imitației, fără a înțelege dialectica efectivă a raporturilor dintre factorii interni și cei externi în dezvoltarea societății și culturii românești moderne, dintre cei ideologici, politici și economici.

E. Lovinescu a demonstrat, contrar punctelor de vedere conservatoare, necesitatea istorică a evoluției noastre spre capitalism și a descoperit faptul că tradiționalismul a găsit un mediu prielnic de afirmare pe terenul activității culturale, fără a oferi, însă, în toate cazurile analizate, explicații nuanțate, în consens cu realitatea. De asemenea, el are meritul de a fi dezvăluit că invocarea tradiției ca fază a devenirii noastre culturale nu a fost însoțită, întotdeauna, și de precizarea acelor elemente viabile, apte să asigure valorificarea specificului cultural românesc. Prin cercetarea sistematică a genezei civilizației moderne în România, pe temeiul metodei deterministe de analiză sociologică, E. Lovinescu ne-a lăsat o operă teoretică de referință în constituirea sociologiei culturii naționale.

O examinare riguros teoretică asupra dezvoltării culturii românești în perioada modernă a realizat și C. Rădulescu-Motru, atât la începutul sec. al XX-lea (când rezultatele studiilor sale au devenit obiectul criticii lui Lovinescu), cât și în lucrări publicate în epoca interbelică. Dacă în privința devenirii societății noastre s-a pronunțat pentru înnoiri ce s-au dovedit limitate, fără a merge în profunzime, din cauza măsurilor ineficiente practic, ce le-a preconizat, în legătură cu dezvoltarea culturii a sugerat schimbări mai adânci, de conținut, întrucât a evidențiat necesitatea creației originale, a activităților inventive și productive – realizate de personalitățile energetice, vocaționale, înțelese ca principale pârgii ale progresului social-cultural¹⁴⁹.

¹⁴⁹ În lucrările : *Personalismul energetic* (1927), *Vocația. Factor hotărâtor în cultura popoarelor* (1932), *Românismul. Catehismul unei noi spiritualități* (1936) ș.a.

Sublinierea rolului factorilor subiectivi, personali în dezvoltarea culturii naționale a mai fost efectuată și de D. Gusti, P. Andrei, S. Mehedinți ș.a., acesta din urmă reușind să ne ofere și o interesantă delimitare a contribuțiilor unor oameni cu statut socioprofesional diferit – „cercetător”, „erudit”, „savant” – la progresul cunoașterii științifice¹⁵⁰. De altfel, alături de P. Andrei, S. Mehedinți poate fi socotit un precursor de seamă al constituirii sociologiei cunoașterii în țara noastră.

Cercetarea de către gânditorii români, din perioada interbelică, a genezei culturii și civilizației autohtone le-a oferit prilejul unor reflecții mai largi cu privire la structura și dinamica culturii europene, raportul dintre național și universal în cultură, destinul social al creatorilor de cultură, rolul și funcțiile culturii în viața socială, specificul culturii naționale etc.

Dacă P. P. Negulescu atrăgea atenția, referitor la această problemă din urmă, asupra „relativității rezultatelor la care se poate ajunge”, întrebându-se formula specificului național (aprecierea sa izvorând din conștientizarea efectelor sociale ale utilizării acestei formule de către reprezentanții teoriilor rasiste), în schimb, alți gânditori, precum G. Ibrăileanu, G. Călinescu, S. Mehedinți, M. Ralea, D. Gusti, C. Rădulescu-Motru ș.a. i-au acordat o semnificație deosebită în contextul dezbaterilor de idei interne, referitoare la ceea ce avea să devină societatea și cultura românească după Marea Unire din 1918. „Unitatea politică – releva D. Gusti – atrage după sine profunde transformări spirituale și economice, și provoacă o serie de probleme hotărâtoare pentru viața noastră națională și de stat. Bazele noilor construcții sociale, pentru a fi însă durabile și gata a înfrunta timpul, trebuie să fie solide.”¹⁵¹ „O teorie completă – adăuga gânditorul – nu poate uita că națiunea este

¹⁵⁰ Vezi S. Mehedinți, *Trilogia științei. Cercetător-erudit-savant*, București, Imprimeria Națională, 1939.

¹⁵¹ D. Gusti, *Opere*, vol. II, ed. cit., p. 358.

ca și stejarul, care are rădăcinile profund înfipite în pământ, coroana însă vecină cu cerul.

Nu trebuie să se uite că, dacă națiunea este adânc implantată într-un univers al tradițiilor, ea aparține însă, prin tot ce are mai original și mai propriu, și unui univers al idealului, al umanității.”¹⁵²

Cultura reprezintă, firește, un izvor al specificului național, care, prin componentele sale valorice și perene, face posibilă existența istorică a unei comunități determinate și îi îngăduie comunicarea cu celelalte. „Istoria unui popor – preciza C. Rădulescu-Motru în acest sens – nu se măsoară după numărul anilor siderali, ci după valoarea realizărilor culturale, cu care poporul se depășește pe sine însuși.”¹⁵³

*
* *

Sistemul problemelor abordate și elucidate de teoria sociologică a culturii în țara noastră demonstrează nivelul ridicat de maturizare științifică la care ajunsese această disciplină în perioada interbelică, a cărei dezvoltare a continuat și după 1944, dar, în alte condiții istorice, sociale, politice și ideologice, care și-au pus amprenta asupra fondului său științific și tematic.

¹⁵² *Ibidem*, p. 360.

¹⁵³ C. Rădulescu-Motru, *Timp și destin*, București, 1940, p. 130.

PARTEA A III-A:
DE LA DIRIJISM LA LIBERTATE ÎN
DEVENIREA SPIRITULUI SOCIOLOGIC
(1945-2015)

Capitolul V: CERCETAREA FENOMENELOR CULTURALE ÎN PERIOADA CONTEMPORANĂ

1. Seriile constitutive ale devenirii sociologiei culturii în epoca postbelică

Istoria postbelică a României este ilustrativă pentru ceea ce numim ~~perioada~~ "perioada contemporană". Aceasta a înregistrat două epoci distincte și contradictorii: prima, de transformare și evoluție a societății pe baze comuniste (1945-1989); cea de-a doua, de revenire la cursul dezvoltării capitaliste și al funcționării instituțiilor politice, economice, juridice, culturale specifice noilor rânduieli sociale (din 1990 și până în prezent). A fost, prin urmare, o perioadă de prefaceri generale și de schimbări radicale, de reconstrucții adecvate noii ordini de drept instalate – fie aceasta comunistă ori capitalistă.

După 1945, cursul devenirii istorice a României s-a schimbat brusc, trecându-se de la capitalism la comunism, care a însemnat și trecerea de la monarhie la republică, de la sistemul politic pluripartidist la instalarea oficială a puterii partidului unic. A fost desființată proprietatea privată (care avea o pondere predominantă) și instaurată proprietatea comună (de stat și cooperativă) în economia națională, acesta fiind un principiu fundamental al noii ordini politice, care a fost legitimat printr-o ordine adecvată de drept.

Învățămintul și cultura au fost reorganizate instituțional și racordate ideologic la doctrina partidului comunist aflat la putere și care se identifica, în fapt, cu statul. Din 1990 a

început procesul invers, de destructurare a ordinii comuniste și de trecere la valorile actuale ale lumii capitaliste.

Cei aproape 45 de ani de evoluție comunistă a societății românești (1945-1989) și, apoi, următorii 27 de ani de evoluție pe baze capitaliste și-au pus amprenta și asupra naturii preocupărilor intelectuale, spirituale, în general, a celor de sociologia culturii, în particular, din țara noastră.

Dacă acceptăm premisa că sociologia culturii se legitimează, în primul rând, prin ansamblul lucrărilor publicate în această sferă a cunoașterii științifice, atunci putem stabili apriori că există cel puțin trei categorii de cărți, articole, volume colective apărute în perioada contemporană (propriu-zis de sociologia culturii sau cu informație sociologică relevantă pentru domeniul respectiv), pe care le prezentăm în continuare.

2. Seria lucrărilor contaminate politic

De regulă, acestea reflectă tezele programatice ale politicii și ideologiei partidului comunist, le asimilează teoretic și le promovează sistematic în conformitate cu obiectivele strategice ale sistemului totalitar, care a debutat după cel de-al Doilea Război Mondial în țara noastră și care s-a năruit brusc în decembrie 1989, ca urmare a unei revolte populare anticeaușiste și anticomuniste.

Faptul că respectivele lucrări sunt contaminate sub aspect politic și ideologic nu înseamnă că trebuie ignorate, deoarece sunt interesante de cunoscut temeiurile lor conceptuale, arsenalul tematic de care au dispus și rolul lor instrumental, dar, mai ales, efectele produse asupra conștiințelor individuale ori colective din acea epocă.

În același timp, anumite lucrări conțin date ale unor cercetări empirice, în special a unor anchete de opinie, care pot fi valorificate în contextul unor analize istorice și comparative, mai cu seamă de ordin statistic.

Într-una din lucrările noastre, apărută în anul 2006, făceam următoarele aprecieri și considerații: “Dupa al Doilea Război Mondial, lucrările de sociologie a culturii, publicate în țara noastră, continuă să valorifice filonul tematic formulat de înaintași, dar, în același timp, dezvoltă noi subiecte, generate de contextul social-politic al afirmării ideologiei comuniste. Astfel, întâlnim o serie de lucrări axate pe promovarea <<specificului și superiorității>> culturii socialiste, a valorilor noii orânduiri sociale. Regimul politic instaurat în România, după 1945, a creat instituții proprii de cenzurare a creației culturale și de selectare a valorilor spirituale. Unii autori au fost interzisi, iar lucrările lor retrase din circuitul cunoașterii publice.

În paralel cu creșterea numărului de studii consacrate apologiei culturii socialiste, au fost realizate diferite cercetări sociologice de teren, menite să dezvăluie nivelul de asimilare socială a <<valorilor>> noii societăți. <<Cultura socialistă>>, <<Cultura proletară>>, <<cultura satelor colectivizate>>, <<cultura tineretului revoluționar>> ș.a. devin sintagme uzitate în discursul sociologic. Explorarea <<conștiinței socialiste>> devine o direcție programatică în planurile de cercetare științifică ale diferitelor instituții din epocă, iar rezultatele investigațiilor de teren confirmau, bineînțeles, <<comandamentele>> și <<tezele>> oficiale din documentele politice ale partidului comunist aflat la putere.

O parte din lucrările apărute în perioada 1947-1989 ilustrează preocupări teoretico-ideologice de analiză a culturii socialiste prin opoziție cu valorile culturii și societății capitaliste occidentale – prezentate, adesea, într-o manieră deformată, caricaturală și, evident, întotdeauna, ca fiind

inferioare în raport cu cele ale orânduirii comuniste. Degradarea discursului științific în sociologia culturii sub presiunea paradigmei marxiste și a dezideratelor politice, examinarea simplistă, schematică - prin prisma relațiilor dintre materialism și idealism, dialectică și metafizică - au condus la elaborate pseudoștiințifice și, implicit, la dificultăți de recuperare actuală a numeroase preocupări de sociologie a culturii apărute în era dictaturii comunisto-ceaușiste.

După Revoluția anticomunistă din decembrie 1989, domeniul cercetărilor în sociologia culturii este slab reprezentat la nivel național și aproape fără nicio legătură cu spiritul tematic anterior. Totuși, putem semnală unele studii și cărți orientate spre valorificarea, în noul context social-istoric și politic, a creațiilor sociologice apărute înainte de ascensiunea regimului politic comunist în țara noastră. Noile evaluări sunt eliberate de constrângerile ideologice ale trecutului, dar, din păcate, nu au devenit un exercițiu sistematic și continuu. Anumiți autori și-au asumat cercetări de scoatere la lumină a valorilor reprimite în timpul dominării ideologiei comuniste în România, alții, de regândire a semnificațiilor unor contribuții sociologice din epoca interbelică.

În genere, frecvența studiilor explicite de sociologia culturii, apărute în intervalul 1990-2005, este sensibil diminuată, interesul majorității specialiștilor fiind atras de solicitările și consecințele procesului de tranziție spre capitalism al societății românești și, implicit, de aspectele dramatice ale condiției umane (sărăcia, șomajul, emigrația majoră din țară pentru munca în străinătate s.a.). Revoluția din 1989 nu a trezit încă, pe tărâmul exegezelor propriu-zise de sociologie a culturii, aceleași forțe propulsive și reacții creative, de talia celor întâlnite în alte ramuri ale sociologiei românești (din ultimii 15 ani) sau în perimetrul preocupărilor

sociologice asupra culturii din prima jumătate a secolului al XX-lea.”¹⁵⁴

Printre autorii unor materiale de sorginte marxistă ori cu influențe politico-ideologice comuniste se află și intelectuali de marcă ori sociologi aserviți temporar unor interese conjuncturale, cum ar fi Mihai Ralea, Miron Constantinescu, Ernő Gall, care au conceput și publicat unele lucrări în consonanță cu așteptările politice oficiale. Aceștia li se adaugă și unii scriitori (cum ar fi, de pilda, Mihail Sadoveanu ș.a.) și oameni de știință, care s-au adaptat, mai mult sau mai puțin activ, cerințelor noii puteri politice. O imagine edificatoare asupra autorilor și lucrărilor din această serie publicistică ne putem face consultând lista bibliografică din capitolul următor al lucrării de față.

3. Seria lucrărilor științifice

Acestea păstrează substratul cercetărilor profesionale și formează linia reprezentativă a preocupărilor temeinice de sociologia culturii. O atare serie este salvată îndeosebi de investigațiile empirice și de reeditarea unor lucrări de referință, publicate de autorii români în prima jumătate a secolului al XX-lea (înainte de instaurarea rânduieilor comuniste în România).

Monografiile unor localități, instituții și probleme sociale din perioada interbelică și, apoi, din cea de început a comunismului în țara noastră, elaborate din perspectivă sociologică, istorică ori etnologică, integrează și anumite capitole sau părți destinate analizei vieții culturale a

¹⁵⁴ D. Otovescu (coord.) *Sociologia culturii românești. Antologie*, Craiova, Editura Beladi, 2006, p. 21-23.

comunităților rurale și urbane. În cadrul acestora este surprinsă constelația de valori spirituale ce caracterizează populația unei regiuni ori a unui areal geografico-uman sau altul.

Evidențiem, în acest sens, lucrarea lui H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești* (3 vol., 1958-1965) ori diverse alte cărți de etnografie/antropologie, cu informație semnificativă pentru domeniul reflecției sociologice, cum ar fi următoarele:

- Paul Stahl, Florea Stănculescu, Adrian Gheorghiu, Paul Petrescu, *Arhitectura populară românească-regiunea Hunedoara* (1956);

- Paul Stahl și Paul Petrescu, *Arta populară în R.P.R. Port, cusături, țesături* (1957);

- Paul Stahl, Florea Stănculescu, Adrian Gheorghiu, Paul Petrescu, *Arhitectura populară românească. Regiunea Ploiești și Arhitectura populară românească.Dobrogea* (1957).¹⁵⁵

În concepția sociologică a lui Dimitrie Gusti, cercetarea monografică a unităților sociale (sate, orașe, regiuni etc.) are ca fundament teoretico-metodologic explicarea acestora prin prisma unor cadre naturale (geografice și biologice) și sociale (istoric și psihologic), cadre asupra cărora acționează voința umană și dezvoltă două tipuri de manifestări sau activități: –constitutive” (economice și spirituale) și –regulative” (politice și juridice). Deci, activitățile spirituale sunt nu doar indispensabile vieții social-umane, ci și definitorii, fiindcă prin rațiune și elaboratele sale literare, științifice, artistice, religioase etc. o anumită comunitate teritorială și-a clădit propria istorie. Astfel, explicația sociologică a culturii face parte din studiul monografic al unităților sociale.

¹⁵⁵ Cătălin Zamfir, Iancu Filipescu (coord.), *Sociologia românească: 1900-2010. O istorie socială*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca și Editura Eikon, București, 2015, p. 71.

Direcția monografică în cercetarea sociologică din țara noastră are nu numai o tradiție glorioasă – prin contribuțiile inedite ale Școlii Sociologice de la București și ale fondatorului ei, prof. Dimitrie Gusti – în perioada interbelică, dar și o continuitate neîntreruptă, cu momente culminante de producție de carte, studii, articole publicate în perimetrul preocupărilor de sociologia culturii.

Între anii 1970 și 1989, apoi după 1995, în special, s-a revigorat literatura sociologică axată pe descifrarea și explicarea fenomenelor culturale care au făcut parte din evoluția societății românești. Numai între 1997 și 2015 au apărut peste 30 de lucrări monografice semnate de cadre didactice ale Universității din Craiova, relevante pentru cercetarea sociologică a culturii, majoritatea fiind monografii de localități rurale și urbane, la care se adaugă două antologii (de sociologia culturii românești și de contribuții ale autorilor străini la dezvoltarea sociologiei culturii), mai multe studii și articole, publicate în reviste de profil. Situația este similară și în alte centre universitare ale țării, unde s-au înființat programe de studii sociologice de licență și master, s-au inaugurat direcții fertile de cercetare științifică (în cadrul Școlilor Doctorale, mai cu seamă).

După anul 1990 a crescut în mod evident producția de literatură sociologică publicată (cărți, studii, articole etc.). Cele mai recente cercetări pe această temă atestă că între 1990-2000 s-au publicat 5180 lucrări, între 2001-2010 cifra s-a dublat, apărând 11055 lucrări, adică 16235 de lucrări pe întreg intervalul de timp 1990-2010. Această cifră, de 16235 lucrări sociologice, publicate în primele două decenii de exersare a libertății în România, reprezintă „aproape două treimi din totalul” producției sociologice înregistrate în țara noastră între 1900-2010.¹⁵⁶

¹⁵⁶ C. Zamfir, Iancu Filipescu, *op. cit.*, p. 147.

Cercetarea sociologică a culturii a beneficiat și de expertiza unor specialiști consacrați, precum prof. univ. dr. Adrian-Dinu Rachieru, care este autorul unei serii de zeci de cărți, studii și articole care definesc evoluția spiritului literar și artistic, a fenomenului cultural, în general, în România ultimelor decenii.

4. Seria lucrărilor traduse

Nevoia de de informare și de cunoaștere a preocupărilor sociologice despre cultură din alte țări a alimentat un trend al traducerilor de lucrări din autori străini reprezentativi, fapt care a extins aria surselor documentare interne. Mediul universitar, îndeosebi, și editurile de profil au demonstrat receptivitate față de cărțile apărute în străinătate, numeroase titluri fiind traduse și, apoi, introduse în circuitul de idei și valori al culturii naționale.

Nu lipsesc nici studiile, articolele ori cărțile consacrate examinării unor fenomene culturale specifice altor țări și regiuni de pe glob, realizate de autori români. Lumea americană, asiatică, africană, unele procese și evenimente culturale, din spațiul european ori de pe alte meridiane ale globului, au constituit obiect de cercetare și reflecție pentru diverși gânditori români (fiind publicate jurnale de călătorie, lucrări de memorialistică, studii critice, articole etc.). Înființarea, din 1966, a Secției de Sociologie la Facultatea de Filosofie a Universității din București a creat un climat favorabil pentru creșterea ulterioară a numărului traducerilor în perimetrul literaturii sociologice, deoarece venea în

întâmpinarea așteptărilor studenților și ale cadrelor didactice de la această specializare, care nu dispuneau de material bibliografic din autori români.

Așa, de exemplu, cartea lui Ralph Linton, *Fundamentul cultural al personalității* (1968) ori cea a lui Abraham Moles, *Sociodinamica culturii* (1974), precum și multe alte titluri din aceeași specialitate (publicate între 1966-1989), au reprezentat suportul bibliografic al pregătirii studenților, cadrelor didactice și specialiștilor interesați de specificul examinării sociologice a culturii ca fenomen social. Subliniem că prima carte a rămas de referință și în zilele noastre, devenind un fel de manual pentru inițierea tinerelor generații în tainele sociologiei și cele ale antropologiei culturale.

**PARTEA A IV-A:
PUBLICISTICA SOCIOLOGICĂ
ROMÂNEASCĂ
(1821-2015)**

Capitolul VI: EVALUĂRI CANTITATIVE ȘI CREAȚII DE AUTOR

1. Lucrări de sociologia culturii – autori români

Cercetarea procesului de apariție și evoluție a reflecțiilor despre cultură, într-un interval de aproape două secole, 1821-2015 (194 de ani), este nu numai complexă, dar și deosebit de dificilă, dacă avem în vedere actul de documentare propriu-zisă și faptul că, uneori, aceleași lucrări au cunoscut mai multe reeditări, a căror înregistrare repetată distorsionează datele statistice de detaliu. De aceea, evidențele cantitative au o relevanță orientativă în evaluările de ansamblu ale producției sociologice dintr-o anumită perioadă istorică.

Pentru început este necesar să precizăm că zestrea acumulată de sociologia culturii în România poate fi examinată din mai multe puncte de vedere: al numărului de cărți, studii, articole publicate ori al rapoartelor de cercetare realizate; al structurilor tematice, al abordărilor sau orientarilor teoretice s.a. În mod sintetic, am putea vorbi de o analiză cantitativă și o analiză calitativă a istoriei sociologiei în țara noastră.

Perspectiva cantitativă de investigare a publicisticii sociologice, pe care ne-am asumat-o într-o anumită etapă a investigațiilor noastre (în jurul anilor 2000), ne-a condus la dezvăluirea a peste 14 ramuri și domenii teoretice ori tipuri de preocupări existente în perimetrul gândirii sociologice românești, care s-au cristalizat în decursul secolului al XX-lea.

Cercetarea efectuată ne-a condus la inventarierea a circa 3620 de lucrări cu caracter sociologic: cărți, studii, articole etc., care au fost grupate în raport cu deceniul în care s-au publicat. Marea majoritate a acestora au un conținut sociologic propriu-zis, iar restul lucrărilor se încadrează în categoria celor cu

informație sociologică relevantă, cum ar fi, de pildă, cele de antropologie socială și culturală, de etnografie și folclor, de statistică socială și asistență socială, discipline înrudite cu sociologia.¹⁵⁷

Dintre cele 3620 de unități reprezentative pentru sociologia românească a veacului al XX-lea, care au fost constatate în urma cercetării documentare, 172 unități erau specifice sociologiei culturii și valorilor, iar 23 erau ilustrative pentru sociologia artei și literaturii, laolaltă alcătuind un număr de 195 unități, pe care le putem socoti ilustrative pentru ceea ce numim, în general, sociologia culturii. Ponderea lor este de 5,38 %.

Dacă la acestea am mai adăuga și cele 259 monografii sociologice depistate în epoca de referință (care cuprind informații semnificative despre viața spirituală a locuitorilor din țara noastră), atunci numărul total al lucrărilor de sociologia culturii ar ajunge la 454 unități, care reprezintă 12,5% din totalul lucrărilor publicate (3620).

O imagine, diferențiată tematic și reprezentativă statistic, în ansamblu, privind dinamica publicisticii sociologice în intervalul 1901-2000 și ponderea diferitelor categorii tematice, inclusiv a celor de sociologia culturii, reiese și din tabelul următor.

¹⁵⁷Dumitru Otovescu (coord.), *Sociologia românească în secolul al XX-lea (1901 - 2000). Bibliografie tematică. Autori*, Craiova, Editura Beladi, 2001. Cartea s-a finalizat prin contribuția unui colectiv, alcătuit din cadre didactice, specialiști în biblioteconomie și studenți din cadrul Universității din Craiova.

Un secol de publicistică sociologică (1901-2000)

Perioada Categorii	1901 - 1910	1911 - 1920	1921 - 1930	1931 - 1940	1941 - 1950	1951 - 1960	1961 - 1970	1971 - 1980	1981 - 1990	1991 - 2000	T
Sociologia generală	18	21	49	74	26	9	41	127	76	85	526
Istoria sociologiei	0	0	0	12	2	1	9	11	5	24	64
Metode si tehnici de cercetare soc.	0	0	6	13	6	0	15	39	15	18	112
Mon. soc.	4	6	16	55	28	4	22	56	42	26	259
Epist. soc	1	0	0	2	0	0	5	20	13	5	46
Sociologia politicii	12	5	22	17	9	3	11	85	54	112	330
Sociologia culturii si a valorilor	3	0	17	21	11	0	13	40	46	21	172
Sociologia rurală	4	1	4	26	14	2	5	17	15	41	129
Sociologia economiei	2	2	5	13	15	0	4	32	12	26	111
Sociologia dezvoltării	0	1	2	7	5	0	4	32	35	17	103
Sociologia educației	0	5	7	17	7	0	9	31	15	15	106
Sociologia muncii	1	2	4	6	6	1	5	32	17	14	88
Sociologia populației	0	1	1	20	4	1	4	24	12	23	90
Sociologia tineretului	0	1	2	7	1	0	7	35	25	6	84
Sociologia ora. si a conducerii	1	1	3	2	1	0	9	34	10	22	83
Sociologia religiei	1	1	0	5	5	0	1	21	32	12	78
Sociologia juridică si a devianței	1	2	5	8	3	0	0	4	13	41	77
Sociologia com.	1	0	7	3	2	0	5	19	13	30	80
Sociologia istoriei	1	2	6	7	6	3	3	6	9	18	61
Sociologia industrii	0	0	1	5	3	0	5	12	16	14	56

Perioada											
Categorie	1901 1910	1911 1920	1921 1930	1931 1940	1941 1950	1951 1960	1961 1970	1971 1980	1981 1990	1991 2000	T
Sociologia națiunii și a min- etnice	1	2	7	12	7	0	0	1	2	13	45
Sociologia științei	0	0	0	7	3	0	5	11	13	3	42
Sociologia moralei	2	0	1	5	3	0	4	12	12	3	42
Sociologia familiei	1	1	3	2	2	0	1	6	8	16	40
Sociologia sănătății și a medicinei sociale	0	5	5	13	5	0	0	1	4	7	42
Sociologia schimb, sociale	0	0	0	1	1	0	0	2	4	23	31
Sociologia artei și lit.	0	3	0	2	0	0	1	8	6	3	23
Sociologia urbană	1	0	2	0	3	1	4	18	6	7	42
Sociologia ment.	0	0	1	2	2	1	0	1	5	10	22
Sociologia militară	1	0	0	1	1	0	0	7	4	6	20
Sociologia admin Publice	0	0	2	3	1	0	0	3	0	7	16
Sociologia asmiratilor și imag.	0	0	0	0	2	0	1	6	4	3	16
Sociologia informației	0	0	0	0	0	0	0	5	5	1	11
Sociologia revoluției	0	0	1	0	0	1	0	1	2	11	16
Sociolingv.	0	0	0	3	0	0	1	3	0	5	12
Socioeuris.	0	0	0	0	0	0	0	3	8	1	12
Sociobio.	1	0	0	4	2	0	0	1	1	0	9
Psihosoc.	5	0	5	8	6	0	6	24	25	35	114
Antropologia socială și culturală	1	1	1	6	5	0	1	5	5	9	34
Etnoarografie și folclor	0	0	2	43	8	0	2	2	2	2	61

Perioada Categorie	1901	1911	1921	1931	1941	1951	1961	1971	1981	1991	T
	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000	
<i>Statistică socială</i>	0	1	0	3	0	0	3	4	1	7	19
<i>Manuale și cursuri de sociologie</i>	0	0	3	8	4	0	1	6	4	17	43
<i>Traduceri de lucrări</i>	0	1	0	0	2	4	9	40	18	106	180
<i>Recenzii de carti</i>	0	0	2	5	0	0	2	19	6	26	60
TOTAL	126	65	192	418	211	31	208	868	620	881	3620

Sursa: *Sociologia românească în sec. al XX-lea (1901-2000)*, p. 13-15

Din datele cuprinse în tabelul de mai sus rezultă că deceniul –de vârf” al producției sociologice, în prima jumătate a secolului al XX-lea, a fost 1931-1940 (cu 418 unități). În a doua jumătate a veacului al XX-lea se constată o creștere extraordinară a volumului de lucrări publicate, în special după înființarea Secției de Sociologie la Universitatea din București (1966). Astfel, în deceniul 1971-1980 s-au depistat 868 unități, iar în deceniul 1991-2000, 881 unități, în condițiile favorabile de editare, oferite de noul regim democratic, instaurat în România.

Domeniile tematice frecvent abordate de autorii români au fost cele care se încadrau în câmpul de studiu al sociologiei generale (526 lucrări), al sociologiei politicii (330), al monografiilor sociologice (259) și al sociologiei culturii (195 lucrări publicate). –Sociologia rurală, psihosociologia, sociologia economică, sociologia dezvoltării și sociologia educației dețin și ele un loc de frunte, în cadrul fiecăruia întâlnindu-se peste o sută de lucrări publicate. În deceniile

patru, opt și zece ale veacului trecut se înregistrează cea mai mare cantitate de lucrări sociologice publicate”.¹⁵⁸

Deceniile opt și nouă ale secolului al XX-lea sunt cele mai prodigioase din punct de vedere al publicării unor lucrări de sociologia culturii și a valorilor, împreună cumulând 96 de lucrări, adică 55,8 % din totalul celor 172 înregistrate.

În primele șapte decenii ale veacului al XX-lea, producția de carte sociologică despre cultură este slab reprezentată statistic. Doar în deceniul 1931-1940 au fost 21 de lucrări publicate, în restul celorlalte 6 decenii fiind între 0 și 17 unități tipărite. Nici după 1990 acest trend specific nu s-a redresat, ajungându-se la circa 21 lucrări publicate (și depistate prin cercetarea noastră) în intervalul 1991-2000. În cazul sociologiei artei și literaturii, situația este și mai anemică, așa cum se observă în tabelul prezentat mai sus.

În cele ce urmează evidențiem lucrările apărute în perimetrul sociologiei culturii, elaborate de autorii români, în diverse momente ale intervalului de timp 1821-2015. Am ales ca punct de plecare anul 1821, deoarece acesta coincide cu desfășurarea mișcării revoluționare a lui Tudor Vladimirescu, mișcare emblematică pentru impulsul produs asupra istoriei moderne a țării noastre și care a fost analizată în diferite scrieri ale epocii. Aceasta mișcare revoluționară s-a axat pe noțiunile de libertate, independență, națiune și alte valori, care anunțau zorii erei moderne și în istoria gândirii social-politice și filosofice a Principatelor Române.

În cele ce urmează, prezentăm o listă a lucrărilor propriu-zise de sociologie a culturii și a celor relevante pentru un asemenea domeniu de reflecție, elaborate de autori români, de-a lungul ultimelor două veacuri (1821-2015).

Din criteriul cronologic ar fi fost mai relevant pentru încadrarea în epocă a lucrărilor publicate, totuși, am preferat să ordonăm informația privind creația științifică în câmpul de

¹⁵⁸*Ibidem*, p. 16.

reflecție al sociologiei culturii pe baza criteriului alfabetic, evitându-se, astfel, erorile inevitabile, generate de recunoașterea edițiilor princeps.

Datele de care am dispus ne-au permis să inventariem, pe de o parte, un număr de 363 de lucrări de sociologia culturii elaborate de autori români și, pe de altă parte, un număr de 37 de cărți traduse în limba română.

1. Albu, Mihaela, *Cultură și identitate*, Craiova, Editura Universitaria, 2008
2. Andrei, Petre, *Filosofia valorii*, București, Fundația Regele Mihai I, 1945
3. Andrei, Petre, *Opere sociologice, vol. III, Sociologie generală*, ediția a III-a, Ediție îngrijită și notă introductivă de dr. Mircea Măciu, București, Editura Academiei, 1978
4. Andrei, Petre, *Filosofia valorii*, Ediția a III-a, Prefață de Nicolae Râmbu, Editura Polirom, Iași, 1997
5. Antoniadă, Constantin, *Opere*, Studii selectate, prefață, notă asupra ediției, note și comentarii de Ion Mihail Popescu, București, Editura Eminescu, 1985
6. Arghirescu, Gheorghe, *Școala românească și pregătirea noastră culturală și națională*, București, Cercul de studii al P.N.L., 1916

7. Bagdasar, Nicolae, *Din problemele culturii europene*, București, Societatea Română de Filosofie, 1931
8. Bagdasar, Nicolae, *Teoreticieni ai civilizației*, București, Editura Științifică, 1969
9. Bagdasar, Nicolae, *Scrieri*, Ediție îngrijită, introducere și note de Gh. Vlăduțescu, București, Editura Eminescu, 1988
10. Baltasiu, Radu, Țîrcomnicu, Emil, *Aromânii – parcurs istoric și prezent*, Craiova, Editura Beladi, 2008
11. Barițiu, George, *Viața și ideile lui George Barițiu. Studiu și antologie*, Studiu introductiv, antologie și note de Radu Pantazi, București, Editura Științifică, 1964
12. Batâr, Dumitru, *Modele culturale în familia românească. Tradiții și actualitate*, Sibiu, Editura Universității "Lucian Blaga", 2001
13. Batâr, Dumitru, *Instituționalitatea modelelor culturale*, Sibiu, Editura Universității "Lucian Blaga", 2004
14. Batâr, Dumitru, *Dimensiuni ale înțelegerii modelului cultural*, în vol. *Tratat de sociologie generală* (coord. D. Otovescu), Craiova, Editura Beladi, 2010

15. Bădescu, Ilie, *Sincronism european și cultură critică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984 (cartea a fost reeditată în 2002)
16. Bădescu, Ilie, *Timpul european și maladiile lui. Contribuții de antropologie noologică*, vol. I: *Timp și cultură*, Iași, Tipo Moldova, 2015
17. Bădescu, Ilie, *Considerații critice asupra genezei civilizației moderne românești*, în revista *Viitorul Social*, nr. 1, București, 1980
18. Bădescu, Ilie, *Sociologia eminesciană*, Galați, Editura Porto Franco, 1994
19. Bădescu, Ilie (coordonator), *Enciclopedia valorilor reprimite. Războiul împotriva culturii române (1944-1999)*, vol. I- II, București, 2000
20. Bădescu, Ilie, *Noologia. Cunoașterea ordinii spirituale a lumii. Sistem de sociologie noologică*, București, Editura Valahia, 2002
21. Bădescu, Ilie, *Sincronism european și cultură critică românească*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002
22. Bădina, Ovidiu; Schifirneț, Constantin, *Tineretul și lumea de mâine. Adolescenții și cultura*, București, Editura Academiei, 1974

23. Băleanu, M. G, *Încercări asupra civilizațiunei chinezești*, București, Tipografia Universitară, A. G. Brătănescu, 1906
24. Bărbat, Virgil I., *Premisele umane ale culturii moderne. Extensiunea universitară*, Cluj, 1925, f.e.
25. Bărbat, Virgil, *Dinamism cultural*, Cluj, 1928, f.e.
26. Bărbat, Virgil, *Exproprierea culturii*, Cluj, 1928, f.e.
27. Bărbieru, Mihaela, Cioarec, Ileana, *Repere istorice și culturale: aspirații, certitudini și perspective*, Craiova, Editura Sitech, 2015
28. Belciug, Pompei, *Cultura populară și cultura de masă în contextul revoluției tehnico-științifice –Partea I – Coordonate ale culturii populare în era tehnică*, Arhivele Naționale Românești Fond ASSP. Sociologie, București, 1980
29. Belciug, Pompei, *Cultura populară și cultura de masă în contextul revoluției tehnico-științifice –Partea a II-a – Coordonate ale culturii populare în era tehnică*, Arhivele Naționale Românești Fond ASSP. Sociologie, București, 1981
30. Biriș, Ioan, *Funcționalitatea ideii de câmp cultural în sociologia contemporană*, în *Analele Universității din Timișoara*, 1993

31. Blaga, Lucian, *Geneza metaforei și sensul culturii*, București, 1937
32. Blaga, Lucian, *Ființa istorică*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977
33. Blaga, Lucian, *Trilogia culturii*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1969; Cuvânt înainte de Dumitru Ghișe
34. Blaga, Lucian, *Trilogia culturii*, vol.I: *Orizont și stil*, București, Editura Humanitas, 1994
35. Blaga, Lucian, *Trilogia culturii*, vol. II : *Geneza metaforei și sensul culturii*, București, Editura Humanitas, 1994
36. Blaga, Lucian, *Trilogia valorilor*, vol. III: *Artă valoare*, București, Editura Humanitas, 1996
37. Boari, Vasile; Gherghina, Sergiu; Murea, Radu (eds.), *Regăsirea identității naționale*, Iași, Editura Polirom. 2010
38. Bojincă, Damaschin, *Scrieri*, Studiu introductiv, selecție de texte și note de Nicolae Bocșan, Timișoara, Editura Facla, 1978
39. Bondrea, Aurelian, *Contribuții la definirea conceptului de cultură – cultura de masă*, București, în revista *Forum*, nr. 2, 1971

40. Bondrea, Aurelian, *Sociologia culturii*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981; Editura Fundației «România de Măine», 1993; Studiu introductiv de Fred Mahler, Rola Mahler
41. Bondrea, Aurelian (coordonator), *Protejarea patrimoniului cultural național*, București, 1996
42. Botez, Angela; Mișcol, Oltea, *Revoluție și creație*, București, Editura Politică, 1983
43. Breazu, Ion, *Democrație și cultură*, în revista *Societatea de mâine*, nr. 6-7, Cluj, 1927
44. Bucur, Corneliu; Popa, Adela; Rusu, Horațiu. *Identitatea etnoculturală la români în contextul procesului de integrare europeană. Studiu comparativ rural-urban în județul Sibiu*, în *Revista de Politica Științei și Sociometrie*, Număr special, Sibiu, 2005
45. Bulimar, M. T., *Tradiție și inovație în cultură*, București, Editura Politică, 1981
46. Bunescu, Traian, *Democrația socialistă și accesul la cultură*, în *Analele Universității din Timișoara*, 1977
47. Burcea, Marin (coordonator), *Instituții și servicii culturale*, Raport de cercetare, C.U.R.S., București, 1995, 1996, 1997

48. Buruiană, Doina, *Cultura generală la tinerii muncitori absolvenți de liceu*, Raport de cercetare, București, Centrul de Cercetare pentru Problemele Tineretului, 1981
49. Buzărnescu, Ștefan (coordonator), *Societate și cultură (I)*, Teremia Mare, Timișoara, Institutul Social, 1982
50. Buzărnescu, Ștefan (coordonator), *Societate și cultură (II)*, *Studiu comparativ asupra transformărilor social-economice și a mutațiilor culturale în localitățile Dudeștii Vechi și Cenad*, Timișoara, Institutul Social, 1984
51. Buzărnescu, Ștefan, *Noi exigențe ale relației dintre cultură și cunoaștere în mediul politehnic*, București, 1987
52. Buzărnescu, Ștefan, *Is a redefinition of culture necesary ?*, în *Analele Universității Alex. I. Cuza*, Iași, nr.2, 1988
53. Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Prefață și note de C. Maciucă, București, Editura Tineretului, 1961
54. Cantemir, Dimitrie, *Dîvanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea*, Text stabilit, traducerea versiunii grecești și glosar de Virgil Cîndea, București, Editura Minerva, 1990
55. Caraioan, Pompiliu, *Cultura românească*, Buzău, Colecția Sociologia culturii, 1945

56. Caraioan, Pompiliu, *Dialectică și finalitate în cultură*, Buzău, Colecția Sociologia culturii, 1945
57. Caraioan, Pompiliu, *Literatura romantică franceză*, Buzău, Colecția Sociologia culturii, 1946
58. Cazacu, Honorina (colaborator), *Profilul spiritual al clasei muncitoare*, București, 1964
59. Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Editura Minerva, 1982
60. Cernea, Mihai, *Contribuții la sociologia culturii de masă*, București, Editura Academiei, 1970
61. Cernescu, Trailă, *Societate și arhitectură. O perspectivă sociologică*, Editura Tritonic, București, 2004
62. Chelcea, Ion, *Semnificațiile sociologice ale legendei-mit despre Negru-Vodă, creație argeșană emblematică pentru spiritualitatea românească*, 1989, f.e., f.l.
63. Chelcea, Ion, *Etnografie și sociologie*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001
64. Chelcea, Liviu; Dobracă, Lucian, *Sectorul cultural din România: infrastructura, resurse, consum*, Iași, Editura Polirom, 2007
65. Chifu, Iulian, *Spațiul post-societății: în căutarea identității*, București, Editura Politică, 2005

66. Chișu, Ștefan; Ilie, Delia; Preduț, Maria, *Etnologie generală. Teorie și concepte*, Timișoara, Editura Eurobit, 2000
67. Claudian, Al., *Rasă și cultură*, în vol. *Politica culturii*, București, 1930, f.e.
68. Cobianu-Băcanu, Maria; Alexandrescu, Petruș; Cucu-Oancea, Ozana, *Cultura, identitatea națională și educația în dezvoltarea durabilă a societății românești* (coord. Maria Cobianu-Băcanu), Pitești, Editura Paralela 45, 2002
69. Cobianu-Băcanu, Maria (colaborator), *Democrația culturală și participarea oamenilor muncii la viața social-culturală*, Timișoara, 1983, f.e.
70. Cobianu-Băcanu, Maria (colaborator), *Creație valorică și acțiune*, București, 1984, f.e.
71. Cobianu-Băcanu, Maria, *Inovație și tradiție în dezvoltarea culturală*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988
72. Cobianu-Băcanu, Maria (colaborator), *Modele culturale și orientări valorice*, în *Caietele Institutului de Sociologie*, 1994, f.e.
73. Costea, Ștefan, *Cercetări contemporane de istoria sociologiei. Contribuția lor la valorificarea moștenirii*

- sociologiei românești*, în rev. „Arhivele Olteniei”, serie nouă, nr. 5, București, Editura Academiei, 1986
74. Costea, Ștefan, Ungureanu, Ion, *A Concise History of Romanian Sociology*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981
75. Costea, Ș., Larionescu, M., Ungureanu, I., *Sociologie românească contemporană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983
76. Coposescu, Silviu, *Antropologie culturală*, Brașov, Editura Universității Transilvania, 2006
77. Creangă G. D., *Regenerarea noastră și datoria noastră*, București, C. Göbl, 1913
78. Cristea, Ilie, *Articole (1923-1936)*, lucrare apărută sub îngrijirea lui Titu Georgescu, București, Editura Politică, 1961
79. Cristea, Mircea, *Concepția lui Camil Petrescu despre noocrație*, București, Editura Academiei, în *Revista de filosofie*, nr.6, 1994
80. Crișan, Constantin, *Confesiuni esențiale: eseuri de sociologia literaturii*, București, Editura Cartea Românească, 1977
81. Crișan, Constantin, *Sociologie și bioestetică*, București, Editura Eminescu, 1987

82. Cruceru, Dan, *Însemnări privind specificul culturii socialiste*, București, Editura Academiei, în *Revista de filosofie*, nr. 1, ianuarie-februarie, 1979
83. Cruceru, Dan, *Cultură, ideologie, valoare*, București, Editura Meridiane, 1989
84. Culea, Haralambie, *Contribuții la sociologia culturii de masă. Structura procesului cultural de masă, II*, București, Editura Academiei, 1971
85. Culic, Nicolae, *Sistemul de valori al societății socialiste*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981
86. Curticăpeanu, V., *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, Editura Științifică, 1968
87. Dan, Petre, *Asociații, cluburi, ligi, societăți. Dicționar cronologic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983
88. Dobrescu, Emilian M., *Canale și mesaje comunicaționale*, în vol. *Sociologia comunicării. Perspective teoretice și cercetări de teren*, coord. Adrian Otovescu, București, Editura ProUniversitaria, 2012

89. Dobrogeanu-Gherea, Constantin, *Asupra socialismului în țările înapoiate*, Postfață la K. Kautsky, *Bazele social-democrației*, București, 1911
90. Dobrogeanu-Gherea, Constantin, *Criza literară*, în *Critice*, București, Editura Minerva, 1983
91. Donat, Ion, *Cultura Populară în Oltenia*, în revista *Sociologie românească*, nr.4-6, București, 1939
92. Drăgan, Ion; Radu, Nicolae, *Comportamente culturale și profesionale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987
93. Drăgan, Ion (coord.), *Evoluția fenomenului cultural în societatea socialistă în condițiile revoluției tehnico-științifice*, Arhivele Naționale Românești, Fond ASSP Sociologie, București, 1979
94. Drăgănescu, Mihai, *Sistem și civilizație. Eseuri*, București, Editura Politică, 1976
95. Eliade, Mircea, *Nostalgia originilor. Istorie și semnificație în religie* (trad. Cezar Baltag), București, Editura Humanitas, 1994
96. Eliade, Mircea, *Ocultism, vrăjitorie și mode culturale. Eseuri de religie comparată* (trad. Elena Borta), București, Editura Humanitas, 1997

97. Eminescu, Mihai, *Despre cultură și artă*, Ediție îngrijită de D. Irimia, Iași, Editura Junimea, 1970
98. Eminescu, Mihai, *Scrieri politice și literare*, vol. I (1870-1877), ed. I. Scurtu, București, Editura Minerva, 1905
99. Epure, Gheorghe, *Despre concepția noocratică a lui Camil Petrescu*, București, Editura Academiei, în *Revista de filosofie*, nr.6, 1994
100. Florian, Radu, *Cultura spirituală și neumanitatea secolului*, București, în *Revista Societate și Cultură*, nr. 3, 1991
101. Focșa, Gh., *Aspectele spiritualității sătești*, în revista *Sociologie românească*, nr.5-6 București, 1937
102. Focșa, Gh., *Aspectele spirituale ale civilizației țărănești*, în revista *Sociologie românească*, nr. 1-6, București, 1942
103. Focșa, Gh., *Cultura satului*, în revista *Căminul Cultural*, nr.7-9, 1943
104. Gavriluță, Nicu, *Antropologie socială și culturală*, Iași, Editura Polirom, 2009
105. Gavriluță, Nicu, *Sociologia religiilor. Credințe, ritualuri, ideologii*, Iasi, Editura Polirom, 2013

106. Gellner, Ernest, *Cultură, identitate și politică*, Iași, Editura Institutul European, 2001
107. Gellner, Ernest, *Ratiune și cultură*, Iași, Editura Institutul European, 2001
108. Georgescu, Florian, *Cultura fizică – fenomen social*, București, Editura Sport-Turism, 1976
109. Georgiu, Grigore, *Națiune, Cultură, Identitate*, București, Editura Diogene, 1977
110. Gheorghe, Elena, *Cultura în perspectiva acțiunii și creativității*, București, Editura Academiei, în *Revista de filosofie*, nr. 1, ianuarie-februarie, 1979
111. Gheorghe, Elena, *Finalitatea social-umană a culturii socialiste*, București, Editura Academiei, în *Revista de filosofie*, nr.5, septembrie-octombrie, 1980
112. Ghica, I., *Introducere la Scrisori către V. Alecsandri*, în *Opere*, vol. I, București, Editura Minerva, 1967
113. Ghișe, Dumitru, *Reflexii privind conjuncția dintre om și valori*, în *Revista de filosofie*, nr. 1, 1988
114. Gib, C. D., *Dezvoltarea gustului de citit la sate*, în revista *Căminul Cultural*, nr.8, 1939
115. Gib, C. D., *Rolul cărții în cultura populară*, în revista *Căminul Cultural*, nr. 10-12, 1939

116. Gib, C. D., *Manifestări spirituale la Nucșoara-Muscel*, în *Revista Căminul Cultural*, nr.7-8, 1945
117. Gib, C. D., *Studii și cercetări în domeniul culturii poporului*, București, 1946
118. Gib, C. D., *Cultura personală a muncitorului*, în *Revista Căminul Cultural*, XII, 1946
119. Gogoneață, N., *Tendințe și orientări în filozofia interbelică*, în *Istoria filozofiei românești*, vol. II (1900-1944, partea I), București, Editura Academiei, 1980
120. Golu, Elena, *Elemente de analiză sistemică la Karl Marx*, în *Analele Universității din București*, nr. 2, 1971
121. Gulian, Ionescu, Constantin, *Introducere în sociologia culturii*, București, Editura de Stat, 1947
122. Gulian, Ionescu, Constantin, *Istoria, omul, cultura*, București, Editura Politică, 1970
123. Gulian, Ionescu, Constantin, *Lumea culturii primitive*, București, Editura Albatros, 1976
124. Gusti, Dimitrie, *Ființa și menirea academiilor*. Discurs rostit la 10 iunie 1923 în ședință solemnă, cu răspunsul d-lui Vasile Pârvan, București, 1923
125. Gusti, Dimitrie, *Partidul politic — Sociologia unui sistem al partidului politic*, în volumul *Doctrinile*

- partidelor politice*, București, Editura Cultura Națională, 1923
126. Gusti, Dimitrie, *Idei călăuzitoare pentru munca culturală la sate*, în revista *Căminul Cultural*, nr. 1, 1934
127. Gusti, Dimitrie, *Organizarea culturală*, în vol. *Rapoartele Comisiei de întocmire a programului Partidului Național-Țărănesc*, București, 1934, f.e.
128. Gusti, Dimitrie, *Sociologia militans. I. Introducere în sociologia politică*, București, 1934
129. Gusti, Dimitrie, *Cunoașterea sociologică și acțiunea culturală. Însemnătatea lor pentru viața națională și de stat*, în *Revista Sociologie românească*, nr. 4, București, 1936
130. Gusti, Dimitrie, *Un sistem de cercetări sociologice la teren*, în revista *Sociologie românească*, IV, nr. 4-6, aprilie-iunie 1938
131. Gusti, Dimitrie, *Opere*, v. III, texte stabilite, comentarii, note de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu, București, Editura Academiei, 1970
132. Hașdeu, Alex., *Problema timpului nostru*, București, 1938, f.e.

133. Herseni, Traian, *Muzee de sociologie*, în *Revista Societatea de mâine*, nr.5, Cluj, 1931
134. Herseni, Traian, *Sociologia spiritului*, în *Revista Azi*, nr. 3, 1934
135. Herseni, Traian, *Natura și Cultura. (Cadrul cosmologic în monografia sociologică)*, în revista *Societatea de mâine*, nr. 1, Cluj, 1935
136. Herseni, Traian (coordonator), *Psihosociologia culturii de masă*, București, Editura Științifică, 1968
137. Herseni, Traian, *Cultura psihologică românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980
138. Hodoș, Nerva, Ionescu, Al. Sadi, *Publicațiunile periodice românești (ziare, gazete, reviste)*, cu o introducere de Bianu, Ion, tom. I, *Catalog alfabetic 1820-1906*, București, Socec și C. Sfetca, 1913
139. Holczinger, Ludwig-Anton; Pribac, Sorin, *Germanii din Banat. O viziune istorică și socio-antropologică asupra evoluției și existenței unei etnii în Europa de sud-est*, Timișoara, Editura Mirton, 2011
140. Ibrăileanu, Garabet, *Cultură și literatură*, București, f.a., f.e.
141. Ibrăileanu, Garabet, *După războiu. Cultura și literatura*, Iași, 1921, f.e.

142. Ibrăileanu, Garabet, *Spiritul critic în cultura românească*, Iași, Editura Junimea, 1970
143. Ionică, Ion, *Manifestările spirituale în cercetarea sociologiei*, în vol. *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, București, 1940
144. Iorga, Nicolae, *Ceva despre Ardealul românesc și viața culturală de astăzi*, București, 1907
145. Iorga, Nicolae, *Legăturile culturale între Bucovina și Principatele Românești*, București, Editura Casei Școalelor, 1924
146. Iorga, Nicolae, *Aportul Bucovinei în cultura Românească*, Cernăuți, La Marca Țării, 1925
147. Iorga, Nicolae, *Despre civilizația românească la 1870*, București, 1937, f.e.
148. Iorga, Nicolae, *Alte note despre cultura și viața socială românească sub vechiul regim*, extras din *Analele Academiei Române*, seria a II-a, București, Socec, 1916
149. Iorga, Nicolae, *Cultură națională și politică națională*, Discurs, 1908, f.e.
150. Iordăchel, Ion, *Teoria sociologică și strategia dezvoltării sociale*, în rev. *Viitorul social*, București, iulie-august, 1986

151. Joja, Athanase, *Cunoaștere și acțiune*, București, Editura Politică, 1982
152. Kogălniceanu, Mihail, *Tainele inimii*, în *Scrieri alese*, Ediția a II-a, București, E.S.P.L.A., 1956
153. Larionescu, Maria, *Contribuții la sociologia culturii de masă*, vol. I, II, București, 1970, 1971, f.e.
154. Larionescu, Maria, *Sociologia românească – Fenomen al realității sociale și mișcării culturale din țara noastră*, Arhivele Naționale Românești, Fond ASSP. Sociologie, București, 1978
155. Liiceanu, Gabriel, *Încercare în politropia omului și a culturii*, București, Editura Cartea Românească, 1981
156. Lovinescu, Eugen, *Istoria civilizației române moderne*, vol. I-III, București, Editura Ancora, 1924, 1925
157. Lovinescu, Eugen, *Istoria civilizației române moderne*, vol. I: *Forțele revoluționare*; vol. II: *Forțele reacționare*; vol. III: *Legile formației civilizației române*, Ediție, studiu introductiv și note de Z. Ornea, București, Editura Științifică, 1972 (reeditată în anul 1992 la Editura Minerva din București)
158. Luminosu, Doru Silviu, *Problematica socializării individului – o viziune socioculturală*, în *Analele Universității din Timișoara*, 1977

159. Mahler, Fred, *Dimensiunea axiologică a sociologiei aspirațiilor*, în *Viitorul Social– Revista de Sociologie și Politologie*, an II, nr. 4, București, Editura Academiei, 1973
160. Maiorescu, Titu, *Opere*, Vol. 1, Ediție, note, variante, indice de Georgeta Rădulescu-Dulghera și Dominica Filimon, Studiu introductiv de Eugen Todoran, București, Editura Minerva, 1978
161. Maiorescu, Titu, *Contra școalei Bămușiu*, în *Critice*, vol. II, București, 1928
162. Maiorescu, Titu, *Literatura română și străinătatea*, în *Din «Critice»*, București, Editura Tineretului, 1967
163. Marcovici, S., *Civilizația*, în *Muzeu Național*, nr. 4. 1837
164. Marica, George Em., *Problema culturii moderne în sociologia germană contemporană*, București, 1935, f.e.
165. Marica, George Em., *Studii de istoria și sociologia culturii române ardeleni din sec. XIX*, vol. I, II, Cluj-Napoca, 1977, 1978
166. Marica, George Em., *Universitățile populare germane*, Cluj, în *Revista de Sociologie*, anul I, nr. 4, aprilie, 1931

167. Marica, George Emil; Bariț, George, *Studii de istoria și sociologia culturii române ardeleno din sec. al XIX-lea*, vol. III, Cluj-Napoca, 1980
168. Marino, Adrian, *Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice și culturale*, ed. a II-a, Iași, Editura Polirom, 1995
169. Marino, Adrian, *Politică și cultură. Pentru o nouă cultură română*, Iași, Editura Polirom, 1996
170. Marino, Adrian, *Libertate și cenzură în România. Începuturi*, Iași, Editura Polirom, 2005
171. Măgureanu, Virgil, *Cultura politică*, București, Editura Universității, 1995
172. Mărgineanu, Nicolae, *Condiția umană. Aspectul ei bio-psiho-social și cultural*, București, Editura Științifică, 1973
173. Mehedinți, Simion, *Civilizație și cultură. Concepte, definiții, rezonanțe*, îngrijirea ediției, studiu introductiv și note de Gheorghiu Geană, București, Editura Trei, 1999
174. Mehedinți, Simion, *Coordonate etnografice. Civilizația și cultura*, București, Editura Cultura Națională, 1930
175. Mehedinți, Simion, *Poporul (Cuvinte către studenți)*, Editia a II-a, București, Editura Viața Românească, 1921

176. Mehedinți, Simion, *Trilogia științei. Cercetător–erudit–savant*, București, Imprimeria Națională, 1939
177. Merfea, Mihai (coordonator, coautor), *Tradiție și inovație în dezvoltarea culturii în microgrupuri*, București, 1975, f.e.
178. Miftode, Vasile, *Dimensiunea și determinarea socială a culturii*, București, Editura Academiei, în *Revista de filosofie*, nr. 2, 1980
179. Mihiu, Achim, *Meandrele adevărului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983
180. Mihiu, Achim, *Maestrul și iedera (studii de filosofie și sociologie culturală)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1988
181. Mihiu, Achim, *Lucian Blaga. Miorița cultă a spiritualității raomanești*, București, Editura Viitorul Românesc, 1995
182. Mihiu, Achim, *Antropologie culturală*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 1999
183. Milca, Mihai, *Identitate românească și europeană*, București, Editura Ager, 2005
184. Morar, Vasile, *O concepție estetică din perspectivă axiologică: Petre Andrei*, București, Editura Academiei, în *Revista de filosofie*, nr. 5, septembrie-octombrie, 1981

185. Mureșan, Pavel, *Ce este imitația?*, București, Editura Științifică, 1980
186. Musu, Gheorghe, *Din istoria formelor de cultură arhaică*, București, Editura Științifică, 1973
187. Nădejde, D., C., *Despre știință și morală*, București, C. Göbl, 1910
188. Neacșu, Ion, *Civilizație și conduită*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987
189. Neamțu, Octavian, *Cultura ca acțiune socială*, București, Editura Academiei, 1976
190. Neamțu, Octavian, *Giubega. Orașul agricol de mâine din Câmpia Dunării. Cercetare socio-culturală condusă în anul 1972 de Octavian Neamțu*, Craiova, 1974
191. Negulescu, P.P., *Destinul omenirii*, vol. II, București, 1939
192. Negulescu, P.P., *Geneza formelor culturii. Priviri critice asupra factorilor ei determinanți*, București, Editura Eminescu, 1984; Ediție și studiu introductiv de Zigu Ornea
193. Negulescu, P.P., *Geneza formelor culturii. Priviri critice asupra factorilor ei determinanți*, vol. I, Ediție și studiu introductiv de Z. Ornea, București, Editura Minerva, 1993

194. Olaru, Tudor, *Om nou, responsabil, creator*, București, Editura Politică, 1982
195. Ornea, Z., „*Cultură*” și „*civilizație*” în *filozofia burgheză din România*, București, în *Revista de filosofie*, nr. 11, 1965
196. Ornea, Z., „*Tradiționalism*” și „*evoluție*” în *sociologia burgheză românească din deceniul al III-lea*, în vol. *Curente și orientări în istoria filosofiei românești*, București, Editura Academiei, 1967
197. Otovescu, Dumitru; Lungu, A; Firescu, F. Alex., *Gradul de participare a tinerilor la viața culturală din municipiul Craiova*, Arhivele Naționale Românești, Fond ASSP. Sociologie București, 1979
198. Otovescu, Dumitru, *Concepția lui C. Rădulescu-Motru privind raportul dintre cultură și civilizație*, în revista *Arhivele Olteniei*, nr. 1, București, Editura Academiei, 1980
199. Otovescu, Dumitru, *Concepția lui C. Rădulescu-Motru despre rolul personalității și al vocației în dezvoltarea culturii*, Craiova, în revista *Analele Universității din Craiova*, seria Filosofie, sociologie, istorie, anii VII-VIII, 1982-1983

200. Otovescu, Dumitru, *Conceptul de cultură în viziunea lui C. Rădulescu-Motru*, Craiova, în revista *Ramuri*, nr. 2, 15 februarie, 1984
201. Otovescu, Dumitru, *Cu privire la conceptul culturii în opera lui C. Rădulescu-Motru*, București, în *Revista de filosofie*, nr.5, septembrie-octombrie, 1986
202. Otovescu, Dumitru, *Raportul dintre cultură și personalitate în gândirea lui C. Rădulescu-Motru*, București, în revista *Arhivele Olteniei*, nr.5, Editura Academiei, 1986
203. Otovescu, Dumitru, *C. Rădulescu-Motru despre rolul și funcțiile culturii în viața socială*, București, în revista *Viitorul social*, ianuarie-februarie, 1987
204. Otovescu, Dumitru, *Teorii ale specificului național în cultură (1821-1918)*, București, în revista *Arhivele Olteniei*, nr 6, Editura Academiei, 1989
205. Otovescu, Dumitru, *Conceptul de «criză a culturii» în filosofia românească interbelică*, București, Editura Academiei, în *Revista de filosofie*, nr. 3, 1989
206. Otovescu, Dumitru, *Cultură, personalitate, vocație în concepția lui C. Rădulescu-Motru*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1990 (ediția a II-a, revăzută și adăugită, 2016)

207. Otovescu, Dumitru, *C. Rădulescu-Motru despre «oamenii mari»*, anul I, în revista *Meridian*, nr.4, Craiova, mai 1990
208. Otovescu, Dumitru, *Legile dezvoltării culturii europene în viziunea lui C. Rădulescu-Motru*, în revista *Meridian*, nr. 12, Craiova, septembrie 1990
209. Otovescu, Dumitru, *Spiritualitatea românească în circuitul valorilor europene*, Craiova, în revista *Meridian*, nr.2, 5 aprilie 1990
210. Otovescu, Dumitru, *Renașterea culturii românești*, Craiova, în revista *Meridian*, nr. 1, 22 martie 1990
211. Otovescu, Dumitru, *Vocațiile culturale și tranziția istorică*, Craiova, în revista *Demnitatea*, nr. 34, 1990
212. Otovescu, Dumitru, *Sociologia culturii românești (Geneză și devenire: 1821-1944)*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1992
213. Otovescu, Dumitru, *Dezvoltarea culturii române în perioada modernă (1821-1918)*, București, în revista *Arhivele Olteniei*, nr. 7, Editura Academiei, 1992
214. Otovescu, Dumitru, *C. Rădulescu-Motru, omul deplin al culturii critice*, Studiu introductiv (și tabel cronologic) la C. Rădulescu-Motru, *Cultura română și*

- politicianismul*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1995
215. Otovescu, Dumitru; Anghel Lucia, *Evreii din Oltenia*, Craiova, Editura Beladi, 2002
216. Otovescu, Dumitru (coord.), *Sociologia culturii românești. Antologie*, Selecția textelor și structura teoretică: C. Craitoiu, Adrian Otovescu, Gabriel Pricină, Gabriela Motoi, Veronica Ion, Craiova, Editura Beladi, 2006
217. Otovescu, Dumitru (coord.), *Monografia sociologică a județului Mehedinți*, Editura Beladi, Colecția *Cercetări sociologice de teren*, Craiova, 1999
218. Otovescu, Dumitru (coord.), *Monografia sociologică a orașului Târgu-Cărbunești*, Editura Beladi, Colecția *Cercetări sociologice de teren*, Craiova, 1999
219. Otovescu, Dumitru (coord.), *Monografia sociologică a orașului Novaci*, Editura Beladi, Colecția *Cercetări sociologice de teren*, Craiova, 2000
220. Otovescu, Dumitru (coord.), *Monografia sociologică a orașului Băile Govora*, Editura Beladi, Colecția *Cercetări sociologice de teren*, Craiova, 2002

221. Otovescu, Dumitru (coord.), *Monografia sociologică a comunei Licurici - județul Gorj*, Editura Beladi, Colecția *Cercetări sociologice de teren*, Craiova, 2003
222. Otovescu, Dumitru (coord.), *Monografia sociologică a comunei Braloștița - județul Dolj*, Editura Beladi, Colecția *Cercetări sociologice de teren*, Craiova, 2004
223. Otovescu, Dumitru (coord.), *Monografia sociologică a comunei Gighera - județul Dolj*, Editura Beladi, Colecția *Cercetări sociologice de teren*, Craiova, 2005
224. Otovescu, Dumitru (coord.), *Monografia sociologică a comunei Podari - județul Dolj*, Editura Beladi, Colecția *Cercetări sociologice de teren*, Craiova, 2005
225. Otovescu, Dumitru (coord.), *Monografia sociologică a comunei Goicea - județul Dolj*, Editura Beladi, Colecția *Cercetări sociologice de teren*, Craiova, 2006
226. Otovescu, Dumitru (coord.), *Monografia sociologică a comunei Breasta - județul Dolj*, Editura Beladi, Colecția *Cercetări sociologice de teren*, Craiova, 2007
227. Otovescu, Dumitru (coord.), *Universitatea din Craiova. Monografie (1947-2007)*, Editura Beladi, Colecția *Cercetări sociologice de teren*, Craiova, 2007

228. Otovescu, Dumitru (coord.), *Facultatea de Științe Sociale (2000-2010)*, Editura Beladi, Colecția *Cercetări sociologice de teren*, Craiova, 2010
229. Otovescu Dumitru, *Sociologie generală*, Craiova, Editura Beladi, 2004 (ediția a V-a, 2009)
230. Otovescu, Dumitru (coord.), *Sociologia culturii. Antologie autori străini, Selecția textelor și structură tematică: C. Craitoiu, Adrian Otovescu, Florin Păsătoiu, Gabriel Pricină, Gabriela Motoi, Radu Petcu, Veronica Ion*, Craiova, Editura Beladi, 2010
231. Otovescu, Dumitru, *Sociologia culturii*, în Otovescu, Dumitru (coord.), *Tratat de sociologie generală*, Craiova, Editura Beladi, 2010
232. Otovescu, Adrian; Motoi, G.; Frăsie Cristina; Otovescu, D., *Criza mondială*, București, Editura ProUniversitaria, 2011
233. Otovescu, Dumitru (coord.), Sorin Liviu Damean, Florian Olteanu, Șerban Ionuț, *Un miracol românesc: Gheorghe Zamfir*, Craiova, Editura Beladi, 2013
234. Otovescu, Adrian, *Caracteristici ale identității culturale a românilor imigranți din Anglia*, în revista *Sociologie Romanească*, vol IX, București, 2011

235. Otovescu, Adrian, *Conservarea identității culturale în mediile de imigranți români din Europa*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013
236. Panaitescu, Gh., *Satul, tezaurul specificului românesc*, în revista *Curierul echipelor studențești*, nr. 11, București, 1937
237. Panea, Nicolae, *Structurile și semnificațiile ceremonialului funerar*, în *Monografia sociologică a orașului Novaci*, coord. Dumitru Otovescu, Craiova, Editura Beladi, 2000
238. Panea, Nicolae, *Antropologia tradițiilor*, Craiova, Editura Omniscop, 1995
239. Panea, Nicolae, *Antropologia culturală și socială*, Craiova, Editura Omniscop, 2000
240. Panea, Nicolae, *Zei de asfalt. Antropologie a urbanului*, București, Editura Cartea Românească, 2001
241. Panea, Nicolae, *Gramatica funerarului*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 2003
242. Pantazi, Radu, *Viața și ideile lui G. Barițiu*, Studiu și antologie, București, Editura Științifică, 1964
243. Papacostea, Victor, *Civilizație românească și civilizație balcanică*, București, Editura Eminescu, 1983

244. Papacostea-Danielopolu, Cornelia, Demeney, Lidia, *Carte și tipar în societatea românească și sud-est europeană (sec. XVIII–XIX)*, București, Editura Eminescu, 1985
245. Păscuță, Ioan; Buzărnescu, Ștefan; Burtea, Alexandru; Corici, Miron; Ielics, Brigitte; Dincă, Melinda; Vasiluță, Marius; Pânzaru, Ciprian, *Promovarea valorilor cultural-științifice locale în circuitul național, regional și internațional*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2008
246. Pătrășcanu, L., *Sub trei dictaturi*, București, Forum, 1944
247. Petcu, Marian, *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*, Iași, Editura Polirom, 1999
248. Petrescu, Camil, *Despre noocrația necesară (textul reproduce studiul cu același titlu)*, București, Editura Academiei, în *Revista de filosofie*, nr. 6, 1994
249. Petrescu, Nicolae, *Difuziunea civilizației*, în *Revista Fundațiilor Regale*, septembrie, București, 1939, f.e.
250. Petriceicu-Hașdeu, Bogdan, *Etymolosicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice poporane a românilor*, Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, București, Editura Minerva, 1972

251. Petrovici, Ion, *Deasupra zbuciumului*, București, Editura Casei Școalelor, 1932
252. Pișconov, Vladimir, *Poetică, estetică, sociologie*, București, Editura Univers, 1979
253. Pop-Curșeu, Ioan, *Magie și vrăjitorie în cultura română*, Iași, Editura Polirom, 2013
254. Popescu, Ion Mihail (coautor), *Cultură, civilizație și valori*, București, 1999, f.e.
255. Popescu, Ion Mihail, *O perspectivă românească asupra teoriei culturii și valorilor*, București, 1980, f.e.
256. Popescu, Ion Mihail, *Personalități ale culturii românești*, București, Editura Eminescu, 1987
257. Platon, Gheorghe, *Istoria modernă a României*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985
258. Pribac, Sorin G.; Neagu, M.; Buzărnescu, A. *Orientări și curente în antropologia culturală*, Editura Universității de Vest Timișoara, 2004
259. Rachieru, Adrian Dinu, *Orizontul lecturii (Eseuri de Sociologie literară)*, Editura Facla, Timișoara, 1983
260. Rachieru, Adrian Dinu, *Vocația sintezei, (Eseuri despre spiritualitatea românească)*, Editura Facla, Timișoara, 1985

261. Rachieru, Adrian Dinu, *Cele două Românii?*, Editura Helicon, Timișoara, 1993
262. Rachieru, Adrian Dinu, *Poeți din Bucovina*, Editura Helicon, Timișoara, 1996
263. Rachieru, Adrian Dinu, *Marin Preda – Omul utopic*, Editura Eminescu, București, 1996
264. Rachieru, Adrian Dinu, *Elitism și Postmodernism (Postmodernismul românesc și circulația elitelor)*, Junimea, Iași, 1999; ediția a II-a, Editura Garuda-art (Chișinău), 2000
265. Rachieru, Adrian Dinu, *Bătălia pentru Basarabia*, Editura Augusta, 2000; ediția a II-a, Ed. Augusta, 2002
266. Rachieru, Adrian Dinu, *Globalizare și cultură media*, Editura Institutul European, Iași, 2003
267. Rachieru, Adrian Dinu, *Nichita - Un idol fals?*, Editura Princeps Edit, Iași, 2006
268. Rachieru, Adrian Dinu, *McLumea și cultura publicitară (Zece eseuri despre psihosociologia publicității)*, Editura Augusta-Artpress, Timișoara, 2008
269. Rachieru, Adrian Dinu, *Poeți din Basarabia*, Editura Academiei / Editura Știința, București-Chișinău, 2010

270. Rachieru, Adrian Dinu, *Ion Creangă – spectacolul disimulării*, Editura David Press Print, Timișoara, 2012
271. Rachieru, Adrian Dinu, *Despărțirea de Eminescu?*, Editura Tibiscus, Uzdin, R. Serbia, 2012
272. Rachieru, Adrian Dinu, *13 prozatori de ieri*, Editura David Press Print, Timișoara, 2013
273. Rachieru, Adrian Dinu, *Con-viețuirea cu Eminescu*, Editura Junimea, Iași, 2013
274. Rachieru, Adrian Dinu, *Literatură și ideologie*, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2013
275. Rachieru, Adrian Dinu, *Generația orfelină (Mitografii lirice)*, Editura Ideea Europeană, București, 2014
276. Rachieru, Adrian Dinu, *Elemente de antropologie socială*, Editura David Press Print, Timișoara, 2015
277. Rachieru, Adrian Dinu, *Romanul politic și pactul ficțional*, vol I, Editura Junimea, Iași, 2015
278. Rachieru, Adrian Dinu, *Polemici de tranziție*, Editura Tibiscus, Uzdin, R. Serbia, 2016
279. Radu, George, *Ideea de progres cultural în lumea contemporană*, Iași, Editura Junimea, 1981
280. Ralea, Mihai, *Fenomenul românesc*, Studiu introductiv, note, îngrijire de ediție de Constantin Schifirneț, București, Editura Albatros, 1997

281. Ralea, Mihai, *Istoria ideilor sociale, biblioteca muncii, cultura generală*, București, Ministerul Muncii, Cooperăției și Asigurărilor Sociale, Meserii și Învățământ Muncitoresc, imprimată la Scrisul Românesc, Craiova, f.a.
282. Rangheț, Constanța, *Filosofie, cultură și civilizație în perspectiva africană, în Viitorul Social – Revista de Sociologie și Politologic*, nr. 2, București, Editura Academiei, 1974
283. Rădulescu, Ion, Heliade, *Opere*, Tomul II, Ediție critică, cu introducere, note și variante de D. Popovici, Fundatia Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943
284. Rădulescu, Ion, Heliade, *Pagini alese*, Antologie, Prefață și note de Ion Oana, Texte stabilite de Vladimir Drimba, București, Editura Tineretului, 1961
285. Rădulescu, Ion, Heliade, *Scrieri alese*, București, Editura Albatros, 1984
286. Rădulescu-Motru, Constantin, *Personalismul energetic*, București, 1927, f.e.
287. Rădulescu-Motru, Constantin, *Problema culturii*, în revista *Cele trei Crișuri*, Oradea, 1928

288. Rădulescu-Motru, Constantin, *Vocația. Factor hotărâtor în cultura popoarelor*, București, Editura Casa Școalelor, 1932
289. Rădulescu-Motru, Constantin, *Curs de psihologie*, București, Socec, 1929 (1923, prima ediție)
290. Rădulescu-Motru, Constantin, *Timp și destin*, București, 1940
291. Rădulescu-Motru, Constantin, *Cultura română și politicianismul*, București, Editura Socec, 1904, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1995
292. Rădulescu Motru, Constantin, *Personalismul energetic și alte scrieri*, Studiu, antologie și note de Gh. Al. Cazan, Editura Eminescu, București, 1984
293. Rădulescu-Motru, Constantin, *Cultura română și politicianismul*, Studiu introductiv și tabel cronologic de Dumitru Otovescu, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1995
294. Rădulescu-Motru, Constantin, *Puterea sufletească*, Ediție îngrijită și revizuită de Dumitru Burghelea, Editura Moldova, 1995
295. Rădulescu-Motru, Constantin, *Vocația. Factor hotărâtor în cultura popoarelor*, Ediție îngrijită și

- studiu introductiv de Dumitru Otovescu, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1997
296. Rădulescu-Motru, Constantin, *Scrieri politice*, Selecția textelor, îngrijirea ediției și studiul introductiv de Cristian Preda, București, Editura Nemira, 1998
297. Rădulescu-Motru, Constantin, *Viața și faptele sale. Forme culturale și evaluare filosofică azi*, vol. I (ediție îngrijită de Constantin Schifirneț), București, Editura Albatros, 2003
298. Roman, Carol, Airinei, Mihai, *Un univers într-o carte*, vol. I, București, Editura Politică, 1970
299. Roman, Carol (coordonator), *Un univers într-o carte*, vol. II, București, Editura Politică, 1971
300. Roșculeț, Gheorghe, *Studii, sociologie, antropologie culturală*, Făgăraș, Editura Negru Vodă, 2002
301. Roth, Andrei (coautor), *Axiologie și etică*, București, 1968
302. Roth, Andrei, *Omul creator*, București, Editura Politică, 1978
303. Rusu, Horațiu, *Schimbare socială și identitate socioculturală*, Iași, Institutul European, 2008
304. Rusu, Horațiu; Comșa, Mircea, *Dinamica identității la români: profiluri valorice*, în vol. *Regăsirea identității*

- naționale*, editori Vasile Boari, Sergiu Gherghina, Radu Murea, Iași, Editura Polirom, 2010
305. Salanki, Zoltan, *Spațiul rural românesc, între identitate și globalizare*, în *Idei și valori perene în științele socio-umane. Studii și cercetări*, Tom VIII, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2003
306. Sandu, Dumitru, *Ariile culturale ale României*, în revista *Sociologie Românească*, nr. 3, București, 1990
307. Sandu, Dumitru, *Elements de demographie culturelle de la Roumanie rurale*, *Population*, 3, București, 1992
308. Sandu, Mihaela Luminița, *Diversitatea interculturală și interacțiune socială. Studiu de caz: Dobrogea*, Craiova, Editura Beladi, 2012
309. Schifirneț, Constantin, *Generație și cultură*, București, 1985, f.e.
310. Schifirneț, Constantin, *Geneza modernă a ideii naționale. Psihologie etnică și identitate românească*, București, Editura Albatros, 2001
311. Schifirneț, Constantin, *Societate și cultură*, în Otovescu, D. (coord.), *Tratat de sociologie generală*, Craiova, Editura Beladi, 2010

312. Schifirneț, Constantin, *Identitate românească în contextul modernității tendențiale*, București, Revista Română de Sociologie, serie nouă, anul XX, nr. 5-6, 2009
313. Schifirneț, Constantin, *Mass-media, modernitate tendențială și europenizare în era internetului*, București, Editura Tritonic, 2014
314. Schifirneț, Constantin, *Modernitatea tendențială. Reflecții despre evoluția umană a societății*, București, Editura Tritonic, 2016
315. Speranția, Eugeniu, *Introducere în sociologie, Tomul I, Istoria concepțiilor sociologice*, Ediția a doua, revăzută și adăugită, București, Casa Școalelor, 1944
316. Speranția, Eugeniu, *Sinteze de filosofia istoriei muncii și culturii. Resorturile psihologice ale evoluției umane*, I, Cluj, Editura Universității, 1947
317. Speranția, Eugeniu, *Date fundamentale ale sociologiei (circulația valorilor)*, în revista *Napoca Universitară*, nr.7, Cluj, 1977
318. Speranția, Eugeniu, *Mic tratat despre valori*, în *Axiologie românească*, București, 1982
319. Stahl, H. H., *Cultura satelor. Cum trebuie înțeleasă*, Cluj, Editura «Satul și Școala», 1934

320. Stahl, H. H., *Satul românesc. O discuție de filosofie și sociologia culturii*, în revista *Sociologie românească*, nr. 11-12, 1937
321. Stahl, H. Paul (coautor), *Civilizația vechilor sate românești*, București, 1968, f.e.
322. Stanciu, Ștefan; Ionescu, Mihaela A., *Cultură și comportament organizațional*, SNSPA Comunicare. Ro, București, 2005
323. Stănescu, Ioan, *Filosofia socială și culturală a Africii contemporane* (critică la „Renașterea africană”) de Elena și Marin Voiculescu, București, Editura Academiei, în *Revista de filosofie*, nr. 6, noiembrie-decembrie, 1979
324. Stăniloae, Dumitru, *Reflexii despre spiritualitatea poporului român*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1992
325. Stere Constantin, *Social-democratism sau poporanism*, în revista *Viața Românească*, II, nr. 10, 1907
326. Stoiciu, Gina, *Mesajul cultural și teoria informației*, București, în revista *Forum*, nr.2, 1971
327. Suci, Petru, *Țara Moșilor - situația culturală*, în revista *Societatea de mâine*, nr. 1-2, 1929, f.1.

328. Surdu, Emil, *Structura și particularitățile consumului cultural*, în „Analele Universității din Timișoara”, 1990
329. Șerban, Ion Vasile, *Literatură și societate. Repere pentru interpretarea sociologică a literaturii*, București, Editura Univers, 1982
330. Șerban, Ion Vasile, *Critica sociologică*, București, Editura Univers, 1983
331. Tănase, Alexandru, *Cultură și civilizație*, București, Editura Politică, 1977
332. Tănase, Alexandru, *Introducere în filozofia culturii*, București, Editura Științifică, 1968
333. Tănase, Alexandru, *Curente și orientări în istoria filozofiei românești*, București, Editura Academiei, 1967
334. Tănase, Alexandru, *Filozofia și sociologia românească în prima jumătate a secolului al XX-lea*, București, Editura Academiei, 1969
335. Tănase, Alexandru, *Istoria filozofiei românești (Partea I, vol. II, 1900-1944)*, București, Editura Academiei, 1980
336. Teodorescu, Gheorghe, *Sociologia mirabilis*, Ediția a doua revăzută și adăugită, Iași, Editura Fundației Axis, 2006

337. Timișan, Ecaterina, *Sesiunea Civilizația socialistă și valorile ei fundamentale*, în *Viitorul Social – Revista de Sociologie și Politologie*, nr. 2, București, Editura Academiei, 1972
338. Topor, Rodica, *În legătură cu termenul de «cultură de masă»*, București, Editura Academiei, în *Viitorul Social - Revista de Sociologie și Politologie*, an III, nr. 2, 1974
339. Troc, Gabriel, *Postmodernismul în antropologia culturală*, Iași, Editura Polirom, 2005
340. Ungheanu, Mihai, *Holocaustul culturii române, 1944-1989*, București, Editura D.B.H., 1999
341. Ungureanu, Ion, *Considerații metodologice privind cercetarea sociologiei românești postbelice*, în rev. *Viitorul social*, nr. 2, 1978
342. Urziceanu, Florentina, Dumitrescu, Lavinia, *Presa doljeană de ieri și de azi-catalog*, Craiova, Editura Beladi, 2009
343. Vasiliu, Florica E.; Dragoman, Dragoș; Morândău, Dorel; Popa, Adela, *Globalizarea și identitatea socioculturală*, Sibiu, Editura Universității Lucian Blaga, 2005
344. Vetișanu, Vasile, *Progresul uman și tradițiile culturii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1973

345. Vianu, Tudor, *Istorism și raționalism*, București, Tiparul universitar, 1938
346. Vianu, Tudor, *Filozofia culturii*, București, Editura Publicom, 1944
347. Vianu, Tudor, *Opere*, vol. 8, *Studii de filozofie a culturii*, Ediție de Gelu Ionescu și George Gană, Note de George Gană, București, Editura Minerva, 1979
348. Vianu, Tudor, *Studii de filozofia culturii*, București, Editura Eminescu, 1982, Ediție îngrijită de Gelu Ionescu și George Gană
349. Vulcănescu, Mircea, *Câteva observațiuni asupra vieții spirituale a sătenilor din Goicea Mare (psihologice și culturale)*, 1925, f.e., f.l.
350. Vulcănescu, Mircea, *Realitatea spirituală în cercetarea monografică a societăților*, 1929, f.e., f.l.
351. Xenopol, Alexandru, Dimitrie, *Scieri sociale și filozofice*, Ediție, studiu introductiv, comentarii și note de N. Gogoneață și Z. Ornea, București, Editura Științifică, 1967
352. Xenopol, Alexandru, Dimitrie, *Studii economice*, Librăria S. Samitca, Craiova, 1882
353. Xenopol, Alexandru, Dimitrie, *Concepția sociologică. Selecție de texte*, Craiova, Editura Beladi, 2006

354. Zamfir, Cătălin, Iancu, Filipescu (coord.), *Sociologie românească: 1900-2010. O istorie socială*, București, Editura Eikon; Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2015
355. Zamfir, Elena, *Modelul sistemic în sociologie și antropologia culturală*, București, Editura Științifică, 1975
356. Zamfir, Elena, *Cultura libertății*, București, Editura Politică, 1979
357. Zamfir, Elena, *Cultura relațiilor interpersonale*, București, Editura Politică, 1982
358. Wisošenschi, Iulia; Țărcomnicu, Emil; Alexa, Cătălin; Bardu, Nistor, „*Lecturi vizuale*” *etnologice la aromânii din Albania – Zona Korçë. Memorie, tradiție, patrimoniu*, București, Editura Etnologică, 2014
359. Zosin, Panaite, *Viitorul României*, Iași, Tipografia, „Progresul”, 1907
360. *** *Contribuții la sociologia culturii de masă*, I, București, Editura Academiei, 1970
361. *** *Cultura-factor de dezvoltare: considerații metodologice (dezbattere)*, București, Editura Academiei, în *Viitorul Social - Revista de Sociologie și Politologie*, an III, nr. 2, 1974

362. *** *Axiologie românească*, București, Editura Eminescu, 1982; Ediție, studiu introductiv, note și comentarii de Măciu Mircea
363. *** *Athanase Joja în cultura românească*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989

2. Lucrari de sociologia culturii – autori străini

În cele ce urmează, prezentăm o listă a lucrărilor de sociologie a culturii, elaborate de autori străini, care au fost traduse în limba română. Desigur, numărul cărților consemnate mai jos reprezintă doar o parte din seria lucrărilor de acest gen, care au apărut, de-a lungul timpului, în circuitul vieții spirituale naționale.

1. Alexander, Jeffrey C., *Cultură și societate. Dezbateri contemporane*, Iași, Institutul European, 2001
2. Balandier, Georges, *Antropologie politică*, Timișoara, Editura Amarcord, 1999
3. Bera, Matthieu; Lamy, Yvon, *Sociologia culturii*, Iași, Institutul European, 2008
4. Bodinier, Jean-Louis; Breteau, Jean, *Fundamentele culturale ale lumii occidentale*, Iași, Institutul European, 2000
5. Bonte, Pierre; Izard, Mihel, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Iași, Editura Polirom, 1999
6. Boudon, Raymond (coord.), *Tratat de sociologie*, București, Editura Humanitas, 1997

7. Bourdieu, Pierre, *Rațiuni practice. O teorie a acțiunii*, București, Editura Meridiane, 1999
8. Bourdieu, Pierre, *Simțul practic*, Iași, Institutul European 2001
9. Chombart de Lauwe, Paul-Henry, *Cultura și puterea*, București, Editura Politică, 1982
10. Chombart, de Lauwe, P.H., *Pentru o sociologie a aspirațiilor*, Cluj- Napoca, Editura Dacia, 1972
11. Connor, Steven, *Cultura postmodernă*, București, Editura Meridiane, 1999
12. Cuche, Denys, *Noțiunea de cultură în științele sociale*, Iași, Institutul European, 2003
13. Durkheim, Emile, *Formele elementare ale vieții religioase* (trad. Magda Jeanrenaud și Silviu Lupescu, prefată de Gilles Ferreol), Iași, Editura Polirom, 1995
14. Geraud, Marie-Odille; Leservoisier, Olivier; Pottier, Richard, *Noțiunile cheie ale etnologiei*, Iași, Editura Polirom, 2001
15. Ferreol Gilles, Jucquois Guy (coord.), *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Iași, Editura Polirom, 2005

16. Giddens, Anthony, *Sociologie* (trad. Radu și Vivia Săndulescu), București, Editura All, 2001
17. Goldman, Lucian, *Sociologia literaturii*, București, Editura Politica, 1972
18. Hobbs, Donald, A., Blank, Stuard J., *Sociology and the Human Experience*, New York, London, Sydney, Toronto, by John Wiley & Sons, 1975
19. Karnoouh, Claude, *Românii. Tipologie și mentalități*, Traducere de Carmen Stoean, București, Editura Humanitas, 1994
20. Kellner, Douglas, *Cultura media*. Iași, Institutul European, 2001
21. Levi-Strauss, Claude, *Antropologia structurală*, București, Editura Politică, 1978
22. Linton, Ralph, *Fundamentul cultural al personalității*, București, Editura Științifică, 1968
23. Lotman, I., *Studii de tipologie a culturii*, București, Editura Univers, 1974
24. Malinowski, Bronislaw, *Magie, știință și religie*, Iași, Editura Moldova, 1993

25. Mauss, Marcel, *Manual de etnografie*, Iași, Institutul European, 2003
26. Moles, Abraham, *Sociodinamica culturii*, București, Editura Științifică, 1974
27. Muchembled, Robert, *Magia și vrăjitoria în Europa din Evul Mediu până astăzi* (trad. Maria și Cezar Ivănescu), București, Editura Humanitas, 1997
28. O, Sullivan, Tim; Hartley, Jhon et. al., *Concepte fundamentale din științele comunicării și studiile culturale*, Iași, Editura Polirom, 2001
29. Rezsohazy, Rudolf, *Sociologia valorilor*, traducere de Ioana Opaț, Iași, Editura Institutul European, 2008
30. Riviere, Claude, *Socio-antropologia religiilor*, Iași, Editura Polirom, 2000
31. Segalen, Martine, *Etnologie. Concepte și arii culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 2002
32. Szczepanski, Jan, *Noțiuni elementare de sociologie*, București, Editura Științifică, 1972
33. Spengler, Oswald, *Declinul Occidentului*, vol. I-II, Craiova, Editura Beladi, 1996
34. Thomas de Koninck, *Noua ignoranță și problema culturii*, Timișoara, Editura Amarcord, 2001

35. Toffler, Alvin, *Consumatorii de cultură*, București, Editura Antet, 1997
36. Tönnies, Ferdinand, *Comunitate și societate. Tratat despre communism și socialism ca forme empirice de cultură*, Craiova, Editura Beladi, 2016
37. William, Thomas, Florian, Znaniecki, *Țăranul polonez în Europa și America. Monografia unui grup de imigranți*, Vol. I, Craiova, Editura Beladi, 2016